

**SADEDDİN NÜZHET ERGUN'UN HAYATI,
ESERLERİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ**

2020

**YÜKSEK LİSANS
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Abdullah AKSOY

Doç. Dr. Hamdi KIZILER

**SADEDDİN NÜZHET ERGUN'UN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ
GÖRÜŞLERİ**

Abdullah AKSOY

Doç. Dr. Hamdi KIZILER

T.C

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır.

KARABÜK

OCAK 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ	8
ABSTRACT	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR.....	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	13
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR.....	13
GİRİŞ.....	14
SADEDDİN NÜZHET ERGUN'UN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ.....	14
1. Siyasal ve Sosyal Hayat	14
2. İlmî, Dini ve Tasavvufî Hayat	17
BİRİNCİ BÖLÜM.....	20
SADEDDİN NÜZHET ERGUN'UN HAYATI VE ŞAHSİYETİ	20
1. Ailesi.....	20
2. Doğumu.....	21
3. Çocukluğu ve Eğitimi	21
4. Manevî Eğitimi ve Şeyh Oluşu	22
5. Sosyal Hayatı	23
6. Talebeleri	24
7. Vefatı ve Kabri	24
8. Ahlakî Şahsiyeti.....	25
9. Edebi Şahsiyeti	25

İKİNCİ BÖLÜM	27
SADEDDİN NÜZHET ERGUN'UN ESERLERİ	27
1. Tasavvufî Eseri	27
1.1. İlm-i Tasavvuf	28
2. Edebi Eserleri	30
2.1. Halk Şairleri	30
2.2. Bektaşî Şairleri	31
2.3. Tanzimata Kadar Muhtasar Türk Edebiyat Tarihi ve Numuneleri	32
2.4. Namık Kemal'in Şiirleri	32
2.5. Mezar Kitabeleri İstanbul'da Medfun Meşahire Ait	33
2.6. Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı	33
2.7. Halk Edebiyatı Antolojisi	34
2.8. Türk Musikisi Antolojisi- Birinci Cilt	35
2.9. Türk Musikisi Antolojisi- İkinci Cilt	36
2.10. Bektaşî Şairleri ve Nefesleri (19 uncu Asra Kadar)	36
2.11. Türk Şairleri	37
3. Biyografik Eserleri	38
3.1. Mevlânâ	38
3.2. Kuloğlu	39
3.3. Hengâmî	40
3.4. Bâkî, Hayatı ve Şiirleri	40
3.5. Namık Kemal Hayatı ve Şiirleri	41
3.6. Rami Paşa Hayatı ve Eserleri	42
3.7. Sabuhî Hayatı ve Eserleri	42
3.8. Şeyhislâm Bahayî Hayatı ve Eserleri	42
3.9. Samih, Rifat Hayatı ve Eserleri	43
3.10. Cenap Şehabettin	43

3.11. Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri.....	44
3.12. Ali Nihad Hayatı ve Eserleri.....	44
3.13. XVII. Asır Saz Şairlerinden Âşık.....	44
3.14. XIX. Asır Saz Şairlerinden Beşiktaşlı Gedaî	45
3.15. Sille'li Sürurî.....	45
3.16. Neşatî, Hayatı ve Eserleri	45
3.17. Şeyh Galip Hayatı ve Eserleri	46
3.18. Fehim.....	46
3.19. Hatayî Divanı Şah İsmail Safevi, Edebi Hayatı ve Nefesleri	47
3.20. Aka Gündüz Hayatı ve Eserleri	47
3.21. Ali Canip, Hayatı ve Eserleri.....	48
3.22. XVII. Asır Şairlerinden Pir Sultan Abdal	48
3.23. Gevherî.....	49
3.24. Karacaoğlan	49
3.25. Kâtibî.....	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	51
SADEDDİN NÜZHET ERGUN'UN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ	51
3. Tasavvuf.....	51
4. Risalet Devri	57
2.1. Risalet.....	61
2.2. Nübüvvet.....	62
2.3. Velâyet.....	64
5. Sahabe Devri.....	68
6. Tâbîn Devri.....	72
7. Tasavvufun Maddi Unsurları	74
5.1. Zikir ve Telkin-i Zikir	74
5.2. Ferdi ve Toplu Zikir	80
5.3. Fazilet-i Zikir	83

5.4. İçtimai zikir ve Zikrin Halleri	87
5.5. Hırka	89
5.6. Kisâ (Örtü).....	92
5.7. Bürde ve Abâ	93
5.8. İmâme.....	94
8. Tasavvufun Fikri Unsurları	94
6.1. Bey'at (Mübayea)	94
6.2. Musâfaha.....	97
6.3. Sohbet.....	98
6.4. Nazar	101
9. Esbâb-ı İlim	102
7.1. Havâss-ı Selime	103
7.2. Haber-i Sâdık.....	103
7.3. Akıl	104
7.4. Keşf.....	107
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	118
EKLER	125
ÖZGEÇMİŞ.....	136

TEZ ONAY SAYFASI

Abdullah AKSOY tarafından hazırlanan “SADEDDİN NÜZHET ERGUN’UN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Hamdi KIZILER

Tez Danışmanı, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 22/01/2020

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Hamdi KIZILER (KBÜ)

Üye : Doç. Dr. Halim GÜL (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İbrahim TÜRKOĞLU (ZBEÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Abdullah AKSOY

İmza

:

ÖNSÖZ

Tasavvuf, memba Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber olan bir ilimdir. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın insanları en güzel surette yarattığını ve insanları mükerrem kıldığını haber verir. İnsanın yaratılış gayesinin Cenab-ı Hakk'a layık bir kul olmak olduğunu bildirir. İnsan, zaman zaman dünya hayatına dalıp, yaratılış gayesini ve tertemiz fitratını unuttur ve günaha dalar. Tasavvuf da insanın fitratını koruyan, Allah'ı ve yaratılış gayesini unutmaması için insana yol gösteren, insanın gönül dünyasına dokunan önemli bir ilimdir.

Tarihsel sürece baktığımızda yaşayışlarıyla insanlara örnek olan İslam düşünce sistemine çok büyük katkılar yapan önemli şahsiyetler karşımıza çıkmaktadır. İbrahim b. Ethem (ö.161/778), Hacı Bektaş-ı Velî (ö.669/1271), Mevlânâ (ö.672/1273) ve Yunus Emre (ö.720/1320) gibi şahsiyetler bunlardan birkaçıdır. Bu sûfiler, aradan uzun yıllar geçse de unutulmamış, insanların gönül dünyasındaki yerini korumuş ve insanlara örnek olmaya devam etmişlerdir. Sadeddin Nüzhet Ergun da takvasıyla, ahlakıyla ve Müslümana yakışan çalışkanlığıyla öne çıkan önemli olan bir şahsiyettir.

Osmanlı devletinin son yıllarında çocukluk ve gençliğini geçiren Sadeddin Nüzhet, hayatının diğer yarısını da Cumhuriyet döneminde geçirmiştir. Sadeddin Nüzhet'in anne tarafından dedesi ve dayıları Sa'diyye tarikatının şeyhi olarak Sa'dî dergâhında görev yapmışlardır. Sadeddin Nüzhet, dayısı Ahmed Ferid Efendi'ye intisap etmiş onun vefatı üzerine Ali Fakrî Efendi'den manevi eğitimini tamamlamıştır. Sadeddin Nüzhet, 20 yaşında bir delikanlıyken Hallaç Baba dergâhına Şeyh Hüseyin Sadeddin unvanıyla şeyh olmuş, burada hem zikir halkalarını yönetmiş hem de insanları irşad etmiştir.

Bu araştırmamızda yakın dönemde yaşamış, ilmiyle, çalışkanlığıyla öne çıkmış olan Sadeddin Nüzhet Ergun'un hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşlerini, kendi eserleri, hakkında yazılan yazılar ve eserlerden istifade ederek inceledik. Kur'an-ı Kerim'den aldığımız ayetlerin meallerini Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mealinden aldık. Hadislerin sahih kaynaklarından istifade etmeye çalıştık.

Bu çalışmamızın ilk aşamasından bu zamana gelinceye kadar sabırla, çalışmamıza yön veren ve olgunlaştıran kıymetli hocam Doç. Dr. Hamdi Kızıler'e, Doç. Dr. Halim Gül ve Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Türkoğlu hocalarıma, tecrübelerinden istifade ettiğim bütün hocalarıma, çok değerli aileme ve emeği geçen herkese teşekkür ederim. Gayret bizden, muvaffakiyet, âlemlerin Rabbi olan Allah'tandır.

ÖZ

Her dönemde yetişen önemli şahsiyetler vardır. Bu kişilerin bir kısmı insanlar tarafından bilinirken bir kısmı çok çalışmış, çok eser vermiş olmalarına rağmen fazla tanınmazlar. Tasavvuf ve edebiyat yönünden çok büyük çalışmalar yapmış olan Sadeddin Nüzhet bu şahsiyetlerden olup 1901-1946 yılları arasında yaşamıştır.

Bu araştırmada Sadeddin Nüzhet Ergun'un yaşadığı dönem ve yazmış olduğu İlm-i Tasavvuf eseri dikkate alınarak onun tasavvufi mülahazaları anlatılmıştır. Giriş ve üç bölümden teşekkül eden bu araştırmanın giriş bölümünde Sadeddin Nüzhet Ergun'un yaşadığı dönemin, siyasi, sosyal, dini ve tasavvufî konuları etrafında değerlendirmeler yapılmıştır.

Birinci bölümde Sadeddin Nüzhet'in ailesi, doğumu, çocukluğu, manevi eğitimi, sosyal hayatı, talebeleri, ahlâkî ve edebi şahsiyeti hakkında bilgiler sunulmuştur. İkinci bölümde yazmış olduğu tasavvufî ve edebi eserleri tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde ise Sadeddin Nüzhet Ergun'un tasavvufî görüşleri ortaya konulmuştur.

Şeyh Sadeddin, 1901 yılında Bursa'da doğmuş, eğitimine İttihat ve Terakkî Numune Mektebi'nde başlamış sonra Üsküdar Sultanisi ve oradan Dâru'l-Fünun Edebiyat Fakültesini okuyarak tamamlamıştır. Tasavvuf eğitimine dayısı Ahmet Ferid Efendi'ye intisabıyla başlamış, onun vefatı üzerine Ali Fakrî Efendi'den seyr u sülûkünü tamamlamıştır. Sadeddin Nüzhet, Sa'dîyye tarikatının şeyhi olan dayısı Ahmed Ferid Efendi'nin vefatından sonra yedi yaşında Hallaç Baba Tekkesi'ne şeyh oldu. Yaşının küçük olması sebebiyle onun yerine Şeyh Yahya Efendi onun da vefatı üzerine Şeyh Ali Fakrî Efendi bu görevi vekâleten yürütmüşlerdir. Şeyh Sadeddin, 1921'de Hallaç Baba Tekkesi'ndeki görevine asaleten başlamış ve bu görevi dört yıl yürütmüştür. Tekke ve zaviyelerin kapanmasından sonra edebiyat alanına yönelen Ergun, 25.04.1946'da 45 yaşında vefat etmiştir. Cenazesi İstanbul, Üsküdar'da bulunan Yeni Camii'nde kılınarak Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sadeddin Nüzhet Ergun, Tasavvuf, Edebiyat, İstanbul, Hallaç Baba Tekkesi, Karacaahmet

ABSTRACT

In each era of the history, there are important personalities. Some of these individuals have become well-known, while some others are not known despite their efforts and numerous works. Sadeddin Nüzhet, who contributed great works to the Sufism and literature, was one of these personalities, who lived between 1901-1946.

In this research, Sufi considerations of Sadeddin Nüzhet Ergun are presented, considering his life period and his work *İlm-i Tasavvuf*. In the introduction part of this study, which was comprised of introduction and three parts, evaluations were made concerning the political, social, religious, and Sufistic aspects of the lifetime of Sadeddin Nüzhet Ergun.

In the first part, pieces of information were presented concerning the family of Sadeddin Nüzhet Ergun, his birth, childhood, spiritual education, social life, his students, and his spiritual and literary personality. In the second part, his Sufistic and literary works were introduced. In the third part, Sufistic considerations of Sadeddin Nüzhet Ergun were discussed.

Sheikh Sadeddin was born in Bursa in 1901, started his education in the İttihad and Terakkî Numune School, continued in the Üsküdar High School, and completed his education in the Dâru'l-Fünun, Faculty of Letters. His Sufi education started with his initiation to his uncle Ahmed Ferid Efendi, and subsequent to the demise of his uncle, he completed his seyr u sülûk from Ali Fakrî Efendi. Following the demise of his uncle Ahmed Ferid Efendi, who was the sheikh of the sect of Sa'dîyye, Sadeddin Nüzhet had become the sheikh of the Hallaç Baba Dervish Lodge. Since he was at an early age, on behalf of him, Sheikh Yahya Efendi, and upon his death, Sheikh Ali Fakri Efendi acted as representatives. Sheikh Sadeddin started his duty in the Hallaç Baba Dervish Lodge in 1921 acting as principal, and he continued this duty for four years. Following the closure of the dervish lodges and zawayahs, Ergun inclined towards literature, and died on 04.25.1946 at the age of 45. His funeral prayer was performed in the Yeni Mosque in Üsküdar, and was buried in the Karacaahmet Cemetery.

Key Words: Sadeddin Nüzhet Ergun, Sufism, Literature, İstanbul, Hallaç Baba (Dervish) Lodge, Karacaahmet

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Sadeddin Nüzhet Ergun'un Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri
Tezin Yazarı	Abdullah AKSOY
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Hamdi KIZILER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	22.01.2020
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	136
Anahtar Kelimeler	Sadeddin Nüzhet Ergun, Tasavvuf, Edebiyat, İstanbul, Hallaç Baba Tekkesi, Karacaahmet

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Sadeddin Nüzhet Ergun's Life, Works and His Mystical Views
Authot of the Thesis	Abdullah AKSOY
Advisor of the Thesis	Doç. Dr. Hamdi KIZILER
Status of the Thesis	Master of Art
Date of the Thesis	22.01.2020
Field of the Thesis	Basic Islamic Sciences
Place of the Thesis	KBÜ/LEE
Total Page Number	136
Keywords	Sadeddin Nüzhet Ergun, Sufism, Literature, İstanbul, Hallaç Baba Tekkesi, Karacaahmet

KISALTMALAR

as.	: Aleyhisselam.
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
cc.	: Celle Celalühu.
çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
DBİA	: Dünden Bu Güne İstanbul Ansiklopedisi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî.
Hz.	: Hazreti
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
İ.Ü	: İstanbul Üniversitesi
İ.Ü.E.F.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Ktp	: Kütüphanesi
m.	: Miladi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
Prof.	: Profesör
r.a	: Radıyallahü Anh
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
S.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Sül.	: Süleymaniye
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
terc.	: Tercüme eden
trs.	: Tarihsiz.
Yb.	: Yazma Bağışlar
yy.	: Yüzyıl

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Toplumun her döneminde içinden yetiştirdiği, insanlara rehber olan ve yaşadıkları müddetçe sonrakiler için eser bırakan önemli şahsiyetleri vardır. Aradan uzun zaman geçse de insanlar tarafından hatırlanırlar. Bu şahıslardan birisi de Sadeddin Nüzhet Ergun'dur. Biz de bu çalışmamızda 1901-1946 yılları arasında yaşamış, genç yaşta vefat etmiş ancak hayatının her yılına bir eser katmış olan Sadeddin Nüzhet Ergun'un hayatını, eserlerini ve tasavvufî görüşlerini ele aldık.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmamızdaki amacımız Edebiyat dünyasında bilinen ve hakkında birtakım çalışmalar yapılmış olan Sadeddin Nüzhet Ergun'un hayatı, eserleri hakkında bilgi vermek ve onun tasavvufî düşüncelerini ön plana çıkarmaktır. Şeyh Sadeddin, dayıları tarafından yetiştirilmiş zor şartlarda büyümüştür. Şeyh Sadeddin'in tevazu sahibi, dünyaya tamah etmeyen, bitmez tükenmez enerjiyle çalışan, gayretli bir sûfi olduğunu öğreniyoruz. Şeyh Sadeddin, dört yıl kadar kısa bir zaman tarikat şeyhliği görevini icra etmiştir. 1925'ten sonra yeni bir dönem başlamış, artık bu görevini icra etme imkânı elinden alınmıştır. Onun görev yaptığı Hallaç Baba Dergâhı'nın kapanmasından sonra Sa'diyye tarikatının devam etme imkânı kalmamıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Sadeddin Nüzhet'in hayatını ve vasıflarını onun kendi yazdığı kitaplardan, hakkında yazılan eser, makale ve ansiklopedilerden istifade ederek yazdık. Tasavvufî görüşlerini ise kendisinin yazmış olduğu eserinden ve şiirlerinin bir kısmından istifade ederek sûfilerin görüşleriyle birlikte değerlendirerek zenginleştirmeye çalıştık. Değinmiş olduğumuz bazı kavramların sözlük, terim anlamlarını ve sûfilerin bu kavramlar hakkındaki mülâhazalarına yer vermek suretiyle genişletmeye çalıştık.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Yapmış olduğumuz bu çalışmamızda Sadeddin Nüzhet'in yaşadığı dönem, ilmi, siyasi, dini ve sosyal çevre hakkında bir genel bir bilgi sunmayı uygun bulduk. Sonraki bölümlerde Şeyh Sadeddin'i yaşamı, kişiliği ve tasavvufî düşünceleri hakkında araştırmamızı sürdürerek, onun sûfi kimliğine ağırlık vererek, onu tanımaya ve tanıtmaya çalıştık. Edebi eserleri hakkında bilgi verdik tasavvufî eserini ayrıntılı bir şekilde inceleyerek onun tasavvufî görüşlerini ortaya çıkarmaya çalıştık.

GİRİŞ

SADEDDİN NÜZHET ERGUN'UN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ

1. Siyasal ve Sosyal Hayat

Tasavvuf erbabı ve edebiyat araştırmacısı olan Sadeddin Nüzhet Ergun, 1901-1946 yılları arasında yaşamıştır.¹ Ergun'un çocukluk ve gençlik yılları Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine denk gelmektedir.² Bu dönemde öne çıkan bir kısım siyasi ve sosyal olayları özet olarak şöyle sıralamak mümkündür:

II. Abdülhamid 31 Ağustos 1876'da Osmanlı Devletinin 34. padişahı olarak tahta çıkmıştır.³ Zor şartlara rağmen Osmanlı Devleti'ni imar etmiş, eğitim kurumlarını geliştirmiştir. Fabrikalar kurmuş, demiryolları yapmıştır. Ekonomik alanda önceki padişahların borçlarını ödemek için mücadele vermiştir.⁴

II. Abdülhamid, I. Meşrutiyetten sonra merkeziyetçi bir politika izlemiş, sonraki süreçte II. Meşrutiyeti ilan etmek durumunda kalmıştır.⁵ 130 madde olan Kanuni Esasi'yi imzalayarak halka yönetime iştirak etme hakkını vermiştir.⁶ 31 Mart olayından sonra Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi tarafından verilen hâl fetvasıyla tahttan indirilmiştir. 33 yıl süren padişahlığı sona ermiştir.⁷

II. Abdülhamid'den sonra V. Mehmet Reşat, 1909 ile 1918 yılları arasında padişahlık yapmıştır.⁸ Sultan Reşat zamanı, sadrazamın etkin olduğu, hükümetin çok

---

¹ Hasan Işık, *Türk Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Yelkovan Ajans, Ankara 2017, c. 3, s. 1253.

² Ahmet İshak Demir, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam'a Bakışı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 20.

³ Ömer Faruk Yılmaz, *Belgelerle Osmanlı Tarihi*, Osmanlı Yayınevi, İstanbul 2000, c. 4, s. 438.

⁴ Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", *DİA*, İstanbul 1988, c.1, s. 216-219.

⁵ İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Tarih Kronolojisi*, Türkiye Yayınları, İstanbul 1992, c. 4, s. 291-309.

⁶ Ahmet Oğuz, *Birinci Meşrutiyet Kanuni Esasi ve Meclisi Mebusan*, Grafiker Yayıncılık, Ankara 2010, s. 79.

⁷ Danişmend, *Osmanlı Tarih Kronolojisi*, s. 376, 377; M. Şükrü Hanioglu, "İttihat ve Terakkî Cemiyeti", *DİA*, İstanbul 2001, c.10, s. 482; Harun Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013, s. 82-92.

⁸ Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 92.

defa değiştiği, kendisinin etkisiz olduğu bir dönemdir.⁹ Devletin yönetiminde söz sahibi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti; siyasi, askeri, sosyal, kültürel ve ekonomik şartlarda değişimlere ve telafisi mümkün olmayacak hatalara sebep olmuştur.¹⁰

Sultan Reşat'ın padişahlığı döneminde neredeyse devletin bütün işlerini İttihat ve Terakki Cemiyeti yapmış, bu cemiyet 1 Ağustos 1914 yılında I. Dünya Savaşı günlerinde dünyanın durumunu fırsat bilerek kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırmıştır.¹¹

Rusya'nın destekleriyle bir araya gelen Bulgarlar, Yunanlılar ve Sırp lar Ekim 1912'de Osmanlıya savaş ilan ettiler. Savaşı kaybeden Osmanlı, Rumeli'deki topraklarının büyük çoğunluğunu kaybetmiştir.¹²

Dünyada yaşanan gelişmeler sebebiyle Osmanlı Devleti yalnız kalmamak için Avrupa'da ittifak kurabileceği devletlerle iletişime geçmiş, sonunda Almanya ile ittifak kurmuştur.¹³ İttihat Terakki Cemiyeti'nin yanlış politikaları Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesine ve imparatorluğun sona ermesine sebep olmuştur.¹⁴

I. Dünya Savaşı'nda cihad-ı ekber ilan edilmiş ancak istenilen etkiyi göstermemiştir.¹⁵ I. Dünya Savaşı'nda cihat ilan edilmesiyle Mevlevi Veled elebi kumandasında Mchidin-i Mevlevi'ye alayı kurulmuş ve bu alay Filistin cephesinde savaşmıştır.¹⁶ 1915'te Osmanlı tarihinin en kanlı çatışmalarının yaşanacağı

---

⁹ Cevdet Kk, "Mehmed V", *DİA*, Ankara 2003, c. 28, s. 418-419.

¹⁰ Kemal H. Harput, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.116; Hanioğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", s. 477; Yılmaz ztuna, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1983, s. 214.

¹¹ Orhan Koloğlu, *Türk ağdaşlaşması 1919-1938/ İslama Etki İslamdan Tepki*, Boyut Matbaacılık, İstanbul 1995, s. 56; Danişmend, *Osmanlı Tarih Kronolojisi*, s. 381.

¹² Cevdet Kk, "Balkan Savaşları", *DİA*, İstanbul 1988, c. 5, s. 23; Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 112.

¹³ Ali Aslan-Mustafa Selçuk, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti*, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 75.

¹⁴ Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 141; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasal Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul 2004, s.110.

¹⁵ Kk, "Mehmed V", s. 420-421; Aslan-Selçuk, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti*, s. 95; Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 143.

¹⁶ mer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s. 343.

Çanakkale’de Osmanlı toplumu destansı bir savunma yapmış ve Çanakkale geçilememiştir.¹⁷

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden Enver, Talat ve Cemal paşalar sebep oldukları I. Dünya Savaşı sonunda yurt dışına kaçmış ve cemiyetleri tarihe karışmıştır.¹⁸

I. Dünya Savaşı’ndan sonra Anadolu ve İstanbul’un işgal süreci başlamış, yapılan Kurtuluş Savaşı’yla düşmanlar Anadolu’dan kovulmuştur. 23 Nisan 1920’de Ankara’da halkın katılımı ve dualar eşliğinde I. TBMM açılmış, Türk milleti için yeni bir dönemin temelleri atılmıştır. Açılan I. TBMM’de tarikat şeyhleri de görev almıştır.¹⁹ Tarikatlar milli mücadele döneminde önemli destekler vermiş ve savaşın kazanılmasına katkı sağlamışlardır.²⁰

1 Kasım 1922 tarihinde 431 sayılı kanunla saltanat ve hilafet ayrılarak saltanat kaldırılmış; İstanbul Hükümeti fiili olarak sonlandırılmıştır.²¹ Son Osmanlı padişahı Sultan VI. Mehmed Vahdeddin ülkeyi terk etmek durumunda kalmış ve İngilizlere ait bir gemiyle Malta’ya gitmiştir.²²

Abdülmecid Efendi, 9 Kasım 1922’de TBMM tarafından halife seçilmiştir.²³ 22 Ekim 1923’te Ankara devletin başkenti olarak kabul edilmiştir. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet ilan edilmiş; Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü Başbakan ve Ali Fethi Bey de TBMM Başkanı olmuştur.²⁴

1924 Mart ayında TBMM’nin açılmasının ardından 3 Mart 1924 tarihinde 431 sayılı “Hilafetin İlgası ve Hanedan-ı Osmanînin Türkiye Cumhuriyeti’nin Memaliki Haricine Çıkarılması’na dair kanun mecliste kabul edilmiştir.²⁵ 3 Mart 1924’te “Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletleri İlgası” kanunu

---

¹⁷ Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 147-148.

¹⁸ Hanioglu, “İttihat ve Terakkî Cemiyeti” , s. 483.

¹⁹ Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 343.

²⁰ Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 342.

²¹ Küçük, “Mehmed VI”, s. 426; Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 252; Cevdet Küçük, “Abdülmecid Efendi”, *DİA*, c.1, İstanbul 1988, s. 263.

²² Küçük, “Abdülmecid Efendi”, s. 263; Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 253; Küçük, “Mehmed VI”, s. 428.

²³ Harput, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 127; Küçük, “Abdülmecid Efendi”, s. 263.

²⁴ Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 260, 261.

²⁵ Küçük, “Abdülmecid Efendi” s. 264; Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 268.

çıkarılmış; yerine Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü olmak üzere iki kurum oluşturulmuştur.²⁶

3 Kasım 1928'de meclise verilen 1353 sayılı yasayla Latin harfleri kabul edilmiştir.²⁷ Sadeddin Nüzhet, bu yasanın kabulünden sonra yazdığı eserlerini Latin harfleriyle kaleme almıştır. Bu tarihe kadar yazmış olduğu beş eserini Osmanlıca olarak neşretmiştir. Sadeddin Nüzhet Ergun'un bu harfleri, bir eser yazacak kadar iyi öğrenmiş olması, onun ne kadar kabiliyetli olduğunu da ortaya koymaktadır.²⁸ Daha sonra 24 Kasım 1934'de soyadı kanunu çıkarılmış, yeni bir uygulamaya geçilmiştir.²⁹

2. İlmî, Dini ve Tasavvufî Hayat

Sadeddin Nüzhet Ergun'un yaşadığı dönem Osmanlı devletinde batılılaşma hareketlerinin görüldüğü bir dönemdir. Ergun'un eğitim ve ilim hayatında bu durumun tesiri görülmektedir.

II. Abdülhamid döneminde eğitim yaygınlaşmış, gazetelerle düşünceler yaygınlaşmaya başlamıştır. Eğitim ve kültür geliştirilmiştir. Rüştiye ve İdadi okulları Osmanlı Devleti'nin her tarafına yaygınlaştırılmıştır.³⁰ Kitap, dergi ve gazetelerin sayısında önemli oranda artış olmuştur.³¹

Sultan Mehmet Reşat döneminde, Medresetü'l-Kudat, Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutaba (1913), Medresetü'l-Mütehassısın (1914), Medresetü'l-Vaizin (1913 ve Medresetü'l-Hattain (1914) okulları açılmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle istenilen derecede fayda sağlanamamış. 3 Mart 1924'te medreselerin kapatılarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maarif vekâletine devredilmesiyle bu süreç bitmiştir.³²

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti dini alanda yapılan çalışmaların bir kısmını desteklemiş ve teşvik etmiştir.³³

---

²⁶ İsmail Kara, *Şeyhefendinin Rüyasındaki Türkiye*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 191.

²⁷ Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 301.

²⁸ G. Nilgün Akgün, *Sadeddin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s. 25.

²⁹ Şerafettin Turan, "Mustafa Kemal Atatürk", *DİA*, İstanbul 2009, c. 31, s. 326.

³⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 180-181.

³¹ Küçük, "Abdülhamid II", s. 221.

³² Mehmet İspirli, "Medreseler", *DİA*, Ankara 2003, c. 28, s. 332.

³³ Talip Küçükcan, "Atatürk ve Din", *DİA*, İstanbul 2006, c. 38, s. 338.

Şeyh Sait ayaklanmasından sonra 30.11.1925'te Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan 6 maddelik kararname yayınlanarak tekke ve zaviyeler ülke genelinde kapatılmıştır. Ancak tarikatlar farklı yöntemlerle varlıklarını korumaya çalışmışlardır.³⁴

Osmanlı Devleti'nin genel yapısı dini bir temele dayanmaktadır. Osmanlı medreselerinde eğitim gören öğrenciler farklı bir dini eğitime tabi tutulmamıştır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan gelişmeler medreselerde de bozulmalara sebep olmuştur. 1913 yılında Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutaba okulları açılmıştır. Bu okullar, 3 Mart 1924'te medreselerin kapatılmasıyla çıkan kanunun 4. maddesine istinaden 29 merkezde İmam-Hatip Mektepleri olarak açılmıştır. Ancak bu okullar, 1929-1930 yılında öğrenci yokluğundan kapanmıştır. Bu okulların kapanması, toplumun temel ihtiyaçlarından biri olan din eğitimi ve toplumun dini ihtiyaçlarında eksiklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. O kadar ki köylerde cenazeleri yıkayacak ve defnedecek kimsenin olmaması ve camilerde namaz kıldırarak imamların kalmaması nedeniyle sonraki yıllarda İmam-Hatip liseleri açılmıştır.³⁵ Daha sonra din görevlisi, din öğretmeni ve ilahiyat araştırmacısı yetiştirmek amacıyla ilâhiyat fakülteleri kurulmuştur. İlahiyat fakültelerinin ilk kuruluş tarihi 1 Eylül 1900'lü yıllara dayanmaktadır. Ancak 1924'te çıkan Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla bu okullar kapatılmıştır. Daha sonra oluşan şartlar Yüksek İslam Enstitüsü ve İlâhiyat Fakültelerinin tekrar açılmasını gerekli kılmış, 1949 yılında Ankara İlahiyat Fakültesi açılmıştır.³⁶

Türkiye Cumhuriyeti, milliyetçilik ilkesine önem veren yönetim olarak 9 Ocak 1939'da Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi açmıştır. Bu fakülteyle, Türk tarihi ve Türk dili alanında yapılacak olan çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır.³⁷

Osmanlı Devleti'nin son, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yaşayan Sadeddin Nüzhet Ergun, yukarıda anlatılan olayların pek çoğunu hayatında bizzat yaşamıştır. Nitekim Ergun, Osmanlı'nın son döneminde babasının vefatı üzerine dayısı Sa'dî

---

³⁴ Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 344,367.

³⁵ Halis Ayhan, "İmam-Hatip Lisesi", *DİA*, İstanbul 2000, c. 22, s. 191.

³⁶ Halis Ayhan, "İlahiyat Fakültesi", *DİA*, İstanbul 2000, c. 22, s.70,71; Mustafa Öcal, "Yüksek İslâm Enstitüsü" *DİA*, İstanbul 2013, c. 44, s.48.

³⁷ Hasan Eren, "Atatürk ve Türk Dili", *DİA*, İstanbul 2006, c. 38, s. 332.

Şeyhi Ahmed Ferid Efendi'nin yanında yetişmiştir. Dayısının vefatı üzerine tarikat usulleri dışında Hallaç Baba Dergâhı'na şeyh olmuş, yaşı küçük olduğu için yerine Abdüsselam Dergâhı şeyhleri Yahya Efendi ve Ali Fakrî Efendi vekâlet etmişlerdir.³⁸ Ergun, 1921 yılında Sâ'dî, Nakşî ve Rufâî tarikatlarından icazet almıştır. Hallaç Baba Dergâhı şeyhi olarak tekke ve zaviyeler kapanıncaya kadar bu dergâhta görev yapmıştır.³⁹ 1925 yılında İstanbul'da Üsküdar Sa'dî tekkeleri arasında Şeyh Sadeddin'in başında olduğu Hallaç Baba Dergâhı dışındakiler geleneğini ve canlılığını koruyamamıştır.⁴⁰ XX. yüzyılın başlarında yaşanan savaşlar, göçler, vakıflara, tekkelere ve zaviyelere yapılan müdahaleler neticesinde Hallaç Babası Tekkesi de kapanmıştır.

Sadeddin Nüzhet Ergun, Türkiye Cumhuriyeti döneminde çeşitli okullarda Edebiyat öğretmenliği, kütüphane memurluğu ve müdürlüğü görevlerinde bulunarak geçinmeye çalışmıştır. Zor şartlar altında hayatını devam ettiren Ergun, kısa hayatına onlarca kitap sığdırmış önemli bir şahsiyettir.

---

³⁸ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 566-567.

³⁹ Ekrem Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", *DİA*, İstanbul 1995, c.11, s. 300.

⁴⁰ Hür Mahmut Yücer, *Şeyh Sa'deddin Cebâvî ve Sâ'dilik*, İnsan Yayınları, İstanbul 2010, s. 261.

BİRİNCİ BÖLÜM

SADEDDİN NÜZHET ERGUN'UN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

1. Ailesi

Sadeddin Nüzhet Ergun, soylu bir aileye mensuptur. Babası, Yemen muharebesinde şehit olan Kolağası Ali Efendi, annesi Yenişehir Fener (Yunanistan-Teselya) Sâ'dî Dergâhı şeyhi şair Mehmet Vehbi Efendi'nin kızı Sâdiye Hanım'dır. Baba tarafından dedesi Müftü Abdullah Efendi'dir. Sadeddin Nüzhet, anne tarafından Sa'diyye tarikatına mensup bir aileye sahiptir. Dedesi ve dayıları Sa'dî Dergâhı'nda meşihatta bulunmuşlardır. Dedesinin ve dayılarının yazmış oldukları divanları bulunmaktadır. Dayılarından Şeyh Lütfi, Ahmed Ferid ve Muhiddin Efendi'lerin basılmamış divanları vardır. Ahmed Ferid Efendi, Hallaç Baba Dergâhı şeyhidir. Ergun'un üç erkek kardeşi vardır. Abisi emekli Binbaşı Abdullah Gürsel, kendisinden küçük kardeşi Üsküdar'da bulunan III. Selim İlkokulu Müdürü olarak çalışmış ve buradan emekli bir eğitimcidir. Diğer kardeşi Avni Gürsel'dir. Sadeddin Nüzhet Ergun, babasının vefatı üzerine dayısı Sâ'dî Şeyhi Ahmed Ferid Efendi'nin yanında büyümüştür.⁴¹ Sadeddin Nüzhet, manevi değerleri çok güçlü ve edebi yönden kültürlü bir ailede yetişmiştir. Sadeddin Nüzhet, bu aileden aldığı manevi memba ile şeyh olmuş ve bu aile, 1925'ten sonra ki hayatının şekillenmesinde ona yol gösterici olmuştur. Sadeddin Nüzhet Ergun, iki defa evlenmiş bu evliliklerden beş çocuğu olmuştur. İlk eşinden 1937 yılında ayrılmış, ilk eşi Nezahat Dilek Hanım'dan Solmaz

---

⁴¹ Mustafa Kara, *Dervişin Hayatı Süfînin Kelamı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 522; Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 299; Mahmut Yücer, Üsküdar'da Sâdîlik ve Sâdî Tekkeleri, "*Üsküdar Sempozyumu II*", Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmalar Merkezi, İstanbul 2005, c. 1, s. 216; Muzaffer Gökmen, "Sadettin Nüzhet Ergun (1901-1946)", *Türk Kültürü*, Sayı: XIV, Ankara 1976, s. 499; Ayşe Asude Soysal, "Üsküdar'da Mütevazı Bir Cevher: Sadeddin Nüzhet Ergun", *Üsküdar Sempozyumu II*, Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmalar Merkezi, İstanbul 2005, c. 2, s. 613; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr fî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Sül. Ktp., Yb. nr. (2305-2309), c. I, s. 269; Mustafa Kara, *Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 169; Hasan Duman, *Beyazıt Kütüphanesi 100 Yaşında*, Türkiye Kütüphaneciler Derneği Yayınları, İstanbul 1984, s. 56; Mustafa Kara, "Vefatının 60. Yılında Bursalı Bir Derviş Sadettin Nüzhet Ergun", *Bursa Araştırmaları, Kent, Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı: 12, Yıl: Bursa 2006, s. 7-8; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1970. c. 3, s. 1574-1576.

ve Suna adında iki kız ve Ergun Celal isimli bir erkek çocuğu; diğer eşi şerife şahende Hanım'dan Muhiddin Özden isminde bir erkek çocuğu olmuştur.⁴²

2. Doğumu

Ali Efendi ve Sadiye Hanım'ın dört çocuğundan birisi olan Sadeddin Nüzhet Ergun, 1901 yılında Bursa'da doğmuştur. 1899 olarak doğum tarihini söyleyenlerde olmuştur.⁴³ Bu farklılığın hicri-miladi hesaplamalardan kaynaklandığını düşünüyöruz.⁴⁴ Ergun, soyadını çok sevdiği oğlu Ergun Celal'in isminden almıştır.⁴⁵

3. Çocukluğu ve Eğitimi

Sadeddin Nüzhet, İstanbul'un güzide yerlerinden olan Üsküdar'da yaşamıştır. Çocuk yaşta babasını kaybeden Sadeddin Nüzhet Ergun, dayısı Ahmed Ferid Efendi'nin yanında kalmış ve onun tarafından yetiştirilmiştir. Dayısı Ahmed Ferid Efendi 1895 yılında İstanbul'a gelmiş, Müsevi Mektebi de dâhil olmak üzere bazı okullarda öğretmenlik yapmıştır. Divan sahibi olan Ahmed Ferid Efendi iyi bir şair ve eğitimcidir. Hallaç Baba Dergâhı'na 1906 yılında postnişin olarak meşihata başlamıştır. 1908 yılında vefat eden Ahmed Ferid Efendi, Sadeddin Nüzhet Ergun'un yetişmesiyle yakından ilgilenmiştir. Anne tarafından Sa'diye tarikatına mensup olan Ergun'un çocukluğu da manevi açıdan oldukça güçlü bir ailede geçmiştir. Ergun, ilk eğitimini İttihat ve Terakki Okulu'nda okumuştur. Bu dönemde Arapça ve Farsça dillerini öğrenen Ergun, daha sonra Üsküdar Sultanisi'nden mezun olmuştur. Üniversite eğitimini, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Türk edebiyatı bölümünü okuyarak tamamlamıştır. Ergun'un çocukluğu diğer çocukların hayatında anlatılabilecek olan hayatlardan farklıdır. Ergun, daha yedi yaşında bir çocukken, vefat eden dayısının yerine 1908 yılında Hallaç Baba Tekkesi'nin şeyhi olmuştur. Dayısı vefat ettiği zaman yaşayan erkek çocuğunun olmaması nedeniyle tarikat usullerin dışında Sadeddin Nüzhet Ergun, Hallaç Baba Dergâhı'nın şeyhi olmuştur. Yaşının

---

⁴² Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 6.

⁴³ Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun'un doğum tarihi, Diyanet İşlam Ansiklopesinde, Sefine-i Evliya'da h. 1317, miladi 1899 olarak verilmiştir. Bu farklılığın hicri, miladi hesaplamalardan kaynaklandığını tahmin etmekteyiz.

⁴⁴ Soysal, "Üsküdar'da Mütevazı Bir Cevher Sadeddin Nüzhet Ergun", s. 613; Hasan Duman, *Beyazıt Kütüphanesi 100 Yaşında*, s. 56; Gökmen, "Sadettin Nüzhet Ergun (1901-1946)", s. 499.

⁴⁵ Gökmen, "Sadettin Nüzhet Ergun (1901-1946)", s. 499.

küçüklüğü dolayısıyla onun yerine vekâleten Koska Abdüsselam Sa'dî Dergâhı şeyhi Yahya Efendi, onun vefatı üzerine de Şeyh Ali Fakrî Efendi yürütmüştür.⁴⁶

Fuat Köprülü, 1913'te Halit Ziya Uşaklıgil'den boşalan İstanbul Dârü'l-fünûn-u Türk Edebiyat Tarihi'nde müderris olarak görev yapmıştır. Sadeddin Nüzhet Ergun, edebiyat üstadı olan Fuat Köprülü'den eğitim almış, bu eğitim onun ileriki çalışmalarına çok büyük katkı sağlamıştır. Ergun'un 1930 yılında basılmış olan *Bektaşî Şairleri* eseri hocası Fuat Köprülü'nün övgüsüne mazhar olmuştur.⁴⁷ Sadeddin Nüzhet'in yazdığı *İlm-i Tasavvuf* eseri onun iyi bir Osmanlı âlimi ve Cumhuriyet döneminde yapmış olduğu çalışmaları da onun iyi bir mütefekkir olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁸

Sadeddin Nüzhet Ergun, kendini görev yaptığı sahada çok iyi yetiştirmiştir. Tasavvuf ve Edebiyat alanında çok önemli çalışmalara imza atmıştır. Ergun, yapmış olduğu çalışmalarla son yüzyılın yeri kolay kolay dolmayacak olan bir isimdir.

4. Manevi Eğitimi ve Şeyh Oluşu

Dedesı ve dayıları Sâ'dî tarikatının şeyhleri olan, Sadeddin Nüzhet'in çocukluğu ve gençliği manevi açıdan çok güçlü bir ailede geçmiştir.

Ergun'un manevi eğitimi dayısı Ahmed Ferid Efendi'ye intisabıyla başlamış ancak Ahmed Ferid Efendi'nin vefatı üzerine o, Şeyh Ali Fakrî Efendi'den manevi eğitimini tamamlamıştır. Sadeddin Nüzhet, kendi şeyhi ve aynı zamanda Hallaç Baba Dergâhı'nın şeyhi olan Ali Fakrî Efendi'den tac ve hırka giyerek bu dergâhın şeyhi olmuştur. Şeyh Sadeddin, aynı zamanda Meclis-i meşayih kurumu tarafından açılan sınavda başarılı olmuş ve rüşünü ispat etmiştir. Sadeddin Nüzhet; Sa'dî, Nakşî ve Rufai tarikatlarından icazet almış ve Hallaç Baba Dergâhı'nda şeyh olarak vazifesine başlamıştır. Onun şeyh olması üzerine Üsküdarlı Talat adındaki bir şair şu dizeleri dile getirmiş ve onun postnişin olduğu tarihe dikkat çekmiştir:

Bugün seccâde-i irşâda geçti
Tarikat ehlinin bir ser-bülendi
Dedi tarihini Dervîş Tal'ât

⁴⁶ Soysal, "Üsküdar'da Mütevazı Bir Cevher Sadeddin Nüzhet Ergun", s. 613-614; Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 6.

⁴⁷ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 30.

⁴⁸ Lokman Taşkesenlioğlu, Sadeddin Nüzhet'in Gazelleri ve Diğer Şiirleri, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, İstanbul 2018, s. 308.

Cenâb-ı Şeyh Sâ'düddin Efendi 1340 (1921)

Şeyh Sadeddin, buradaki vazifesini tekke ve zaviyeler kapanıncaya kadar devam ettirmiştir.⁴⁹

5. Sosyal Hayatı

Sadeddin Nüzhet Ergun, kısa bir hayat süren ancak bu kısa hayatının neredeyse her gününe ilmi, tasavvufî, edebi, bir çalışma sığdırmış olan mümtaz şahsiyetlerden biridir. Yedi yaşında Hallaç Baba Dergâhı'nın şeyhi olmuş yaşı nedeniyle bu görev onun yerine vekâleten yürütülmüştür. 1922 de Meclis-i Meşayih tarafından yapılan sınavı başarıyla kazanmıştır. Kendisi 20 yaşına geldiğinde genç bir delikanlı iken bu dergâhın asaleten şeyhi olmuştur. Şeyh olarak görevini 1921-1925 yılları arasında yapmıştır. 1925 yılında tekkeler kapatıldıktan sonra Ankara Erkek Lisesinde edebiyat öğretmenliği yapmış daha sonra Konya Erkek Muallim Mektebi, Kız Muallim Mektebi, Konya Erkek Lisesi, İstanbul Erenköy Kız Lisesi, Kadıköy Erkek Lisesi, Haydarpaşa Lisesi, Maltepe, Halıcıoğlu ve Kuleli Askeri Lisesi olmak üzere birçok okulda edebiyat öğretmeni olarak görev yapmıştır. Sadeddin Nüzhet Ergun, mezun olduğu İstanbul Üniversitesi'nde de edebiyat derslerine girmiştir. Bunun dışında Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde memurluk yapmış ve bu sırada sağlık sorunları yaşamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında isteyenlere İstanbul'dan Anadolu'ya gitme izni verilmiştir. Ergun, hastalığı endişesiyle 1941 yılında ailesini alarak Çankırı'ya gitmiştir. Sadeddin Nüzhet Ergun, daha sonra İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'a döndüğü zaman onun için hayatının en zor günleri olacaktır. Hastalığı artmış, maddî sıkıntılar ve yoksulluk onun hayatını zorlaştırmıştır. Hastalığının artmasında kendisini çekemeyenlerin kıskançlığı, rekabet ve iftiraların etkisi olmuştur. Ergun, o günlerde bu sıkıntılarla uğraşırken üzerinde çalıştığı eserin müsveddelerini evinin arkasına atmış, bunu bulan zabıta kâğıtları okuyamadığından siyasi içerikli yazılar zannederek onu karakola götürmüş, meramını anlatıncaya kadar birçok sıkıntılar yaşamıştır. Bu sıkıntılar içinde yazmaya devam etmiş ancak düzensiz kâğıtlara, defterlere yazdığı bu yazılar vefatından sonra ailesi tarafından Beyazıt Kütüphanesi'ndeki odasından

---

⁴⁹ Yücer, *Şeyh Sa'deddin Cebâvî ve Sâ'dilik*, s. 187; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr fî Şerhi Esmâri Esrâr*, Yazma Bağışlar Koll. vr. 2305, c.1, s. 269. (Hicri 1340 olan bu tarih Sefine'de miladi 1922 olarak geçmektedir.); M. Şefik Korkusuz, *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 647. <https://www.dunyabizim.com/portre/musikisinas-ve-edebiyat-tarihisi-bir-seyh-sadeddin-nuzhet-ergun-h28697.html>

alınmıştır. Ergun, dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel tarafından 1943 yılında Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne müdür olarak atanmıştır. Bu görev onun yetişme tarzına uygun bir görev değildir. Bu görev onun zamanını meşgul etmiş, ancak buna rağmen büyük gayretler gösteren Ergun, eserler vermeye devam etmiştir. Bu görevine devam ederken 1946 yılında hayatını kaybetmiştir.⁵⁰

6. Talebeleri

Sadeddin Nüzhet Ergun, kendisi eser vermeye adanmış bir şahsiyettir. O, dört yıl kadar bir zaman Hallaç Baba Tekkesi'nde postnişin olarak görev yapmıştır. Kendisi daha tekke şeyhi olarak görev yaparken 1925'te çıkan bir kanunla tekke ve zaviyeler kapanmıştır. Sadeddin Nüzhet'in hayat akışı bize onun şeyh olma vasfını devam ettirmediğini göstermektedir. Hallaç Baba Tekkesi de diğer tekkelerle aynı kaderi paylaşmış ve kapatılmıştır.⁵¹ Bundan dolayı onun sûfi bir talebesine veya halifesine ulaşma imkânımız olmadı. Edebiyat alanında *Bilgi Mecmuası* adlı eserin yazarı olan Bedii Nuri Şahsuvaroğlu onun yetiştirdiği güzide öğrencilerindendir.⁵²

7. Vefatı ve Kabri

Ergun, kısa bir ömrü dolu dolu geçirmiş bir şahsiyettir. Mutasavvıf kimliğinin kendisine verdiği tevazu, sabır, çalışkanlık ve insanlara faydalı olma bilincini hayatının sonuna kadar korumuştur. Ömrünün son yılları sıkıntılar içerisinde geçmiştir. Bu sıkıntılar Sadeddin Nüzhet Ergun'u hayattan ve çalışmalarından uzaklaştıramamıştır. En son görev aldığı Beyazıt Kütüphanesi müdürlüğü görevini yaparken bile yazmaya devam etmiştir.⁵³ Ergun, 25 Nisan 1946'da Valide bağı Prevariantoryum'unda verem hastalığından vefat etmiştir. Kabri, Karacaahmet Mezarlığı'nda melâmi bir şair olan Nedim'in sağ tarafındadır.⁵⁴

---

⁵⁰ Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 299; Duman, *Beyazıt Kütüphanesi 100 Yaşında*, s. 56; Yücer, "Üsküdar'da Sâdilik ve Sâdi Tekkeleri", s. 216; Kara, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelamı*, s. 523-524; Soysal, "Üsküdar'da Mütevazı Bir Cevher: Sadeddin Nüzhet Ergun", s. 614-617.

⁵¹ Yücer, *Şeyh Sa'deddin Cebâvî ve Sâ'dilik*, s. 261.

⁵² Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 9.

⁵³ Soysal, "Üsküdar'da Mütevazı Bir Cevher: Sadeddin Nüzhet Ergun", s. 615.

⁵⁴ Yücer, *Şeyh Sa'deddin Cebâvî ve Sâ'dilik*, s. 187; Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 300; Soysal, "Üsküdar'da Mütevazı Bir Cevher: Sadeddin Nüzhet Ergun", s. 617; Kara, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelamı*, s. 524; Duman, *Beyazıt Kütüphanesi 100 Yaşında*, s. 57; Korkusuz, *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*, s. 648.

8. Ahlaki Şahsiyeti

Bir insanın annesi, babası, doğduğu ve yaşadığı çevre, aldığı eğitimler, inançları, yaşadığı dönemin koşulları onun şahsiyetinin oluşmasına etki etmektedir. Ergun'un ahlaki şahsiyeti üzerinde de bu etkileri görmek mümkündür. Ergun'un hayatını iki dönem olarak incelediğimizde birinci döneminde tarikat şeyhliğine giden hayatında ahlaki kişiliğinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. İkinci dönem olarak değerlendirdiğimiz tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonraki hayatında ise edebi kişiliği ön plana çıkmaktadır.⁵⁵

Sadeddin Nüzhet, çocukluğundan ömrünün sonuna kadar inandığı dinin, ahlakını hayatına taşımış olan bir şahsiyettir. Tarikat ehli bir ailede yetişmesi onun dini hayatına büyük katkı sağlamış, ahlaki yapısının temel karakterini oluşturmuştur. Erken yaşta babasını kaybetmesi Sâ'dîyye tarikatı şeyhleri olan dayılarının yanında büyümesine neden olmuştur. Dayıları onu dini ve ahlaki eğitimiyle ilgilenmişler ve onu küçük yaşta Sâ'dîyye tarikatının başına geçebilecek donanımda yetiştirmişlerdir.

⁵⁶

Ergun, tasavvuf erbabında olan güzel sıfatları kendisinde toplamış, çevresi tarafından sevilen, hassas bir kalbe sahip, yumuşak huylu bir şahsiyettir. Hayatının bir bölümünde yoğun olarak yaşadığı tasavvuf kültürü, hayatının sonuna kadar çalışmalarını üzerinde etkili olmuştur.⁵⁷

Genç yaşta elde ettiği İslami birikimi, onu temsiliyet makamına yükseltmiştir. 1921'den 1925'e kadar Hallaç Baba Dergâhı'nda Sa'dî tarikatı şeyhi olarak görevini ifa etmiştir. Tekke ve zaviyeler kapandıktan sonra irşad faaliyetlerine son vermiştir. Ergun, kazanmış olduğu tasavvuf ilmini, kurumsal bağlamda olmasa bile bireysel olarak korumuştur.⁵⁸

9. Edebi Şahsiyeti

Sadeddin Nüzhet Ergun, anne tarafından dedesi ve dayıları divan sahibi olan önemli şahsiyetlerin riyasetinde büyümüştür. Ergun'un öğrencilik yıllarında şiirler

---

⁵⁵ Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 299-300.

⁵⁶ Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 299-300.

⁵⁷ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 353.

⁵⁸ Kara, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelamı*, s. 522.

yazdığı bilinmektedir. Edebi çalışma ve eserlerini öğretmenlik yıllarında yazmaya başlamıştır.⁵⁹

İstanbul Darülfünun Türk Edebiyatı Tarihi müderrisi Edebiyat araştırmacısı ve üstadı Prof. Dr. Fuat Köprülü, Ergun'un edebi şahsiyetine çok büyük katkı sağlamıştır. Köprülü'nün onu eserlerine olan etkisi, yadsınamaz derecede önemlidir. Köprülü, onun yazmış olduğu *Bektaşî Şairleri* isimli eserinden övgüyle bahsetmiş ve onu tebrik etmiştir.⁶⁰

Hayatının ikinci dönemi diyebileceğimiz, Cumhuriyet sonrası edebi kişiliğini daha açık bir şekilde görmekteyiz. Sadeddin Nüzhet Ergun, edebiyat ve kültür dünyasına 40'ın üstünde eser kazandırmıştır. Aynı zamanda kendisi 16 civarında şiir yazmıştır.⁶¹

Ergun, naif bir kişiliği olan, insanların daima güzel yönlerini görmeye çalışan iyi niyetli bir şairdir. Beyazıt Devlet Kütüphanesi Müdürlüğü yaparken iş yoğunluğuna rağmen çalışmalarına devam etmiştir. Onun yanına gelen ziyaretçiler çok zamanını almış ve çalışmalarını olumsuz etkilemişlerdir. Ergun, onların bu durumlarından rahatsız olmuş ancak onları nezaketle ağırlamıştır.⁶²

---

⁵⁹ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 323.

⁶⁰ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 30.

⁶¹ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 94, 99.

⁶² Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 9-10.

İKİNCİ BÖLÜM

SADEDDİN NÜZHET ERGUN'UN ESERLERİ

Sadeddin Nüzhet Ergun, birçok eser vermiş müstesna bir şahsiyettir. Onun hayatının ilk 25 yılı dini açıdan çok güçlü bir ortamda geçmiş; Ergun, bu manevi birikimle yetişmiştir. Bu birikimini *İlm-i Tasavvuf* adlı eseriyle ortaya koymuştur. 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılması birçok tasavvuf erbabının olduğu gibi onun da hayatının akışında dönüm noktası olmuştur. Sadeddin Nüzhet, eser ortaya koymak çok usta bir şahsiyettir. Onun 1 eserlerinin çokluğundan anlıyoruz ki yazmak, onun için bir hayat felsefesi olmuştur. O, 1926-1936 yılları arasında 27 eser neşredek kadar çok yazmıştır.⁶³ Sadeddin Nüzhet, Edebiyat alanına ağırlık vermiştir. *DİA*'da Ergun'un edebiyatla ilgili yazdığı 33 tane eserin adı geçmektedir.⁶⁴ Bu bölümde onun eserlerini, tasavvufi, edebi ve biyografik eserleri başlıkları altında, kitapları hakkında kısaca bilgi vermeyi faydalı buluyoruz.

1. Tasavvufî Eseri

Sadeddin Nüzhet Ergun, tasavvuf dünyası açısından çok önemli bir isimdir. O çok küçük yaşta ilmi birikime sahip olmuş, daha 20 yaşında bir delikanlıyken Şeyh olarak irşad vazifesine başlamıştır. Şeyh Sadeddin unvanıyla tekke ve zaviyeler kapanıncaya kadar bu vazifesini icra etmiştir. Şeyh Sadeddin'in ilmi konuda yetkinliği meclis-i meşâyih tarafından onaylanmıştır. Onun hayatının bütününe bakıldığında ömrünün çok büyük bir kısmı eser yazmakla geçmiştir. Tekke ve zaviyelerin açık olduğu yıllar içerisindeki tasavvufî çalışmalara Sadeddin Nüzhet Ergun da katkı yapmış, *İlm-i Tasavvuf* adlı tamamlayamadığı bir eser ortaya koymuştur. Bu eser nicelik olarak az olmakla beraber nitelik açısından çok güçlü bir eserdir. Şimdi bu eserin tanıtımını yapacağız.⁶⁵

---

⁶³ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 38.

⁶⁴ Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 300-301.

⁶⁵ Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 300.

1.1. İlm-i Tasavvuf

Sadeddin Nüzhet Ergun, bu eserini Şeyh Hüseyin Sadeddin adıyla yazmıştır.⁶⁶ Bu eser, İstanbul'da 1341/1922 yılında Kader Matbaası tarafından basılmıştır. Şeyh Hüseyin Sadeddin ismiyle ve Şeyhlik unvanını kullanarak yazdığı ilk ve son eseridir. Daha sonraki çalışmalarında bu unvanı kullanmamış, Sadeddin Nüzhet Ergun adıyla eserler neşretmiştir. Ergun, tamamlamayı hedeflediği bu eserin içeriğini, neredeyse tasavvufun bütün yönlerini kapsayacak şekilde planlamıştır. Sadece birinci cildinin bir kısmının tamamlandığı eser, 80 sayfadan oluşmuştur. Eserin birinci cildinde Ergun, yaklaşık iki sayfa yazdığı "İfade" (Önsöz) bölümünde Cenab-ı Hakk'ı bazı isim ve sıfatlarıyla övmüştür. Akılların ne kadar keskin olursa olsun hakikat ilmini Hz. Peygamber'in yolunu takip etmekle ve kâmil bir mürşide tabîi olmakla elde edilebileceğine vurgu yaparak devam etmiştir. Daha sonra birinci cildin hazırlık mahiyetinde olduğunu belirten Şeyh Sadeddin, tasavvufun ortaya çıkışı, yayılması ve erbâb-ı velâyetten bahsetmiştir. Ergun 80 sayfadan oluşan bu eseri üç fasıl olarak ele almıştır.⁶⁷

a- Birinci Fasıl

- 1- Devr-i Risalet (s. 9-13)
- 2- Nübüvvet, Risalet, Velâyet (s. 13-15)

b- İkinci Fasıl

- 1- Devr-i Sahabe (s. 16-21)
- 2- Telkin-i Zikir (s. 22-23)
- 3- Fazilet-i Zikri (s. 24-34)
- 4- İçtima-i Zikir ve Halatı Zikriyye (s. 34-47)
- 5- Hırka (s. 47-62)

c- Üçüncü Fasıl

- 1- Devr-i Tâbiîn (s. 63-80)
- 2- Esbâb-ı İlim (s. 66-80)⁶⁸

Eserde üç fasıl olarak anlatılan konular ayet-i kerimeler ve hadis-i şerifler bağlamında misaller verilerek, asli kaynaklarımıza uygun bir üslupla yazılmıştır.

---

⁶⁶ Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 300

⁶⁷ Şeyh Hüseyin Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, Kader Matbaası İstanbul 1922, s. 3-4.

⁶⁸ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 17-18.

Konularla ilgili sahabe ve tasavvuf büyüklerinin hayatlarından da istifade ederek bu eseri yazmıştır. Kapağında birinci cilt yazılan eser sekseninci sayfada yarım bir cümle ile bitmiştir.⁶⁹

Şeyh Sadeddin'in eserinin önsöz bölümünde diğer ciltler hakkında verdiği bilgilerden *İlm-i Tasavvuf*'u yedi cilt yazmayı amaçladığını anlamaktayız. O, diğer ciltlerin konularıyla ilgili şu bilgilere yer vermiştir:

İkinci cilt: Tarikatlar

Üçüncü cilt: Ahlakiyât ve Seyriyât

Dördüncü cilt: İtikadiyat

Beşinci cilt: Edebiyat

Altıncı cilt: Tevhid

Şeyh Sadeddin, bu altı ciltte İslami konuları ve tasavvufi mevzuları bitirmeyi hedeflemiştir. Ergun, yedinci ciltte garp filozoflarının vahdet-i vücud ve vahdet-i mevcud konularına bakış açılarını ve onların görüşleriyle şark tasavvufu arasındaki farkları anlatmayı amaçlamıştır. Ergun, bu konuyu son cilde bırakmasındaki amacını, önce insanların şark tasavvufuyla bir yakınlaşma kurmasını, sonra felsefenin fikirleriyle şark evliyasının tecelliyâtının meydana getirdiği eserin mukayese edilmesiyle hakikatlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamak, olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰

Şeyh Sadeddin, dört sayfa yazdığı Dibace (Giriş) bölümünde tasavvufun tanımı, konusu, diğer ilimler arasındaki mertebesi ve tasavvufun faydası hakkında görüşlerini serdetmiştir. Son paragrafta birinci cildin içerdiği beş konu başlığını ifade ederek giriş kısmını tamamlamıştır.⁷¹

Şeyh Sadeddin, eserini tamamlamış olsaydı, eser şarkın manevi dünyası olan tasavvuf tarihini ve garbın fikirlerini ortaya çıkararak ve bu düşünceler arasındaki farkı ispat eden, son yüzyıla damgasını vuran önemli bir tasavvuf kaynağı olacaktı. Ancak seksen sayfa yazabildiği birinci cildi, onun ne kadar kapsamlı ve derin bir eser ortaya koymayı planladığını anlamak için yeterli bir çalışma olmuştur.

İbrahim Alâeddin Gövsa, Şeyh Sadeddin'in şahsiyeti ve *İlm-i Tasavvuf* eseri hakkında; "Sadeddin Nüzhet'in fikir adamlarının ve edebiyatla uğraşanların en verimli olduğunu, onun bir kitap değil adeta kütüphane yazdığını, hatta Şeyh

---

⁶⁹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 80.

⁷⁰ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 3-4.

⁷¹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 5-8.

Sadeddin'in yaptığı çalışmalarının abide olduğu" şeklinde yapmış olduğu açıklamalarla ne kadar önemli bir şahsiyet olduğuna dikkat çekmiştir. Gövsa, *İlm-i Tasavvuf* eserinin değerini anlamak için birinci cildi birkaç saat karıştırmak gerektiğini ve bunun neticesinde insanın birçok bilgi elde edeceğini ve eserin insana huzur vereceğini dile getirmiştir.⁷² Tekke ve zaviyeler kapandıktan sonra Şeyh Sadeddin, bu eseri yazmaya devam etmemiştir.⁷³

Şeyh Sadeddin'in eseri *İlm-i Tasavvuf*, matbu usullere riayet edilerek yazılmış bir eser değildir, ancak yazıldığı dönemin şartlarında çok büyük bir hizmettir. Yapacağımız çalışmada, matbu yazım usullerine uygun bir şekilde, eseri konularına göre tasnif ederek, Şeyh Sadeddin'in tasavvuf anlayışını ortaya koymaya çalışacağız.

2. Edebi Eserleri

2.1. Halk Şairleri

Sadeddin Nüzhet Ergun, bu çalışmasını bir külliyat olarak bitirmeyi hedeflemiştir. Ergun, 1926 yılında eserin Halk Şairleri serisinin birinci kitabını Osmanlıca olarak yazmış ve edebiyat dünyasına sunmuştur. Eserde daha çok 19. yüzyıl sonlarında yaşamış olan 19 şairden bahsetmiştir. Eserin "Başlangıç" kısmında tezkireler, sefineler, menakıpnameler, cönkler, tarihler, yaşayan ihtiyar âşıklar ve ağıtçı kadınlardan aldığı notları kaynak olarak göstermiştir. Halk şairlerinin tasnifinde milli vezinle yazan şairleri, halk şairi kabul eden Ergun, bu itibarla âşıklar, bâtıniler ve halk şairlerini bir bütün olarak görmüş ve bu şairleri dört zümreye ayırmıştır. Ergun, şairlerin sıralamasını Arap harfleri alfabe düzenine göre belirlemiştir. Eserde yer alan şairler Ülfetî, İmdadi, Emine Hanım, Benli Halime, Pesendi, Çeşmi, Hüzni, Deli İbrahim, Rasim, Ravzî, Sünbül Kadın, Şöhret Hanım, Şeyh Ana Ahmet Ağa, Tahir, Âşık Mehmet Uryani, Gufrani ve Fil Ahmet'dir. Ergun, Deli İbrahim'in şiirlerini bizzat kendi dilinden yazdığını ifade etmiş; bu şiirlerin kaybolmaması için önemli görev icra etmiştir. Şairlerle ilgili kısmın ardından "Tashihat" ve "Fihrist" bölümleriyle eser sona ermiştir. Bu çalışmanın içinde bulunan destanlarda ve manzumelerde geçen yer adları, mahalli kelimeler ve o bölgelere ait durumlar

---

⁷² Işık, *Türk Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, s. 1254.

⁷³ Taşkesenlioğlu, Sadeddin Nüzhet'in Gazelleri ve Diğer Şiirleri, 311.

hakkında bilgi sunulmuş olması yazdıkları zaman hakkında bilgi sahibi olmak açısından oldukça önemli bir çalışmadır.⁷⁴

2.2. Bektaşî Şairleri

Sadettin Nüzhet Ergun, Erenköy Kız Lisesi'nde Edebiyat Muallimi iken bu eseri yazmıştır. Eser 1930 yılında İstanbul Devlet Matbaası tarafından basılmıştır. Eserde, "Bektaşî Şairleri: M. Fuat Körülü, XIV., XVI., XVII., XVIII., XIX.ve XX. Asrın Bektaşî Şairleri" ve "Yaşayan Bektaşî Şairler"inden bahsetmiştir. "Başlangıç", "Bektaşî Şairleri", "İlaveler", "Lügatçe", "Notalar", "Şiirler", "Şairler", "Umumi Cetvel", "Bibliyografya", "Umumi Fihrist ve Fotoğraflar" başlıkları altında eser kaleme alınmıştır. Eser, ilavelerle birlikte 190 Bektaşî şairine ve 525 şiir örneğine yer vermiş bir külliyattır. Eserde bahsedilen 91 şair yaşadıkları dönemlere göre sınıflandırılmaya çalışılmış, tamamında bu sınıflandırma gerçekleşmemiştir.⁷⁵

Ergun, bu esere Abdal Musa'dan başlamış ve alfabetik sıraya göre şairleri anlatmıştır. Bunlardan 20 tanesi ilaveler kısmında yer almış onlar da alfabetik sıralanmıştır. Bu şairlerden altısı o dönem hayatta olan şairlerdir.⁷⁶

Ergun, bu eserinde diğer şairler hakkında çok fazla bilgi vermemiş, ancak Edip Harabî (s. 79-82), Muhiddin Abdal (s. 272-276), Ruhi Bey Baba (s. 318-320), Dertli (s. 53-54), Turabi (s. 376-378) gibi şairler hakkında fazlaca bilgi vermiştir. Lügatçe kısmında 210 tane tasavvuf ve Bektaşî terimini açıklamıştır. Bazı kelimeleri beyitler kullanarak açıklamıştır. "Şairler" kısmında şairlerin eserde yer aldıkları sayfalar, hece ve aruz vezniyle yazdıkları şiir sayısı şeklinde düzenlemiştir. Bibliyografya kısmında müellifin yaklaşık 100 kadar eserden istifade ettiği görülmektedir. Son olarak "Umumi Fihrist" ve fotoğraflar yer almış, eserde yanlış yazılmış kelimeler "Yanlışlar" başlığında düzeltilmiştir.⁷⁷

---

⁷⁴ Lokman Taşkesenlioğlu, Sadettin Nüzhet'in Gazelleri ve Diğer Şiirleri, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, Yıl: 2018, s. 307-332; Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 22-23; Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 300.

⁷⁵Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 300; Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 30.

⁷⁶ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 31.

⁷⁷ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 32.

2.3. Tanzimata Kadar Muhtasar Türk Edebiyat Tarihi ve Numuneleri

Sadeddin Nüzhet Ergun'un bu eseri 1931 yılında yayımlanmış, lise öğrencilerinin faydalandığı bir ders kitabı olarak okutulmuştur. Eserde Türk Edebiyatı, tarihi ve coğrafi açıdan geniş bir çerçevede incelenmiştir. Sadeddin Nüzhet, İslamiyet öncesi Türk edebiyatı ve İslamiyet sonrası Türk edebiyatı olmak üzere eserini iki bölüme ayırmıştır. Türk edebiyatından alınan maddeler özet olarak verilmiştir. Ergun, "Din", "Aile", "Musiki", "Ahlak" ve "Âdetler" gibi başlıklarla İslam öncesi Türk toplumunun yaşayışı hakkında bilgiler vermiştir. "İslamiyet'ten Sonra Türk Edebiyatı" başlığıyla İslam'la tanışan Türklerin İslam'ın fikirlerine olan etkileri üzerinde durmuştur. Daha sonra Selçuklu döneminde Harizm'de, Moğol devrinde ve Anadolu'da Türk dili ve edebiyatı hakkında bilgiler vermiştir. Türk edebiyatını asırları dikkate alarak sınıflandırmış; Anadolu'da, Orta Asya'da ve Azerbaycan'da Türk edebiyatının geçirdiği evreleri anlatmıştır. Eserde Fuat Köprülü'den çokça istifade edilmiştir.⁷⁸

2.4. Namık Kemal'in Şiirleri

Bu çalışma Sadeddin Nüzhet Ergun'un dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel'e ithafen kaleme aldığı bir eserdir. Bu eser İnkılâb Kitapevi tarafından 1941 yılında basılmıştır. Ergun, eserin başlangıç kısmında sekiz yıl önce yayımladığı "*Namık Kemal'in Hayatı ve Şiirleri*" adlı eserinden bahsetmiş; eserinin baskısının tükendiğinden, çalışmalarına devam ettiğinden yeni bilgilere ulaştığından bahsetmiştir. Bu eserinde sadece Namık Kemal'in şiirlerini yayımlamıştır. "*Namık Kemal'in Şiirleri*" başlığında yazdığı eseri oluştururken matbu veya yazma, hususi ellerde veya kütüphanelerde bulunan dokuz eseri kaynak olarak göstermiştir. Ergun, eserde yer alan şiirlerin beyit ve mısra sayılarını, türlere göre dağılımlarını, aruz ve heceyle yazılan şiirlerde kullanılan vezin sayılarını göstermiştir. Ergun, bu konularla ilgili 56 sayfa açıklama yapmıştır. Bu eserde Namık Kemal'in 3849 beyitli 532 manzumesine yer vermiştir. 1933 yılında yayınlamış olduğu "*Namık Kemal Hayatı ve Şiirleri*" eserinde sadece 353 manzume kaydettiği düşünüldüğünde sekiz yıl kadar kısa bir zamanda ne kadar ciddi bir çalışma yaptığı anlaşılmaktadır. Ergun, her bir şiir,

---

⁷⁸ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 33-34.

vezin kalıpları ve nüshalar arasındaki farklar da gösterilmek suretiyle numaralandırmıştır.⁷⁹

2.5. Mezar Kitabeleri İstanbul'da Medfun Meşahire Ait

Sadettin Nüzhet'in derlemiş olduğu bu eser Remzi Kitaphanesi tarafından 1932 yılında yayımlanmıştır. "Mukaddime" kısmında son dönemde kitabeler üzerine çalışmalar yapılmaya başlandığını ancak bu çalışmaların daha çok abideler ve mebain-i hayriyye üzerine yapıldığını, mezar kitabeleri üzerine birkaç örnek vermiş ancak bunun çok yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Mezar kitabelerinin en az diğer kitabeler kadar değerli ve faydalı olduğunu ifade eden Sadettin Nüzhet, mezar taşlarındaki şekil, yazı ve nakış süslemelerinin sanat tarihi açısından önemli ipuçları veren vesikalar olduğunu açıklamıştır. Bunlardan hareketle bu eserini yazma amacının İstanbul'da medfun meşhur şahsiyetlere ait mezar kitabelerini sunarak edebiyat, güzel sanatlar, arkeoloji, tarih, dil bilim ve coğrafya ile meşgul olanlara yardımcı olmak olduğunu ifade etmiştir. Esere ilk olarak Üsküdar da medfun Sadrazam İbrahim Paşa'nın babası Ali Ağa'dan başlanmış ve toplamda 32 kişinin kitabesine yer verilmiştir. Eserin sonunda 34 adet kitabe fotoğrafına yer verilmiştir.⁸⁰

2.6. Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı

Sadettin Nüzhet Ergun'un Konya'da Konya Erkek Muallim Mektebi'nde edebiyat öğretmeni iken aynı okulda meslektaş ruhiyat muallimi Ferit Bey'le kaleme aldıkları bu eser, 1926 yılında Vilayet Matbaası tarafından basılmıştır.⁸¹ Müellifler "Başlangıç" bölümünde halkiyatın milletlerin iç yüzlerini, halis özelliklerini, geçirdikleri evreleri ve yükselişleri öğrenmek için toplanması gerektiğini vurgulamışlardır. Başlangıçtan sonra eser, on bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm Konya şairlerine ayrılmıştır. Eserde 86 şairden bahsedilmiş, onların hal tercümeleri ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Şairler alfabetik harf sistemine göre sıralanmıştır. O dönemde hayatta olanların yanı sıra Mevlâna gibi Konya ile bütünleşmiş şahıslardan

---

⁷⁹ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 69-70.

⁸⁰ Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 300; Sadettin Nüzhet, *İstanbul Meşahirine ait Mezar Kitabeleri*, Remzi Kitaphanesi 1932, s. 9-23; Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 38-40.

⁸¹ Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 300.

da bahsedilmiştir. 147 sayfa olarak yazılan bu bölümde isimleri duyulmamış köylerde, kasabalarda yaşayıp şiir söyleyen pek çok halk şairi tanıtılmış, onların şiirlerinden örnekler verilmiştir. İkinci bölüm olan “Mani”ler bölümünde toplam 345 mani örneği alfabe sırasına göre numaralandırılmış, manilerin şekil özellikleri, halk arasında ne zaman, nerede ve ne amaçla söylendikleri hakkında bilgiler verilmiştir.⁸² Üçüncü bölümde “Ninni”ler bahsinde ninnilerin konusu ve 60 ninni örneğine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde “Türkü”ler ele alınmış; türkülerin sahibi, okunduğu zamanlar, türkülerin türleri ve şekli hakkında bilgiler verilmiştir. Bu açıklamaların ardından 57 adet türkü örneğine yer verilmiştir. Beşinci bölüm “Ağıt”lar hakkındadır. Ağıtların hangi olaylar üzerine yazıldığı, Türk edebiyatındaki eksikliği ve özellikle cenazelerdeki ağıtlardan bahsedilmiştir. Altıncı bölümde “Bilmece”lerden bahsedilmiştir. Yedinci bölümde “Atasözleri (Darb-ı Meseller)”, “Emsali Fıkralar”, “Tabirler” ve “Tekerlemeler” başlıklarıyla bu konular hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde 2058 atasözü, 279 tabir, 81 fıkra örneği ve 65 tekerleme örneğine yer verilmiştir. Sekizinci bölümde “Kinaye”den bahsedilmiş, kinayelerin hangi amaçla kullanıldığı ve özellikleri hakkında bilgi verilmiş ve 59 kinaye örneğine yer verilmiştir. Dokuzuncu bölümde “Dilekler-İlençler” başlığı altında bilgiler verilmiştir. 88 dilek ve 111 ilenç örneğine yer verilmiştir. Son bölümde milliyetçilik akımının öğrenilmesi gereken önemli konulardan olduğuna vurgu yapılan eserde Türk adlarına değinilmiştir. 49’u kadınlara 143’ü erkeklere ait olmak üzere 192 Türk adına yer verilmiştir. 347 sayfa olan eserin ikinci baskısı uzun bir aradan sonra 2002 yılında basılmıştır.⁸³

2.7. Halk Edebiyatı Antolojisi

Sadeddin Nüzhet Ergun’un bu eseri İstanbul Devlet Basımevi tarafından 1938 yılında 316 sayfa olarak 2000 adet basılmış bir çalışmadır. Kitabın içeriğinde halk edebiyatı, âşık edebiyatı, tasavvufî halk edebiyatı ve şifahi halk edebiyatından örnekler bulunmaktadır. Ergun, son yıllarda bu alanda çalışmalar yapıldığını, ozanların yeni yeni tanınmaya başladığını, buna karşılık bu konuda yeterli bir çalışmanın

---

⁸² Sadeddin Nüzhet, Ferit Bey, *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı*, Vilayet Matbaası, Konya 1926, s. 149-177.

⁸³ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 19-21

olmadığını, bu alandaki boşluğu doldurmak amacıyla bu eseri yazdığını ifade etmiştir.⁸⁴

Sadeddin Nüzhet, eserini üç bölümden oluşturmuştur. Birinci bölümde XVI. asırda yaşamış 4 kişi, XVII. asırda yaşamış 12 kişi, XVIII asırda yaşamış 16 kişi, XIX. asırda yaşamış 36 kişi olmak üzere bu kişilerden toplam 222 şiir örneğine yer vermiştir. Tasavvufî halk edebiyatında eser vermiş şairler ve şiirlerine yer verdiği ikinci bölümde, XIII. ve XIV. yy. da yaşamış 3 şair, XV. yy. da yaşamış 6 şair, XVI. yy. da yaşamış 8 şair, XVII. ve XVIII. yy. da yaşamış 12 şair ve XIX. yy. da yaşamış 4 şair olmak üzere toplam 33 şair hakkında bilgilere ve onlara ait 123 şiire yer vermiştir. Üçüncü bölümde şifahi halk edebiyatından örnekler vermiş, yalnızca türkü, mani ve ağıt örneklerine yer verilen bu bölümde 12 türkü, 5 ağıt ve 35 mani örneğinden bahsetmiştir.⁸⁵

2.8. Türk Musikisi Antolojisi- Birinci Cilt

Sadeddin Nüzhet Ergun'un bu eseri 1942 yılında Rıza Koşkun Matbaası tarafından basılmıştır. İ.Ü.E.F. yayınlarından 398 sayfa olan eser başlangıç kısmıyla beraber dört bölümden oluşmaktadır. Ergun, ilk bölümde "17. Asra Kadar Dini Türk Musikisi", İkinci bölümde "17. Asırda Dini Türk Musikisi" ve "18. Asırda Dini Türk Musikisi" başlıkları altında eserini kaleme almıştır. Ergun, "Başlangıç" bölümünde, o güne kadar tarihleri de dikkate alarak Türk musikisi hakkında derli toplu bir çalışmanın olmadığını ve bu alandaki boşluğu doldurmak amacıyla bu eseri yazdığını ifade etmiştir. Birinci bölümde, Türklerin İslamiyet'ten önceki hayatlarında musikinin yerine değinmiş, İslamiyet'ten sonra musikişinaslara bakış, tarikatlarda musiki ve âyin usulleri, cami-tekke musikisinin farkları ile tarikat musikisinin özelliklerinden bahsetmiştir.⁸⁶ Ergun, birinci bölümde dini eserler, ikinci bölümde XVII. yy. da yaşamış musikişinasların hayatları hakkında bilgiler vermiştir. Dönemin musikişinaslarının çoğunun tarikat ehli olduğunu tespit etmiş ve buna dikkat

---

⁸⁴ Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul Devlet Basımevi 1938, s.1; Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 301.

⁸⁵ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 68.69.

⁸⁶ Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1942, c.1. s.7-19; Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 301.

çekmiştir.⁸⁷ Üçüncü bölümde XVIII. yy. da Türk mûsikisinin gelişimini “Cami Mûsikisi”, “Tekke Mûsikisi”, “Klasik Mûsiki”, “Âşık Mûsikisi” ve “Halk Mûsikisi” alt başlıklarla anlatmıştır. Ergun, Türk Mûsiki Antolojisi’yle alakalı açıklamalarında eseri 3 kısım olarak planladığını söylemiştir. Bunların birinci kısmını, dini eserler 2 cilt olarak; ikinci kısmını, lâdini besteleri, yani bestekârı belli olan, Kâr, Murabba, Nakış, Semâi, Şarkı ve Türkülerle bunları icra edenlerin tercüme-i hallerini anlatmayı üçüncü kısmı da lügatçe olarak planladığını ifade etmiştir.⁸⁸

2.9. Türk Musikisi Antolojisi- İkinci Cilt

Türk Musikisi Antolojisi’nin ikinci cildi, birinci ciltten bir yıl sonra Rıza Koşkun Matbaası tarafından 1943 yılında basılmıştır. Eserin ilk bölümünde, “XIX. Asır Dini Türk Mûsikisi” başlığı altında, yaşadığı dönemin musiki hayatı hakkında bilgiler vermiştir. Özellikle padişahların (III. Selim ve II. Mahmut) musiki ve musikişinaslara verdikleri değer üzerinde durmuştur. “Cami Mûsikisi”, “Tekke Mûsikisi”, “Mevlevî Mûsikisi” ve “Bektaşî Mûsikisi” alt başlıklarını kullanarak yazmıştır. İkinci bölümde “Son Asır Türk Mûsikisi” başlığında, Türk mûsikisiyle ilgili çalışmalar yapan kurumlardan bahsetmiş, ilk bölümde olduğu gibi “Cami Mûsikisi”, “Tekke Mûsikisi”, “Mevlevî Mûsikisi” ve “Bektaşî Mûsikisi” alt başlıklarında değerlendirmeler yapmıştır. Ergun, bu ciltte ele alınan dönemlere ait beste örneklerine yer vermiştir. 19. yüzyılda yetişmiş 58 bestekârın 343 bestesi ile son dönemde yetişmiş 22 bestekârın 96 bestesine yer vermiştir. Eserin genelinde, 169 bestekârın hayatları ve çalışmaları hakkında bilgiler vermiştir. Bu çalışmanın iki cildinde toplam 273 bestekârın hayatları ve eserleri hakkında bilgilerle beraber 1122 beste örneğine yer vermiştir.⁸⁹

2.10. Bektaşî Şairleri ve Nefesleri (19 uncu Asra Kadar)

Bu eser, Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından 1930 yılında kaleme alınmış olan “Bektaşî Şairleri” kitabının başlangıç kısmında ifade ettiği şairlerle ilgili noksan bilgilerin daha sonra tamamlayacağına dair söylemiş olduğu sözünü yerine getirdiği çalışmasıdır. Eserin iki cildi bir arada İstanbul Maarif Kütüphanesi tarafından yayımlanmıştır. Birinci ciltte “XVI. Asra Kadar Bektaşî Edebiyatı Örnekleri” ve “XVI

---

⁸⁷ Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, s. 25.

⁸⁸ Akgün, *Sadeddin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 72-73.

⁸⁹ Akgün, *Sadeddin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 73-75.

Asır Bektaşî Edebiyatı Örnekleri” başlıkları altında şairlerin şiirlerine yer vermiştir. İkinci ciltte ise “XVII. Asır Bektaşî-Kızılbaş Alevi Şairleri” ve “XVIII. Asır Bektaşî-Kızılbaş Alevi Şairleri” başlıkları altında bu asırlarda yaşamış Bektaşî şairlerinin şiirlerinden örnekler sunmuştur. Ergun, *Bektaşî Şairleri* adlı eserinde şairleri alfabetik olarak sıralamış, Bektaşî Şairleri ve Nefesleri’nde kronolojik sıralama takip etmiştir. Ergun elde ettiği bilgiler ışığında Bektaşîler, Zeynîler, Sâ’dîler, Celvetiler, Huruffiler, Nakşibendîler, Kadirîler, Halvetîler, Bayramîler ve Gülşenîlerle ilgili seri halinde eserler yazacağını ifade etmiştir. Bu bölümü 1944 yılında yazan Ergun’un daha birçok eser vermek gayretinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunların ifasına ömrü yetmemiştir. Ergun, “*Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*”nde 108 şairin 391 şiirine yer vermiştir. Birinci ciltte XVI. asırdan önce 6 ve XVI. asırdan sonra 50 şairin toplam 225 şiirine yer vermiştir. Ergun’un bu eserinde değinmiş olduğu şairlerin bir kısmı *Bektaşî Şairleri* eserinde bahsettiği isimlerdir. İkinci ciltte ise XVII. ve XVIII. asır Bektaşî edebiyatı örneklerinden 52 şaire ve 166 şiir örneğine yer vermiştir. Bunlardan 28 *Bektaşî Şairleri*’nde ismi geçen şairlerdir. Ergun’un bu çalışması 14-15 yıllık bir birikimin neticesidir. Ergun, bu eserde Bektaşîlik’le ilgili, XVI. asra kadar Bektaşîlik olarak geldiğini, XVII. asırda Bektaşîlik ve Kızılbaş olarak iki zümreye ayrılmış olduğunu ifade etmiştir. Bektaşîlik tarikatıyla ilgili bilgilerin de elde edilebildiği bu eser dil, edebiyat ve inanç bakımından istifade edilebilecek bir eser olma özelliğini taşımaktadır.⁹⁰

2.11. Türk Şairleri

Sadeddin Nüzhet Ergun’un hacim ve içerik bakımından en kapsamlı çalışması olan bu eser 4 cilt olarak yazılmıştır. Eser Bozkurt Matbaası tarafından 1 Şubat 1936 yılından itibaren her ayın biri ve on beşinde fasiküller halinde yayınlanmıştır. Ergun, eserinin başlangıç kısmında, o güne kadar Türk şairlerin toplu olarak hayatlarına ve eserlerine ulaşılabilecek çalışmaların olmadığını ifade etmiştir. Türk şairleriyle ilgili tezkirelerin ve biyografilerin olduğunu ancak bunların ihtiyacı tam olarak karşılamadığını; üstelik onlara ulaşma imkânının zor olduğunu ifade etmiştir. Bu eserin, şairler hakkında ayrıntılı bir çalışmanın ürünü olduğunu anlatmıştır. Ergun, bu eserinde 1076 şaire yer vermiştir. “Abadî (Saz Şairi)” ile başlayan Ergun’un bu eseri

---

⁹⁰ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 78-80.

“Fâizî (Kafzâde)” ile 1432. sayfada bitmiştir. Ergun bu eserinde meşhur olan ve olmayan birçok şaire yer vermiş, şairler hakkında elde ettiği bilgileri delilleriyle göstermiştir. Bu eserin üç cildi tam olarak yazılmış, dördüncü cildi Ergun’un 1946 yılında vefatı sebebiyle yarım kalmıştır.⁹¹ Eser, daha önce yazılmış olan tezkire, antoloji ve ansiklopedilerde olmayan pek çok şairi gün yüzüne çıkarması ve bu alanda yapılacak olan çalışmalara kaynaklık etmesi açısından çok önemli çalışmadır.

Türk Şairleri eserinin önemi ve Ergun hakkında açıklama yapan İbrahim Alâeddin Gövsa, “Bu eser tamamlandıktan sonra Türkçenin en büyük kitabı, milletimizin manevi medeniyetine şahitlik edecek bir şaheser olacaktır.”⁹² şeklindeki açıklamasıyla Ergun’un ne kadar önemli bir eseri ortaya koyduğunu ifade etmiştir.

3. Biyografik Eserleri

3.1. Mevlânâ

Sadettin Nüzhet Ergun’un bu eseri 1932 yılında Kanaat Kütüphanesi tarafından 78 sayfa olarak yayımlanmıştır. Ergun bu eserinde “Mevlânâ’nın Hayatı” (s.5-9), “Tasavvufî Şahsiyeti” (s. 9-16), “Edebi Şahsiyeti” (s.16-20), “Şöhreti ve Tesirleri” (s. 28-37), başlıkları altında Mevlânâ hakkında bilgiler vermiştir. Ergun, bu eserinde Mevlânâ’ya yapılan övgülerden bahsetmiş ve Mevlânâ’nın Türkçe manzumelerinden kesitler sunmuştur.⁹³

Ergun, bu eserin başında Mevlânâ ve Şemsi Tebrizî, Mevlânâ’nın hangahı, metfeni, türbesinin kapısı ve Şemsi Tebrizî’nin makamına ait fotoğraflara yer vermiştir. Birinci bölümde Mevlânâ’nın hayatı hakkında genel bilgiler vermiştir. Mevlânâ’nın doğumu, ailesi, seyahatleri, evliliği, çocukları, Konya’ya gelişi, eğitimi, Şems ile tanışması, Mevlânâ’nın görüştüğü büyük şahsiyetlerin adları ve hocaları hakkında bilgiler vermiştir. İkinci bölümde Mevlânâ’nın tasavvufî şahsiyeti hakkında bilgiler vermiştir. İbnü’l-Arâbi’nin Mevlânâ’ya olan etkisi, Mevlânâ’nın vücud-ı mutlak, aşk ve kemâl-i mutlak için olması gerekenler hakkındaki düşüncelerini, Mevlânâ’nın dizelerinden misallerle ifade etmiştir. Ergun, bu bölümde Mevlânâ’nın

---

⁹¹ Âlim Kahraman, “Türk Şairleri”, *DİA*, İstanbul 2012, c. 41, s. 546-547; Bektaş, “Ergun, Sadettin Nüzhet”, s. 301; Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 81-82.

⁹² Işık, *Türk Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, s. 1254.

⁹³ Bektaş, “Ergun, Sadettin Nüzhet”, s. 300; Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 34.

görüşleri ile diğer mutasavvıfların telakkilerini mukayese etmiş, Mevlânâ ile onlar arasında görüş farklılığının olmadığı kanaatini ifade etmiştir. Üçüncü bölümde Mevlânâ'nın dizelerinden istifade ederek şairlerinin dili, içeriği ve şekli hakkında bilgiler vermiş, Mevlâna'yı "İslami tasavvuf edebiyatı'nın en büyük şairi" olarak nitelendirmiştir. Dördüncü bölümde Mevlânâ'nın eserlerini tanıtmıştır. Özellikle *Divan-ı Kebir*, *Mesnevî*, *Fihî Mafih*'i eserleri hakkında geniş bilgiler vermiştir. Diğer eserlerinin dilleri, vezinleri, konuları ve buldukları kütüphaneler hakkında kısaca bilgiler veren Ergun, Mevlânâ'nın "Şöhreti ve Tesirleri" konu başlığında Mevlânâ'nın kazandığı ününü özellikle onun tarikatı, *Divan-ı Kebir* ve *Mesnevî*'sinin İslam dünyasında gördüğü büyük ilgiyi anlatmıştır. Yine bu eserde Mevlevilik'in yayıldığı coğrafyalar ile Türkiye, Hindistan ve İran'da yapılan *Mesnevi* şerhleri ve onların şârihlerinden de bahsetmiştir. Bu bilgilerden başka Mevlânâ'nın devlet adamlarından gördüğü saygıyı örneklerle anlatmıştır. Mevlânâ'nın muakkibi olan Türk ve Acem şairleri, *Mesnevî*'ye yapılan övgüler, Mevlânâ'nın şahsiyetiyle ilgili yazılmış eserler ve ayrıca Mevlânâ ve eserleri hakkında Avrupa'da yapılmış olan çalışmalar hakkında bilgiler vermiştir. Mevlânâ'nın Türkçe manzumelerine geçmeden bu konuda daha önce yapılmış çalışmalardan bahseden Ergun, Mevlânâ'nın bir kısmı tamamen Türkçe, bir kısmının ise içinde Türkçe sözcükler bulunan 11 şiirinden kesitler sunmuştur. "Mevlânâ hakkında yazılan methiyelerden numuneler" başlığında Şeyh Galip (2), Sultan Veled, Camî, Nefî, Leyla Hanım, Yenişehirli Avni (3), Esrar Dede, Şeref Hanım, Cevri, Hersekli Arif Hikmet, Vasıf-ı Enderunî, Fazıl-ı Enderunî, Neşatî (2) ve Nâbî'ye ait 18 şiir örneğine yer vermiştir.⁹⁴

3.2. Kuloğlu

XVII. asrın saz şairlerinden Kuloğlu hakkında yapılan ilk çalışma olup Suhulet Kütüphanesi tarafından yayımlanmıştır. Ergun, bu kitabını "Bibliyografya", "Kuloğlu'nun Hayatı", "Edebi Şahsiyeti", "Şöhreti" ve "Şiirler" başlıklarını kullanarak yazmıştır. Kuloğlu'nun 19 şiirine yer vermiştir. Ergun, bibliyografyada Kuloğlu hakkında daha önce yazılanlardan ve onun eserindeki şiirleri nasıl topladığından bahsetmiştir. Ergun, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde ve Köprülü'nün makalelerinden kesitler sunarak Kuloğlu'nun yaşadığı yüzyılı ve

---

⁹⁴ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 35-36.

şiiirlerinden hareketle Katîbî, Kayıkçı Kul Mustafa ve Gedâî ile arkadaşlık ettiği ve Kul Mustafa ile aralarının açık olduğunu tespit etmiştir. Şiiirler, koşma (9), mersiye (1), semai (7) ve divan (2) şeklinde ve numaralı olarak sınıflandırılmış; fihrist ise ilk beyitler veya mısraları alınarak eserdeki yer alış sıraları ve türleriyle birlikte sıralanmıştır. Kitâbiyat ve Umumi Fihrist başlıklarıyla eser sonlanmıştır.⁹⁵

3.3. Hengâmî

Sadeddin Nüzhet Ergun, bu eserinde, XIX. yüzyılda yaşamış olan çok az bilinen bir saz şairi olan Hengâmî'nin hayatını, edebi şahsiyetini ve şiiirlerini konu etmiş, Hengâmî'yi Edebiyat dünyasına tanıtmıştır. Eser; “Başlangıç”, “Hengâmî'nin Hayatı”, “Edebi Şahsiyeti”, “Bibliyografya”, “Şiiirler” ve “Şiiirlerin Fihristi” başlıklarıyla yazılmıştır. Ergun, birinci bölümde Hengâmî'yi yaşatma amacında olduğunu ifade etmiştir. İkinci bölümde Hengâmî'nin memleketi, ne işle meşgul olduğu, eğitimi, ölüm yeri ve tarihi gibi konular hakkında bilgiler vermiştir. Bu bilgiler Hengâmî'nin manzumelerine dayandırılarak, bazen de tanıklara isnat edilerek verilmiştir. “Edebi Şahsiyeti” bölümünde çağdaşları arasındaki yerine, kullandığı nazım şekillerine, divan edebiyatına olan ilgisine, genel olarak işlediği konular ve şöhretine değinmiş ve konular hakkında bilgi vermiştir. Aşığın 194 beyit 1 mısralı 23 manzumesini elde ettiğini ifade eden Ergun, beyit sayıları ve nazım şekilleri açısından tasnif etmiştir. Ergun'un bu eserinde, 28 beyitli 4 koşma, 42 beyitli 8 divan, 62 beyitli 6 semai, 8 beyitli 1 ayaklı semai, 5 beyitli 1 kalenderi ile 29 beyit ve 1 mısralı 3 gazel bulunmaktadır.⁹⁶

3.4. Bâkî, Hayatı ve Şiiirleri

Sadeddin Nüzhet'in bu eseri 1935 yılında Suhulet Kitap Yurdu tarafından yayımlanmıştır. Ergun, bu çalışmasını devamı gelecek düşüncesiyle kaleme almıştır. Eserin birinci cildini sadece Bâkî'nin divanına ayırmıştır. İkinci ciltte ise “Bâkî'nin Hayatı ve Şiiirlerine” yer vermiştir. Ergun'un kullandığı Türkçe kelimelerin indeksi, iki cildi kapsayacak şekilde kelimeler ve istilahlr lügatçesi ve bibliyografya bölümlerine yer vereceği birinci cildin giriş kısmındaki bilgilerden anlaşılmıştır. Eserin ikinci cildinin yayına hazır olduğu ancak yayımlanamadığı başlangıç kısmındaki bilgilerden

⁹⁵ Akgün, *Sadeddin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 45-46.

⁹⁶ Akgün, *Sadeddin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 42-43.

anlaşılmaktadır. Ergun, bu eseri yazmaktaki amacını, yeni nesle divan şairlerini tanıtmak, olarak ifade etmiştir. Ergun, Bâkî Divanı (s. 5-502) “Türkçe ve Farisi Şiirler” başlığı altında şöyle tasnif yapmıştır: Türkçe şiirler; kaside (29), terakib-i bent (2), terci-i bent (1), muhammes (7) gazel (543), gazel (13 ilave edilmiş), kıta (21), beyit (27); Farisi Şiirler; Tahmis (3), gazaliyat (8), mesneviyat (3), matlaiyat (3).⁹⁷

3.5. Namık Kemal Hayatı ve Şiirleri

Ergun’un bu eseri 1933 yılında İstanbul’da Yeni Şark Kütüphanesi tarafından, eser yazıldıktan 8 yıl sonra yayımlanmıştır. Bu kitap 390 sayfa olup iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım Namık Kemal’in ecdadı, hayatı, ilmi şahsiyeti, edebi, siyasi şahsiyeti, şiirleri, şöhreti ve tesirlerinin anlatıldığı bölüm; ikinci kısım 252 sayfa, Namık Kemal’in şiirlerinin olduğu bölümdür. Ergun, bu eserde Namık Kemal’in 2535 beyitli 353 manzumesine yer vermiştir. Daha sonra bu esere “Vatani Şiirler” ve Muhtelif Şiirler” olarak ilaveler yapmıştır. Ergun, ilk bölümde Namık Kemal’in en büyük cediti Topal Osman Paşa’dan babasına kadar, ecdadının tercüme-i hallerini silsile halinde kaynaklardan alıntılar yaparak aktarmıştır. Onun özel hayatı, kişiliği, fiziksel özelliklerine kadar pek çok konuda bilgi vermiştir. Ergun, onun ilmi yönünü araştırmış ancak onun, ilim adamı değil bir ilim sever olduğu neticesine varmıştır(s.106-107). Ergun, Namık Kemal hakkında genel olarak bilinen bir milliyetçi olması yönünden daha çok onun ırk ve dil noktasında bir ümmetçi olduğunu ifade etmiştir.⁹⁸

Ergun, “Edebi Şahsiyeti” başlığında Namık Kemal’in ilham aldığı şahsiyetler, divanında yer alan mazmunlar, beyitlerinde öne çıkan bazı noktalar ve tasavvufla olan alakası gibi konularda bilgi vermiştir. Şiirler bölümünü “Divan”, “Vatani Şiirler” ve “Muhtelif Şiirler” başlığı altında sınıflandırılmış; vezin kalıpları gösterilmiş; şiirler bu kalıplara eserdeki numaralarına göre ayrılmıştır. Sadeddin Nüzhet, şöhreti kısmında Namık Kemal’in tesir ettiği kişilerden bahsetmiş; ancak onun edebi ve fikri anlamda bir tesirinin kalmadığını ifade etmiştir.⁹⁹

---

⁹⁷ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 58-59.

⁹⁸ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 46-47.

⁹⁹ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 47-48.

3.6. Rami Paşa Hayatı ve Eserleri

Eser, 1933 yılında Milli Kütüphane yayınlarından çıkmıştır. Bu kitap Rami Paşa'nın hayatı, eserleri ve divanın bulunduğu bir çalışmadır. Eser, "Rami Paşa'nın Hayatı" (s.5-29), "Edebi Şahsiyeti" (s.30-37), "Eserleri" (s.38-51), "Şöhreti" (s.52-77) ve "Bibliyografya" başlıklarıyla yazılmıştır.¹⁰⁰

Ergun, ilk bölümde şairin doğumu, ailesi ve eğitimiyle ilgili detaylı bir bilgi vermiştir. Onun sadrazam oluşu, sadrazamlığı döneminde yaşanan olaylar ve bu olayları ve sonuçlarını ortaya koymuştur.¹⁰¹ Ergun, Rami Paşa'nın eserlerini üçüncü bölümde tanıtmıştır. Rami Paşa'nın 64 gazel, 6 kıta, 1 tarih, 1 lugaz, 1 takriz, 4 rubai ve 2 beyitten oluşan divanına yer vermiştir. Bu divanı Sadeddin Nüzhet'in yeni harflerle okuyucuya sunması, edebiyat dünyası ve tarihi açısından büyük bir hizmettir.¹⁰²

3.7. Sabuhî Hayatı ve Eserleri

Ergun'un bu eseri Milli Kütüphane yayınlarının "Ediplerimiz" serisinden birisidir. Sabuhî ile ilgili üç menkıbeden yola çıkarak şairin kişiliği hakkında yorum yapmıştır.¹⁰³ İlk defa Sadeddin Nüzhet, tarafından yayımlanan Sabûhî divanında 6 Farsça gazel, 5 mesnevi, 77 gazel, 4 Türkçe 4 Farsça 8 rubai, 1 terci-i bent, 1 sâkineme, 3 müseddes, 2 tarih, 1 münacaat, 1 naât, İmam Hüseyin'e yazılmış 1 mersiye, 1 sâkiname, 2 beyit, 1 Farsça kıta ve 1 Farsça beyite yer vermiştir. Sıralama ilk beyitlerin son harflerine göre, Arap alfabesi harf sıralaması dikkate alınarak yapılmıştır.¹⁰⁴

3.8. Şeyhislâm Bahayî Hayatı ve Eserleri

Eser, Milli Kütüphane külliyyatından "Ediplerimiz" serisinden olup Kanaat Kütüphanesi tarafından 1933 yılında basılmıştır. Ergun, İlk bölümünde Bahayî'nin doğumu, ölümü, ailesi, memuriyeti, kişiliği hakkında tarihler ve tezkirelerden

---

¹⁰⁰ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 50.

¹⁰¹ Sadettin, Nüzhet, *Rami Paşa Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kütüphanesi, 1933, s. 5-29.

¹⁰² Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 51.

¹⁰³ Sadettin, Nüzhet, *Sabûhî Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kütüphanesi, 1933, s. 5-9.

¹⁰⁴ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 52.

alıntılarla bilgiler vermiştir.¹⁰⁵ Diğer bölümlerde edebi şahsiyeti, sonraki dönemde onun hakkında yazılanlarla ilgili bilgilere yer vermiştir. Sadeddin Nüzhet, bu eserde, “Şeyhüislam Bahayî Divanı”, “Kasaid”, “Mesneviyat”, “Mukataat”, ve “Gazaliyat” başlıklarıyla kitabını okuyucuya sunmuştur.¹⁰⁶

3.9. Samih, Rifat Hayatı ve Eserleri

Sadeddin Nüzhet, Birinci Dil Kurultayı’nda dinlediği, ikincisine ömrü yetmeyen Samih Rifat’ın boşluğunu doldurmayı amaçladığı için bu eseri yazdığını ifade etmiştir. Eser, Suhulet Kütüphanesi tarafından yayımlanmıştır. Ergun, birinci bölümde Samih Rifat’ın hayatı, eğitimi, memuriyet hayatı, şiire başlama süreci, etkilendiği şairler ve şiirlerini yayımladığı dergiler hakkında bilgiler vermiştir. Bu eserde Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin aşamaları ve kurultayları hakkında bilgilerin verildiği bölüm özel bir öneme haizdir.¹⁰⁷

Ergun, Samih Rifat’ın gençliğinde güçlü bir şair, meşrutiyetin kıymetli bir mütetebbisi (araştırmacı), olgun, müteferrik bir âlim olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁸ Ergun, eserini “Samih Rifat’ın Eserleri”, “Samih Rifat’tan Seçme Manzumeler”, ve “Seçme Nesirler” başlıkları altında edebiyat dünyasına sunmuştur. Eserde Samih Rifat ve ailesine ait 12 fotoğrafa yer vermiştir.¹⁰⁹

3.10. Cenap Şehabettin

Sadeddin Nüzhet’in bu eseri Yeni Şark Kütüphanesi tarafından yayımlanmış, 297 sayfalık geniş kapsamlı bir çalışmadır. Sadeddin Nüzhet, Cenap Şehabettin’i Türk edebiyatının en güçlü şahsiyetlerinden biri olarak nitelemiştir. Ergun, şairin doğumu, eğitimi, ailesi ve şairin hal tercümesi hakkında bilgiler vermiştir. Bunun yansira şairin şiire başlaması, hatıraları, yazı hayatına başlayışı, Avrupa’ya gidiş ve dönüşü, Servet-i Fünun’a dâhil oluşu ve muhaliflerinin oluşmaya başladığı süreçler hakkında bilgiler vermiştir. Onun yazdığı şiirleri ve makaleleri kronolojik olarak sıralamış, 73 tane şiir

---

¹⁰⁵ Sadettin Nüzhet, *Şeyhislâm Bahayî Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kütüphanesi 1933, s. 5-14.

¹⁰⁶ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 53.

¹⁰⁷ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 55

¹⁰⁸ Sadettin Nüzhet, *Samih Rifat Hayatı ev Eserleri*, Semih Lütfi Matbaası Suhulet Kütüphanesi, İstanbul, s.118.

¹⁰⁹ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 55-56.

örneğine yer vermiştir. Bu eser Cenap Şehabettin hakkında yapılacak çalışmalara kaynaklık etmesi açısından büyük öneme sahiptir. Bu eserde şairin yazdığı ilk şiirden, ölümüne kadar yaptığı tüm çalışmalar bulunmaktadır.¹¹⁰

3.11. Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri

Ergun, bu eserini 1936 yılında neşretmiştir. Ergun, saz şairlerinin büyüklerinden, en çok eser veren Âşık Ömer’le ilgili topladığı bilgileri bu eserinde yazmıştır. Âşık Ömer’le ilgili bilgileri çeşitli kaynaklar ve şiirlerinden istifade ederek okuyucuya sunduğunu ifade eden Ergun, eseri “ Âşık Ömer’in Hayatı”, “Eserleri”, “Edebi Şahsiyeti”, “Tasavvufi Şahsiyeti” ve “Şöhreti ve Tesirleri” başlıklarıyla yazmış ve Âşık Ömer’in 367 manzumesine yer vermiştir.¹¹¹

3.12. Ali Nihad Hayatı ve Eserleri

Sadeddin Nüzhet Ergun’un bu eseri 1937 yılında yayımlanmıştır. Eserde Ali Nihad Tarlan’ın doğumu, ailesi, eğitimi, hocalığı ile ilgili bilgiler verilmiştir.¹¹² Ergun, Ali Nihad hakkında üslup ve teknik açıdan yorumlar yapmış; onun Türk edebiyatına estetik katmak için çalıştığını ifade etmiştir.

Ergun, “Ali Nihad’dan Şiir Örnekleri” başlığı altında 9 Latin, 5 Arap harfli olmak üzere 14 şiir örneğine yer vermiştir.¹¹³

3.13. XVII. Asır Saz Şairlerinden Âşık

Sadedin Nüzhet’in hazırlamış olduğu bu eser, XVII. asrın saz şairlerinden Âşık’ı ilim dünyasına tanıtmak amacıyla yazdığı bir risaledir. Bu eser, Suhulet Kütüphanesi tarafından basılmıştır. Ergun, “Bibliyografya”, “Âşık’ın Hayatı”, “Edebi Şahsiyeti”, “Şöhreti ve Tesirleri” başlıklarıyla Âşık’ın 22 şiirini muhtevalarıyla yazmıştır. Sadeddin Nüzhet’in daha önce hakkında çalışma yapılmamış olan Âşık’la ilgili yazdığı eser bu bakımdan önem arz etmektedir. Âşık’ın “Koşma “(13), “Türkü” (1), “Semai” (7) ve “Varsağı” (1) başlıkları altında 22 şiirine yer verilmiştir.¹¹⁴

---

¹¹⁰ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 56-57.

¹¹¹ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 62-64.

¹¹² Sadeddin Nüzhet Ergun, *Ali Nihad Hayatı ve Eserleri*, 1937, s. 1-10.

¹¹³ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 67-68.

¹¹⁴ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun’un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 53-54.

3.14. XIX. Asır Saz Şairlerinden Beşiktaşlı Gedaî

Sadeddin Nüzhet'in bu eseri Suhulet Kütüphanesi tarafından yayımlanmış, 106 sayfalık bir risaledir. Eser, "Bibliyografya", "Gedaî'nin Hayatı", "Edebi Şahsiyeti" ve "Şöhreti" başlıklarıyla yazılmıştır. Eserde 73 şiiire yer verilmiştir. Ergun, bibliyografya bölümünde (s. 7-8) Fuat Köprülü'nün makalesi dâhil 6 yerde Gedaî'nin isminin geçtiğini ifade etmiştir. Ergun, toplam 69 şiiri çeşitli mecmualardan bir araya getirmiştir.¹¹⁵ İkinci bölümde Gedaî'nin nerede doğduğu, mesleği, saraydaki görevi, fiziksel özellikleri, giyim kuşama ve ölümü hakkında tespitlere yer vermiştir.¹¹⁶

3.15. Sille'li Sürurî

Sadeddin Nüzhet'in bu eseri Suhulet Kütüphanesi tarafından yayımlanmıştır. Ergun, bu eseri "Biyografya", "Sürurî'nin Hayatı" ve "Edebi Şahsiyeti" başlıklarıyla yazmış, eserde Sürurî'nin şiirlerini toplu halde okuyucuya sunmuştur. Sadeddin Nüzhet, biyografya kısmında Sürurî hakkındaki bilgileri *Konya Vilayet-i Halkiyat ve Harsiyatı*'ndan istifade ederek yazmıştır. Sadeddin Nüzhet, Sürurî'nin şiirlerinden hareketle Sürurî'nin gurbet hayatı, sevgilisi ve hastalığı hakkında açıklamalar yapmıştır. Eserde Sürurî'ye ait Koşma (19), Türkü (1), Divan (12), Semai (1), Kalenderi (1) olmak üzere 34 şiirine yer vermiştir.¹¹⁷

3.16. Neşatî, Hayatı ve Eserleri

Sadeddin Nüzhet'in önemli eserlerinden birisidir. Milli Kütüphane serisinden olan eser Kanaat Kütüphanesi tarafından 1933 yılında yayımlanmıştır. Eser iki bölüm olarak yazılmıştır. Ergun, birinci bölümde "Neşatî'nin Hayatı", "Edebi Şahsiyeti", "Eserleri" ve "Şöhreti ve Tesirleri" hakkında bilgiler vermiştir. Ergun, ikinci bölümde Divan'ı ve Hilye-i Enbiya'sını yeni harflerle yazmıştır.¹¹⁸

Ergun, eserde şairin memleketi, mahlası, ismi, mahlas alması ve değişmesi, şeyh oluşu ve şahsiyeti, Konya seyahati, mezar taşı yazıları ve vefatıyla ilgili bilgiler

---

¹¹⁵ Sadettin Nüzhet, *XIX uncu Asır Sazşairlerinden Beşiktaşlı Gedaî*, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul, s. 7-8.

¹¹⁶ Nüzhet, *XIX uncu Asır Sazşairlerinden Beşiktaşlı Gedaî*, s. 9-11.

¹¹⁷ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 43-44.

¹¹⁸ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 48.

vermiştir.¹¹⁹ Ergun, ikinci bölümde şairin edebi şahsiyeti hakkında bilgiler vermiş, eserlerinin ve gazellerinin önemini ortaya koymuştur. Üçüncü Bölümde eserlerinin sıralanması, Divan'ı hariç diğer eserleri hakkında bilgiler, Divan'ı hakkında ise şekilsel olarak bilgiler vermiştir.¹²⁰

3.17. Şeyh Galip Hayatı ve Eserleri

Sadeddin Nüzhet Ergun'un bu eseri Bozkurt Matbaası tarafından 1935 yılında yayımlanmıştır. Ergun'un hocası Fuat Köprülü'ye ithafen yazdığı bir eseridir. Eser, "Başlangıç" ve "Şeyh Galip'in Hayatı" bölümlerinden oluşan 52 sayfalık risaledir.¹²¹

Ergun bu eserin "Başlangıç" bölümünde Şey Galip'in yaşadığı dönem ve öncesinde divan edebiyatının genel durumunu değerlendirmiştir. Ergun, sanatkârın kalmadığı o dönemde Şeyh Galip'i çok değerli eserler veren kıymetli şahsiyet olarak nitelenmiştir.¹²² Ergun diğer bölümde Şeyh Galip'in doğumu, eğitimi, annesi, babası, dedesi, hocaları, memuriyet hayatı, mahlası, mahlasını değiştirmesi ve bunun sebepleri, ölümü ve kişiliği hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Bu bilgilerden bir kısmını şifahi, bir kısmını da şairin eserlerinden çıkarımlar neticesinde elde etmiştir. Bu eser de Ergun'un yarım kalan eserleri arasındadır.¹²³

3.18. Fehim

Sadeddin Nüzhet'in bu eseri, 1934 yılında Kanaat Kütüphanesi tarafından yayına konulmuştur. Milli Kütüphane külliyyatından olan bu eser, şairin Divan'ının yeni harflerle basılmış ilk nüshası olması açısından önemlidir. Ergun, eserin başlangıç kısmında tezkirelerden yola çıkarak şairin lakabı ve ölüm tarihiyle ilgili bilgilere yer vermiştir. Ergun, Fehim'in hayatından ziyade edebi şahsiyeti ve Türk edebiyatındaki yeri hakkında bilgiler sunmuştur. Ergun bu eserde "Kasaid", Gazaliyat" ve "Rubailer" başlıkları altında kaside (15), sakiname (1), terci-i bent (1), terki-i bent (2), müsemmen (2), tarih (2), mukattaat (7), gazel (285) ve 54 rubai'ye yer vermiştir.¹²⁴

---

¹¹⁹ Sadettin Nüzhet, *Neşatî Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kütüphanesi 1933, s. 5-13.

¹²⁰ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 49-50.

¹²¹ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 61.

¹²² Sadettin Nüzhet Ergun, *Şeyh Galip Hayatı ve Eserleri*, Bozkurt Matbaası, İstanbul 1935, s. 8.

¹²³ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 62.

¹²⁴ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 57-58.

3.19. Hatayî Divanı Şah İsmail Safevi, Edebi Hayatı ve Nefesleri

Sadeddin Nüzhet Ergun'un 249 sayfa olan eserinin ilk baskısı 1946 yılında İstanbul Maarif Kütüphanesi tarafından yapılmıştır. Ergun'un hayattayken yayımlanan son eseri olması bakımından manidardır. Ergun, bu eserde Şah İsmail'in Hatayî mahlaslı Türkçe şiirlerine ve Dehname'sinden parçalara, Hitabî'nin şiirlerinden örneklere yer vermiştir. Ergun, eserin başında Şah İsmail'in soyu ve milliyeti hakkında bilgiler vermiştir.¹²⁵ Ergun, Şah İsmail'in divanları hakkında bilgiler vermiş, bu divanların hangi kütüphanelerde olduğunu, bunları görmediğini, gördüğü tek nüshanın Millet Kütüphanesi'nde olduğunu ifade etmiştir. Eserdeki şiirler bazı mecmualardan toplanmıştır.¹²⁶

Ergun, bu eserde Hatayî'nin şiirlerini şekli özelliklerine göre tasnif etmiştir. Eserde 115'i heceyle, 86'sı aruzla yazılmış 201 manzumeye yer vermiştir. Ergun, ayrıca Hitâbî okunan mahlasın Hatayî ile alakasının olmadığını, Hitabî'nin Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaşamış bir sipahi olduğunu, kaynaklardan deliller göstererek ispatlamıştır. Ergun, "Şah İsmail Safevi'nin Hatayî Mahlaslı Şiirleri" başlığı altında verilen şiirlerinin tasnifini şöyle yapmıştır: Hece vezniyle yazılanlar; 11 heceliler (66), 8 heceliler (38), 7 heceliler (11)'dir. Aruz vezniyle yazılmış olanlar, gazeller (68), murabbalar (6), müseddes (1), terci-i Bent (1), mesneviler (2) ve dehnâmalardan parçalar (6)'dır. Eserin sonunda bibliyografyada yararlanılan kaynakların buldukları yerler ve içerikleri hakkında bilgiler veren Ergun'un eserinin ikinci baskısı 1956 yılında yine İstanbul Maarif Kütüphanesi tarafından yapılmıştır.¹²⁷

3.20. Aka Gündüz Hayatı ve Eserleri

Sadeddin Nüzhet Ergun'un 1937 yılında İstanbul Cumhuriyet Kütüphanesi tarafından yayımlanan eseri 47 sayfadan oluşmaktadır. Bu risalede Aka Gündüz'ün doğumu, ailesi, eğitimi, memuriyeti gibi bilgiler verilmiştir. Ayrıca Aka Gündüz'ün sürgünleri ve yaşadığı dönemde meydana gelen birtakım olaylar anlatılmıştır. Eserde şairin 15 şiirine, şairin diline, üslubuna ve eserlerinin türlerine değinilmiştir.¹²⁸

---

¹²⁵ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 76.

¹²⁶ Sadettin Nüzhet Ergun, *Hatâyî Divanı Şah İsmail Safevi Edebi Hayatı ve Nefesleri*, İstanbul Maarif Kütüphanesi 1946, s. 11-31.

¹²⁷ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 77.

¹²⁸ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 65.

3.21. Ali Canip, Hayatı ve Eserleri

Sadettin Nüzhet'in bu eseri İstanbul Cumhuriyet Kütüphanesi tarafından 1937 yılında yayımlanmıştır. Bu eserde Ali Canip'in hayatı ve eserleri konu alınmıştır. Eser, 39 sayfalık bir risaledir. Eserin "Hayatı" başlıklı ilk bölümünde şairin doğumu, ailesi, eğitimi, memuriyet hayatı hakkında bilgiler verilmiştir. Ergun, Ali Canip'in edebiyat âlemine girişinden, o döneme kadar bu alanda yaptığı çalışmalarını kronolojik sıralamayla okuyucularına sunmuştur. Ergun, hayatı ve eserleri hakkında 20 sayfalık verdiği bilgilerden sonra onun şiirlerinden örnekler vermiştir. Ergun, Ali Canip'in şiirlerinin yayınlandığı dergiler ve bu dergilerin yıllarını belirtilerek 15 adet şiir örneğine yer vermiştir.¹²⁹

3.22. XVII. Asır Şairlerinden Pir Sultan Abdal

Sadettin Nüzhet'in bu eseri Evkaf Matbaasıca 1929 yılında İ.Ü Türkoloji Enstitüsünün "Türk Saz Şairlerine Ait Metinler ve Tetkikler" serisi arasından çıkmıştır. Ergun, kitabın giriş kısmında Pir Sultan Abdal'la ilgili o güne kadar yapılmış çalışmaları hatırlatmıştır.¹³⁰ Pir Sultan Abdal'ın eserlerinden çıkarımlarda bulunarak onun hayatını "Pir Sultan Abdal'ın Hayatı" başlığıyla ikinci bölümde anlatmıştır. Üçüncü bölümde, "Şöhreti" başlığıyla onun bîtinin bir zümrenin reisi olmasından ve onun şiirlerinden ve şöhretinden bahsetmiştir. Dördüncü bölümde, Pir Sultan Abdal'ın bîtinin şahsiyeti üzerinde durmuştur. Beşinci bölümde, şairin edebi şahsiyetine ve şiirlerine yer vermiştir. Ergun, onun şiirlerinden hareketle, Pir Sultan Abdal'ın eserlerini hangi konularda yazdığını, yazmaktaki amacını ve şiirlerini hangi vezinlerle yazdığını ortaya koymuştur. Daha sonra şairin nefeslerinden bahsetmiş, Besim Atalay ve Derviş Ruhullah'ın eserleriyle kıyaslamış, farklılıkları dipnotlarda göstermiş ve bazı yerlerde açıklamalar yapmıştır. Eserin son kısmında hazırlanan şiirlerin fihristi ve dizinlerini yazmıştır. Ergun, bu eseriyle Pir Sultan Abdal gibi büyük bir şairin o güne kadar yazılmış bütün şiirlerini bir araya getirmiştir.¹³¹

---

¹²⁹ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 66

¹³⁰ Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 300; Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 26.

¹³¹ Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 300; Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 27.

Sadeddin Nüzhet Ergun, bu eserinde Derviş Ruhullah'ın "Bektaşî Nefesleri" ve Besim Atalay'ın "Bektaşîlik ve Edebiyatı" adlı eserlerinden aldığı 21 nefesi ve Pir Sultan'a ait diğer manzumeleri bir araya toplayarak ve toplam 105 manzumeyi edebiyat dünyasına sunmuştur.¹³² Sadeddin Nüzhet Ergun'un eserleri daha sonra yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından büyük önem arz etmektedir.

3.23. Gevherî

Sadeddin Nüzhet Ergun'un "Halk Şairleri" çalışmasının üçüncü kitabı olan "Gevherî", İstanbul'da Ahmet Kamil Matbaası tarafından 1928 yılında basılmıştır. Eserde 4 sayfa giriş (s.3-7) bölümü yazılmış, Gevherî'nin şiirleri 8-80'inci sayfalar arasında yazılmıştır. Toplam 80 sayfa olan eser, Gevherî'nin şiirlerini bir araya getiren ilk eser olması bakımından önem arz etmektedir. Birinci bölümde, Gevherî'nin 17. asrın şöhret sahibi kişilerinden olduğunu ifade eden Ergun, hakkında çok fazla bilgi olmadığını belirtmiştir. İkinci bölümde, Gevherî'nin şiirlerinden bahsetmiştir.¹³³

Ergun, bu eserde Gevherî'nin 170 şiirine yer vermiştir. Bu şiirlerden 22 tanesinin daha önce toplandığını belirten Ergun, 148 tanesini ilk defa bu eserinde kaydetmiştir. Şiirler, koşmalar (137), semailer (26) ve divanlar (7) yedi başlık altında sıralanmış ve ilk harflerini dikkate alarak Arap harfleri sırasıyla, numaralandırılmaksızın sunulmuştur.¹³⁴

3.24. Karacaoğlan

Sadeddin Nüzhet'in "Halk Şairleri" çalışmasının ikinci kitabı "*Karacaoğlan*", Konya Vilayet Matbaası'na 1927 yılında yayımlanmış ve daha sonraları bu eserin birçok baskısı gerçekleştirilmiştir. Sadeddin Nüzhet tarafından Osmanlıca yazılmış ve Karacaoğlan'ın şiirlerinin bir araya toplandığı eser ve alanında yapılan ilk çalışma olması açısından önemlidir. Başlangıç, 4 sayfa olarak yazılmıştır. Bu bölüm Karacaoğlan'ın 273 şiiri ve lügatçe bölümlerinden oluşmuştur. Ergun, bu eserde Karacaoğlan hakkında bilgi vermektense ziyade onun şiirlerinin toplu olarak bir araya getirmeyi amaçlamıştır. Karacaoğlan hakkındaki malumatların noksan olduğunu ifade

---

¹³² Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 28.

¹³³ Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 300; Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 25.

¹³⁴ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 26.

eden Ergun, onun nereli olduğunu, ne zaman yaşayıp vefat ettiğini, onun hakkında yazılanları karşılaştırarak ve şiirlerinden yaptığı çıkarımlarla tespit etmiştir. Ergun, Karacaoğlan'ın şiirlerinin sadece kendisi tarafından toplanmadığını, başka toplayanlardan da istifade ederek, toplam 500 şiir elde edildiğini ve tekrarların çıkarılmasıyla geriye 300 şiirin kaldığını ifade etmiştir. Ergun, toplanan bütün şiirlerin Karacaoğlan'a ait olmayacağı gerçeğini de göz ardı etmemiştir. Ergun, bu eserini yazmaktaki amacını, Karacaoğlan hakkında vesikalar toplayarak sonraki çalışmalara malzeme sunmak, olarak ifade etmiştir. Ergun, şiirlerin ilk harflerini dikkate alarak alfabetik sıralamayla yazmış; lügatçe kısmında 51 kelimeyi açıklamıştır.¹³⁵

3.25. Kâtibî

Bu eder, Sadeddin Nüzhet Ergun'un XVII. asrın şairlerinden Kâtibî'nin eserlerini bir araya getirdiği kitabıdır. 1933 yılında Suhulet Kütüphanesi tarafından basılmıştır. Ergun, Kâtibî hakkında fazla bilgi olmadığını, isminin Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde ve Köprülü'nün makalelerinde geçtiğini zikretmiştir. Eserdeki bazı manzumelerin farklı kaynaklarda başka âşıklar adına kaydedildiğini ifade etmiştir. Kâtibî'nin hayatı ile ilgili sadece yaşadığı yüzyılı tespit etmiş, şiirlerinden hareketle eğitilmiş biri olduğunu ve müreffeh bir hayat yaşadığını anlatmıştır. "Edebi Şahsiyeti" bölümünde hece ve aruz vezni ile yazdığı şiirleri mukayese etmiş, Kâtibi'nin üzerinde etkili olan şairlerden de bahsetmiştir.¹³⁶

---

¹³⁵ Bektaş, "Ergun, Sadettin Nüzhet", s. 300; Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 24-25.

¹³⁶ Akgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 44-45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SADEDDİN NÜZHET ERGUN'UN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Tasavvuf, İslam'ın özünü hayatın her alanında yaşamaktır. Tasavvufu anlama ve yaşamada sûfilerin bu konuda yaptığı değerlendirmeleri, ele aldığı kavramları ve yükledikleri anlamları bilmenin önemi büyüktür. Bu bölüm, çalışmamızın ana kısmıdır. Bu bölümde Şeyh Sadeddin Nüzhet Ergun'un tasavvuf tanımı, tasavvufun konusu, tasavvufun mertebesi ve faydası hakkında yaptığı değerlendirmeleri ele alınacaktır. Bu değerlendirmelerin ardından tasavvuf ilminde çok büyük önem ifade eden kavramlar risalet, nübüvvet, velâyet, zikir, hırka, Bürde, imâme, bey'at, musâfaha, sohbet, nazar esbab-ı ilim, havâss-ı selime, haber-i sâdık ve akıl gibi bazı konu başlıkları altında incelenecektir. Şeyh Sadeddin Nüzhet'in görüşleri, *İlm-i Tasavvuf* isimli eseri bağlamında ortaya konulacaktır. Ayrıca mutasavvıfların görüşleri ile bazı mukayeseler de yapılacaktır. Bu bölüm neticesinde Şeyh Sadeddin Nüzhet'in tasavvufî görüşleri ön planda tutularak tasavvuf ilmindeki yeri ortaya konulmuştur.

3. Tasavvuf

Tasavvuf'un sözlük anlamı yün giymek, saf olmak demektir. Tasavvuf, kul ile Allah arasında ihsan mertebesinin gerçekleşmesi veya kulun muhsin vasfını kazanmasının yollarını gösteren bir kaynaktır.

Her ilmin tanımı, belli kalıplar içinde yapılmış ancak tasavvufta her sûfinin hal ve mertebesi başka başka olduğundan çok farklı tanımlar ortaya konulmuştur. Tasavvuf hakkında yüzlerce tanım yapılmıştır. Bazıları ne kadar sûfi varsa o kadar tasavvufun tanımı vardır diyerek bu kavramı daha da genişletmişlerdir.¹³⁷ Tasavvufun tanımını yapan sûfilerden bazıları şunlardır: Ma'ruf el-Kerhî (ö.201/816), "tasavvuf, hakikatleri almak, insanların ellerinde bulunan şeylere gönül bağlamamak"¹³⁸ olarak tanımlarken Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909) "Dağınık olmayan bir zihinle Allah'ı zikretmek, semâ ile vecde gelmek ve sünnete uygun şekilde amel etmektir." şeklinde

---

¹³⁷ Reşat Öngören, "Tasavvuf", *DİA*, İstanbul 2011, c. 40. s. 119.

¹³⁸ Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, terc.: Süleyman Uludağ, İstanbul 2016, s. 368.

tanımlamıştır.¹³⁹ Hüccetü'l-İslâm, İmam-ı Gazzâlî (ö.505/1111) ise tasavvufla ilgili olarak, tasavvufu; bir araç olarak, ne bir son, ne bir teknik, en güzel ifade ile bir bilgi veya marifetin kaynağı ve ilkesidir. O, takip edilecek ve uygulanacak bir yöntemdir. İlkelerin uygulanacağına ve sözlerin yerine getirileceğine dair bir taahhüttür. O yola giren herkes zühd hayatı yaşar, fakat tasavvuf bu zühd hayatı değildir; zühd hayatından daha ileridir. Çünkü zühd dünyadan vazgeçme halidir. Tasavvuf ise Allah (cc.)'dan başka her şeyden bağları koparmaktır. Bu şekilde her şey yok olur, sadece Allah kalır.¹⁴⁰ İmam-ı Gazzâlî (ö.505/1111) bu açıklamalarıyla genel bir çerçeve çizmiştir. Muhyiddin İbnu'l-Arabî (ö.638/1240) de, tasavvufu “Tasavvuf, ilâhî ahlâkla ahlâklanmaktır.”¹⁴¹ ifadeleriyle tanımlarken, günümüz tasavvuf akademisyenlerinden Süleyman Uludağ, “İslam dinindeki manevi hayatın ve ahlaki değerlerin bütününe ifade eden bir hayat tarzıdır. Tasavvufun kaynağı Hz. Peygamber'in Üsve-i Hasene olan örnek hayatı ve getirdiği ilâhî kitap olan Kur'an-ı Kerim'dir.”¹⁴² şeklinde ifade etmiştir.

Şeyh Sadeddin ise tasavvufu “Zat-ı Hak'la esma ve sıfat ve bunların zuhuru ve ilmin hakikatleriyle bu hakikatlerin zatı ehadiyyet demek olan hakikat ve ehadiyyeye rucûundan bahseden, yüce bir ilimdir.”¹⁴³ şeklinde tarif etmiştir. Şeyh Sadeddin'nin bu tanımıyla Ma'ruf el-Kerhî, İbnu'l-Arabî ve İmam-ı Gazzâlî'nin tanımlarının bir kısmıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Bu da göstermektedir ki Şeyh Sadeddin ve mutasavvıfların pek çoğu, tasavvufu ilâhî kaynaklı olarak gördüklerinden tanımlarını bu hakikat minvalinde yapmışlardır. Şüphesiz bu durum tanımların hepsi için değil sadece bir bölümü için geçerlidir.

Şeyh Sadeddin'e göre tasavvuf, Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarının insanda zuhur etmesi ve neticede o isim ve sıfatların tecellilerinin, insanı kemale erdirerek tekrar kulun Allah'a yönelmesidir. Şeyh Sadeddin'in ifadeleri, tasavvufu Allah'tan başlayıp onun ahlakıyla ahlaklanıp tekrar ona hakiki bir dönüş yapmak olarak

---

¹³⁹ Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, s. 41.

¹⁴⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö.505/1111), *el-Munkız min ed-Dalal*, çev. Ahmet Subhi Furat, İstanbul 1972, s. 59.

¹⁴¹ Muhyiddin İbnu'l-Arabî, *el-Fütûhâtu'l-Mekkiyye*, Beyrut, ts., c. 2, s. 351.

¹⁴² Süleyman Uludağ, *İslam Düşünce Yapısı (Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe)*, Dergâh Yayınları 2013, s. 109.

¹⁴³ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 6.

anlatmaktadır. Cüneyd-i Bağdadî'nin "Tasavvuf o dur ki, Hak Teâlâ seni öldürür ve yine kendi eliyle diriltir."¹⁴⁴ tanımlarıyla Şeyh Sadeddin'in tasavvufla ilgili söyledikleri bağdaşmaktadır. Bu da Şeyh Sadeddin'in ifadelerinin değerini artırmaktadır.

Tasavvuf ilminde şeriat - tasavvuf ilişkisi tartışılmış bir konudur. Bu konuda ilk dönem sûfilerinden itibaren açıklamalar yapılmış ancak bu konu tamamen çözüme kavuşmamış, zaman zaman gündeme gelmiştir. Kuşeyrî'nin *er-Risale* adlı eserinde yer alan ilk dönem sûfilerin önemli şahsiyetlerinden Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî (ö.283/896), "Bir vecd ki Kur'an ve hadis onun doğruluğuna şahitlik etmez, o vecd batıldır."¹⁴⁵ şeklinde açıklamada bulunmuştur. Cüneyd-i Bağdadî (ö.297/909) de "Bizim şu tasavvuf ilmi Kur'an ve hadisle mukayyettir. Kur'an okumayan ve hadis yazmayanların bizim ilmimiz hakkında konuşmaları doğru değildir."¹⁴⁶ demiştir. Tüsterî ve Cüneyd-i Bağdadî bu ifadeleriyle Kur'an ve sünnetin sûfilerin davranışları için belirleyici olduğuna dikkat çekmişler ve sûfilere bu konuda rehberlik yapmışlardır.

Tasavvuf, hicrî II. yüzyılın sonlarında doğmuş ve iki buçuk asırlık bir dönem sonunda Kuşeyrî (ö.465/1072)'nin yaşadığı zamana gelmiştir. O dönemde tasavvufun bazı uygulamaları şeriattan uzaklaşmıştır. Şeriatsız tasavvuf olabilir anlayışı, Kuşeyrî'nin şeyhleri döneminde de tartışılan bir durum olmuştur. Kuşeyrî'nin şeyhi Ebu Ali Dekkak (ö.405/1015) ve Sülemî (ö.412/1021) şeriata büyük önem vermiş, bu konuda çok mücadele etmişler ancak şeriatla tasavvufu bağdaştırma konusunda muvaffak olamamışlardır. Ebu Nasr es-Serrâc (ö.378/988), *Lûma* adlı eserinde ve Sülemî (ö.412/1021) de *Galatu's-Sûfiyye* adlı eserinde şeriattan uzaklaşmış bir tasavvuf anlayışını eleştirmişlerdir. Bu durum Kuşeyrî'nin zamanına kadar devam etmiştir. Kuşeyrî (ö.465/1072) meşhur eseri *Risale* 'sinde şeriat-hakikat, zahir-batın, tasavvuf ve nakil ilimlerini uzlaştırmış ve böylece dönemin en büyük problemi olan bir sorunu çözmüştür. Bu büyük sorunu çözmüş olan Kuşeyrî tasavvuf tarihinde özel bir yere sahip olmuştur. Ancak bu durum zaman zaman yeniden nüksetmiştir. Kuşeyrî'den kısa bir zaman sonra ünlü mutasavvıflardan İmam-ı Gazzâlî (ö.505/1111) de tasavvufla şeriatı yakınlaştırma konusunda önemli çalışmalar yapmış ve bunu

---

¹⁴⁴ Eşrefoğlu Rumi, *Müzekkin-nüfus*, Salâh Bilici Kitapevi, İstanbul 1979, s. 283.

¹⁴⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 41.

¹⁴⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 41.

başarmıştır.¹⁴⁷ Görülüyor ki tasavvufun ilk dönemlerinde sorun teşkil eden şeriat tasavvuf uzlaşması Kuşeyrî döneminde tamamen ortadan kalkmamış ve İmam-ı Gazzâlî (ö.505/1111) dönemine kadar etkisi devam etmiştir. Bu problem tamamen çözülmüştür demek mümkün değildir.

Aradan geçen asırlar sonrasında şeriat tasavvuf ilişkisi bağlamında Şeyh Sadeddin'in sûfi olanların nefislerine mahkûm olmayacaklarını, çünkü sûfilerin önderinin her zaman Kur'an olduğunu söylemesi şeriatın ana kaynağı olan Kur'an'a verdiği öncelik bakımından dikkat çekmektedir. Kur'an-ı Kerim rehberliğinde tasavvuf yoluna giren bir insan bu yolda derinleşirse Cenab-ı Hak ona zahiri ilimlerde olduğu gibi batini ilimlerde de hüküm çıkarma kudreti lütfeder. Şeyh Sadeddin bu duruma şöyle açıklık getirmiştir: Ehlullah'ın işleri şeriatın dışında olamaz ve onların himayelerine girip mürid olanlar ümmî bile olsalar, sözleri şeriata uygundur. Bu da onların şeriat ilimlerine olan vukufiyetlerini ortaya koymasından önemli bir delildir. Bu itibarla sufiler tarafından denilmiştir ki "Her sûfi fakih fakat her fakih sûfi değildir."¹⁴⁸ Yine Şeyh Sadeddin, nice fakihlerin sufilerin hallerinden etkilenerek tarikata girdiklerini ifade ederek bu durumun tasavvuf ilminin hususiyetlerinden olduğunu söylemiştir.¹⁴⁹

Ebû Ali Dekkak, Sülemî, Serrâc, Cüneyd-i Bağdadî, Kuşeyrî ve İmam-ı Gazzâlî gibi mutasavvıfların önemle üzerinde durdukları şeriat-tasavvuf ilişkisi, son yüzyıla gelindiğinde Şeyh Sadeddin'in açıklamalarında da dikkat çekmektedir. Şeyh Sadeddin'in yaptığı çalışmalar ve açıklamalar son yüzyılda İslam âleminin gerilemesi ve tasavvufun asli mecralarından uzaklaşmış olduğu bir dönemde öze dönüş çağrısı olarak değerlendirildiğinde onun görüşleri çok büyük önem ifade etmektedir. Şeyh Sadeddin, genel çerçevede tasavvuf geleneğinin dayanaklarını savunmuş, yaptığı tanım ve ifadelerinde bunu ortaya koymuştur.

Şeyh Sadeddin, başka bir tanımında "Tasavvuf, baştanbaşa hikmet ve ahlaktır."¹⁵⁰ tabirini kullanmıştır. Hikmet, bilgi, fiil, söz ve davranışlarında kusursuz olmayı ifade eden tasavvuf için çok özel bir yeri olan kavramdır.¹⁵¹ Hâkim et-Tirmizî

---

¹⁴⁷ Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, terc. Süleyman Uludağ (Giriş), s. 19.

¹⁴⁸ Abdulvahhâb Şa'rânî, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, (Levâkihu'l-Envâr), Mısır, trs, c. I, s. 4.

¹⁴⁹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 6-7.

¹⁵⁰ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 6.

¹⁵¹ M. Sait Özervarlı, "Hikmet", *DİA*, İstanbul 1998, c. 17, s. 514.

(ö.320/932)'nin “Kalbin ilâhi sırlara vakıf olmasıdır.”¹⁵² tanımından yola çıkarak onu, sahibinin kalbine ilâhi sırlar açılır, şeklinde değerlendirdiğimizde Şeyh Sadeddin Nüzhet Ergun'un hikmet konusunda bu kadar titizlik göstermesindeki mana daha iyi anlaşılabilir olur. Şeyh Sadeddin'in kişinin tasavvuf yolunda devam etmesini hikmet şartına bağlamasında sûfîlerin her zaman ilim, fiil ve davranışlarında kusursuz olmaya çalışmaları gerektiği sonucunu çıkarmak mümkündür.

Tasavvufun konusu, sûfîlerin birçoğu tarafından, Allah, varlık ve insan olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber tasavvuf, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmayı, nefsi terbiye etmeyi, ahlakını kötülüklerden tasfiye etmeyi, iman, ihsan, irfan, ahlakın yüceltilmesi gibi kavramları konu edinen bir ilimdir.¹⁵³

Şeyh Sadeddin Nüzhet, tasavvufun konusunu “Kendini ve Rabbini bilmektir.”¹⁵⁴ diyerek iki cümle ile özet bir şekilde dile getirmiştir. İnsanın gayesi Allah'a ulaşmaktır. İnsanın kendisini ve Rabbini bilmesine vesile olan her yol tasavvufun konusu içinde değerlendirilebilmektedir.¹⁵⁵

Her ilmin ulaşmak istediği bir hedefi vardır. Meselâ Kelam ilminin gayesi, inanç konusunda Allah'ın koyduğu düşünce ve davranışları teyit edip bunlara aykırı olan söz ve davranışları delilleriyle çürütürken inancın gücünü ortaya koymaktır.¹⁵⁶

Tasavvuf ilminin gayesi, Allah'ın rızasına ulaşmak, nefsinin kötü huy ve davranışlardan temizlemek, ahlakını güzelleştirmektir. Kısaca ifade etmek gerekirse gaye Allah ve Resûlü'nün ahlakıyla ahlaklanmak, insan-ı kâmil yetiştirmektir. Bu konuyla ilgili Şeyh Sadeddin Şeyh Sadeddin, insanın Allah'a ulaşma gayesi olan kâmil mertebelerin vesilesinin ilim ve amel olmak üzere iki tane olduğunu ifade etmiştir. İlim olmadan amel olmaz. Sûfinin salih amelleri, basiret sahibi oluncaya kadar amel devam eder ve o, bu halini ölünceye kadar korumaya çalışır.¹⁵⁷ Şeyh Sadeddin'e göre tasavvufun gayesi Allah'a ulaşmaktır. Bu yolda bütün mertebeler, ilim ve salih ameller

---

¹⁵² Hâkim et-Tirmizî, *Hilyatü'l-evliya*, nşr, Osman Yahya, Beyrut 1965, s. 348-365.

¹⁵³ Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul 2014, s. 57; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınları, İstanbul 2011, s. 24; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul 2011, s. 55.

¹⁵⁴ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 7.

¹⁵⁵ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 7.

¹⁵⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Kelam”, *DİA*, İstanbul 2002, c. 25, s. 96.

¹⁵⁷ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 7; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 56.

bu gayeye ulaşmak için bir vesiledir. Şeyh Sadeddin'e göre diğer ilimlerdeki amaç ibadet, itikat, Allah'ın dinine hizmettir. Bu bağlamda tasavvufla müşterektirler ancak diğer ilimler Allah'a yaklaşma ve O'nun rızasına ulaşmak konularından tasavvuf kadar bahsetmemiş ve bu konularda insanlara yol göstermemişlerdir. Yüce kelim Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen "Allah onlardan razı olmuştur."¹⁵⁸ müjdesine muhatap olabilmek için yollar gösteren tasavvufun gayesi ortadadır. Bu yüce gaye tasavvuf ilmini mertebeye diğer ilimlerden daha üstün ve faziletli kılmaktadır.¹⁵⁹

Şeyh Sadeddin, tasavvufu diğer ilimlerden daha üstün tutmuştur. O, *İlm-i Tasavvuf*'ta Cüneyd-i Bağdadî (ö.297/909) ile İbn-i Serrâc (ö.316/929) arasında geçen şöyle bir olay anlatmıştır: İbn-i Serrâc, Cüneyd'e "siz yüksek sesle zikrederek bizim ders halkamızı rahatsız ediyorsunuz" demiş. Cüneyd, "hangi yol Allah'a daha yakınsa o yola müracaat edelim" diye karşılık vermiş. İbn-i Serrâc, kendi yollarına girmenin vacip olduğunu ve yollarının Allah'a daha yakın olduğunu iddia etmiş. Bunun üzerine Cüneyd ona senin yolunun üstün olduğu ne malum diye sorunca fâkih İbn-i Serrâc, kendi yollarının Hakk'a şuhud ve bilgi sahibi olmak olduğunu ifade etmiş. Cüneyd, onun bu cevabına karşılık sizin bu sözünün aleyhinize bir sözdür. Çünkü sizde galip gelen Allah değil O'nun dininin ahkâmıdır. İbn-i Serrâc o halde imtihan edelim deyince Cüneyd huzurda bulunan birisine al şu taşı dervişlerin önüne at dedi. Adam taşı attı, dervişler "Allah Allah" diye nida ettiler. Sonra taşı Serrâc'ın talebelerine attılar. Onlar "senin bu fiilin haramdır" dediler, itiraz ettiler. İbn-i Serrâc, yaşanan bu olay üzerine Cüneyd'e mürid oldu ve sûfiler içinde önemli bir yer sahibi oldu.¹⁶⁰ Şeyh Sadeddin'in eserinde bu olaya yer vermesi onun tasavvuf ilmine olan hâkimiyetinin bir neticesidir. Şeyh Sadeddin, bu olayı anlatarak aynı zamanda diğer ilimler karşısında tasavvuf'un ne kadar kutsi bir ilim olduğunu ortaya koymuştur.

Tasavvuf, insana dini en güzel şekilde yaşaması için yol gösteren bir ilimdir. Şeyh Sadeddin, tasavvufla ilgili seyr u sülûk gibi sûfilerin birtakım hallerini eleştiren ve tasavvufu dayanaksız olarak göstermeye çalışanlara karşı ayet ve hadislerle deliller göstermiş, uygulamalarının dayanaklarını ispat etmiştir. Bu açıklamalarını ifade ederken ehli şuhûdun, ehli keşfin hallerini inkâr ettikleri ve bu durum karşısında ehli keşfin mertebe-i tenzil ile bu konuları ispat etmeye çalıştıklarını dile getirmiştir.

---

¹⁵⁸ Beyyine, 98/8.

¹⁵⁹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 8.

¹⁶⁰ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 46-47.

Tasavvufun faydasını ilmi yönden değerlendiren Şeyh Sadeddin, bu faydayı sûfilerin yaşadıkları manevi hayatı delillendirmek, şüphe ve eleştirilere cevap vermek olarak söylemiştir. Fakat bunun neticeye ulaşamayacağını ifade eden Şeyh Sadeddin, tasavvuf ilmiyle ilgili kaidelerin olmasının önemli olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁶¹

4. Risalet Devri

İslam tarihinin başlangıcı kabul edilen bu devir, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in 40 yaşında risalet görevini almasıyla başlayan ve 63 yaşında vefatıyla sona eren bir dönemdir. Bu zaman diliminde Hz. Peygamber, bizatihi ümmetinin başında bulunmuş ve 23 yıl süreyle İslam medeniyet ve kültür hayatının başlamasını sağlayacak örnek bir yaşam biçimi ortaya koymuştur. İslam düşüncesinde genel olarak Hz. Peygamber'in peygamberlikle görevlendirildiği süreye "Risalet Devri" denilmiştir.¹⁶²

Şeyh Sadeddin, bu devirle ilgili "Hz. Muhammed'in (s.a.v), Cenab-ı Hak tarafından tebliğle ve şer'i kanunlarda hüküm koymakla görevlendirilmiş."¹⁶³ olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemin önemi hakkında açıklamalarda bulunun Şeyh Sadeddin, Hz. Peygamber'in Allah (cc.)'dan aldığı vahyi insanlara ulaştırdığını ve insanların hayatlarına rehber olduğunu anlatmıştır. Bu dönemde Hz. Peygamber, insanın hayatıyla ilgili her konu hakkında bilgi vermiş, insanlara yol göstermiştir. En çok itikat ve tasavvufun ana gayelerinden olan ahlak konuları üzerinde durmuş ve "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim"¹⁶⁴ buyurmuşlardır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in duaları da bu yönde olmuştur. "Allah'ım sen benim suretimi güzel yarattın suretimi de güzelleştir."¹⁶⁵ Kendisine neden bu kadar ahlak üzerinde durulduğu noktasında soru sorulduğunda "Müslüman kul, ahlakını güzelleştire güzelleştire nihayet onu güzel ahlakı cennete sokar, kul ahlakını çirkinleştire çirkinleştire kötü ahlakı onu cehenneme sokar"¹⁶⁶ cevabını vermiştir. Güzel ahlak üzerinde bu kadar

---

¹⁶¹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 8.

¹⁶² Bünyamin Erul, Âdem Apak, Ahmet Önkal, *Hz. Peygamberin İzinde*, DİB Yayınları, Ankara 2013, s. 50, 213.

¹⁶³ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 9.

¹⁶⁴ Malik b. Enes, Abdullah el- Asbahî el-Himyârî, *Muvatta-i Mâlik*, (Muhammed b. Hasan nüshası) Vizâratü'l- Evkâf, Kahire 1994, Hüsnü'l-hulk 1.

¹⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrut ty. c, I, s. 403.

¹⁶⁶ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *Şuabu'l-iman*, (I-XIV), Thk. Abdülaliy Abdülhamîd, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003, c.11, s. 62. (H. No: 8186)

duran Nebi-i Zîşan kendi davranışlarında güzel ahlaka yakışır bir tevazu ile hareket etmiş, ashabına ve ümmetine örnek olmuştur. Kendisinden korkan bir Arabîye “Kendine gel, ben de kurutulmuş et yiyerek geçinen kadının oğluyum.”¹⁶⁷ diyerek tevazusunu ortaya koymuş, muhatabının korkusunun gitmesini sağlamıştır. Her vasfıyla örnek olan Hz. Peygamber, tevazu konusunda da inananlara örnek olmuştur.

Şeyh Sadeddin, eserinde Hz. Peygamber (s.a.v)’n iki yönü olduğuna dikkat çekmiştir. Bir yönüyle halka nazar ederek olayları tanzim eder, ahkâmı tebliğ eder, diğer yönüyle Hakk’a nazar eder o zaman hakikat, hilkate galip gelirdi. “O, nefis arzusu ile konuşmaz (Size okuduğu) Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.”¹⁶⁸ ayetinde ifade edilen manevi haller ortaya çıkardı. Şeyh Sadeddin’in ifadelerinde değindiği Hz. Peygamber’in Hakk’a nazar ederek söyledikleri sözler ve yapmış olduğu işler, ilâhi irade tarafından desteklenmiş özel bir bilgidir. Ayet ve hadisler bağlamında anlatılan bu dönem, tasavvufun temellerinin atıldığı dönemdir. Bu devir, tasavvuf dönemlerinin ilki olan Zühhd döneminin yaşandığı zamanın bir kısmını kapsamıştır. Tasavvufta sûfilerin pir’i Hz. Peygamber’dir. O, insanlara rehber ve önderdir. Hz. Peygamber insanlara ilim, marifet, hal ve yaşayış bakımından rehber olmuştur. Hz. Peygamber dünyaya meyletmemiş Kur’an-ı Kerim’de ifade edilen “Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz! Oysa ahiret daha hayırlı ve daha süreklidir.”¹⁶⁹ ayetini bizzat yaşayarak hayata geçirmiş, dünyalık mala mülke meyletmemiş ondan daha hayırlı ve güzel olan ahiret yurdunu arzulamıştır. Dünyaya meyletmemek konusunda ümmetine örnek olmuştur. Sûfi uygulamalarından çok önemli bir yer tutan riyazet konusunda Hz. Peygamber yaşadığı müddetçe kendi yaşamında bunu göstermiş ve hadis-i şeriflerinde “Dünya, ahiret ehline haramdır; ahiret de dünya ehline (Dünyayı hedef edinene) haramdır. Dünya ve ahiret ise ehlûllah’a haramdır.”¹⁷⁰ şeklinde ifade ettikleri gibi Hz. Peygamber dünyanın geçici zevklerine meyletmemiş, bu yönde ashabını yetiştirmiş ve onlara mürşid-i kâmil olmuştur.

---

¹⁶⁷ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö.273/887), *Sünen-i İbn Mâce*, Thk. Şuayb el-Arnaut, nşr. Darür Risaletül Alemiyye, c. 4, s. 430, *Et’ime*, 30.

¹⁶⁸ Necm, 53/3-4.

¹⁶⁹ A’la, 87/16-17.

¹⁷⁰ Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî (ö.911/1505), *Camiul-Ehadis el-Câmi’u’s-Sağîr ve Ziyâdetühû ve el-Câmiul-Kebîr*, Daru’l-Fikr Beyrut 1994, c. 4, s. 361 (H. No: 12171)

Hz. Peygamber, kendisine risalet görevi verilmeden önce Nur Dağı'nda bulunan Hira Mağarası'na gider orada günlerce tefekkür eder uzlete çekilirdi. Hz. Peygamber'in bu davranışı tasavvuf literatüründe yerini almış önemli bir uygulamadır. Hz. Peygamber, uzlete çekildiği dönemde kendisine yüklenecek olan büyük sorumluluk için manevi olarak kendisini hazırlamıştır. Hz. Peygamber, psikolojik olarak kendisini güçlendirmiş risalet görevi boyunca karşılaşacağı güzlüklere karşı kendini motive etmiştir.¹⁷¹ Sûfilerin tasavvufî hayatlarının ihyası noktasında uzlet çok büyük önem ifade etmiştir. İmam-ı Gazzâlî hayatının bir döneminde uzlete çekilmiş ve uzlet döneminde önemli eserler kaleme almıştır. Uzlet, sadece kişinin dünya ile iletişimini kesmesi değil manen birikim kazanma ve bu kazanımları hayata geçirmeye vesile olan bir uygulamadır. İmam-ı Gazzâlî (ö.505/1111) sadece bu örneklerden biridir.¹⁷² Sûfilerin önemli isimlerinden biri olan Zünnun Mısrî “Halvetten (uzlet) daha çok insanı ihlase götüren bir vasıta görmedim.”¹⁷³ şeklinde ifadeleriyle sûfilerin uzlet hakkındaki görüşlerini derç etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in zahiri ibadet, batını velâyeti ferdiyye idi. Hak'tan bir an gafil olmamış, insanların ihtiyaçlarını karşılamaktan da geri kalmamıştır. Dini emirleri, gaza ve fetihleri idare etmiş, ashabını da bu yolda yetiştirmiştir. Ashabına bazı konularda hususiyetler öğretmiştir. Onların Allah (cc.) katındaki değerlerini artırmaları için yol göstermiştir. Hz. Peygamber, bir hadis-i kutside Cenab-ı Hakk'ın, “Kulum bana nafilelerle yaklaşmaya devam eder. Ta ki ben onu severim, sevince onun gören gözü, işittiği kulağı, dokunduğu eli, yürüdüğü ayağı, düşündüğü kalbi, konuştuğu dili olurum. O halde bana dua ederse kabul ederim; benden bir şey isterse veririm.”¹⁷⁴ diyen Hz. Peygamber, insanlara Allah (cc.)'a yaklaşma ve onun muhabbetini kazanıp inayeti mazhar olma yollarını anlatmış ve bunu en güzel bir şekilde hayatına taşımıştır. ¹⁷⁵ Hz. Aişe validemiz “ Hz. Peygamber'in geceleri mübarek ayakları şişinceye kadar ibadet ederdi. Ben kendisine, “Ey Allah'ın Resûlü,

---

¹⁷¹ Enver Bayram, “Hz. Peygamber'in “Elçilik” Motivasyonunda Uzlet Hayatının ve İlk İnen Ayetlerin Rolü”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 6, Sayı 4, Yıl: 2017, s. 122.

¹⁷² Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 258.

¹⁷³ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 77.

¹⁷⁴ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, s. 1-631; el-Kütübü's-Sitte, (Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz) Dâru's-Selâm, Arabistan, 2000, Rikak, 38.

¹⁷⁵ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 10-11.

geçmişte işlenmiş ve gelecekte işlenmesi muhtemel bulunan günahlarını Allah Teâlâ bağışladığı halde, niçin bu kadar yoruluyorsunuz?” dedim. Peygamberimiz: “Ya Aişe, Allah'a şükreden bir kul olmayayım mı?” buyurdu.”¹⁷⁶ Hz. Peygamber’in bu halleri, onun tasavvuf ehline yol gösteren, onların nefis terbiyesi, riyazet ve Allah’a yakınlaşma vesilelerini bizzat hayatına tatbik ederek ortaya koyan ilk müşid-i kâmil olduğunu ispat niteliğindedir.¹⁷⁷

Hz. Peygamber, risalet zincirinin son halkısıdır, onun vefatıyla peygamberlik silsilesi neticelenmiştir. Velâyet ise kâmil Müminler tarafından Hz. Peygamber’den sonra da devam edecektir. Şeyh Sadeddin, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ashabını manevi olarak yetiştirmiş olduğuna; onlara uzlet, riyazet ve nafilere rehberlik ettiğine dikkat çekmiştir.¹⁷⁸

Şeyh Sadeddin, bu konuların dışında Hz. Peygamber’in hadisleri bağlamında nefisle mücadele ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Yapılan bir savaşın dönüşünde “Şimdi küçük cihattan büyük cihada dönüyorsunuz. En büyük cihat nedir diye sorulduğunda da Hz. Peygamber (s.a.v.) nefisle cihattır.”¹⁷⁹ buyurmuştur. Nefis mücadelesinin düşmanla olan mücadeleden daha zor olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁸⁰

Kuşeyrî’nin *er-Risale*’sinde Ebû Bekr Timistanî nefis mücadelesinin önemini “En büyük nimet nefisten kurtulmaktır; zira nefis seninle, aziz ve celil olan Allah arasında en büyük perdedir”¹⁸¹ şeklinde ifade etmiş. Sehl b. Abdullah Tusterî de: “Nefis, heva ve hevese muhalefet kadar, hiçbir şeyle Allah’a ibadet edilmez”¹⁸² diyerek nefisle mücadelenin ibadet olduğuna vurgu yapmış ve nef’sin kul ile Allah arasında bir engel olduğu ifade etmiştir. Bu açıklamalar sûfilerin neden nefisle mücadeleye bu kadar önem verdiklerini ortaya koymak açısından önemlidir. Timistanî ve Sehl b. Abdullah’ın nefis konusundaki açıklamalarıyla Şeyh Sadeddin’in

---

¹⁷⁶ Buharî, Teheccüt, 6.

¹⁷⁷ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 11.

¹⁷⁸ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 10-11.

¹⁷⁹ Süyûtî, Ebu'l-Fadl Celaledin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Cem'ul-cevâmi*, Dâru's-Saâde 2005, c. II, s. 73.

¹⁸⁰ Süyûtî, *Cem'ul-cevâmi*, s.73.

¹⁸¹ Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, s. 141.

¹⁸² Kuşeyrî, *Tasavvuf'un İlkeleri Risale-i Kuşeyrî*, s 271.

açıklamaları birbirini desteklemektedir. Ayrıca Şeyh Sadeddin'in şu dizeleri dikkat çekmektedir:

Yok benim hânegâh-ı ma'mûrum
Fakr ile fahr ederim mesrûrum¹⁸³

Şeyh Sadeddin, bu dizeleriyle kendisinin mamur mekânlarının olmadığını ve fakirlikle mutlu olduğunu ifade etmiş, nefisle mücadele yollarından biri olan aç kalmak, tamah etmemek gibi vasıflara dikkat çekmiştir.

Şeyh Sadeddin'in değinmiş olduğu bu konulardan, Hz. Peygamber'in ashabına riyazet konusundaki telkinleri, uzleti, nafilelerle meşgul olmayı tavsiye etmesi ve nefisle mücadele konusunda sahabeye öğrettiklerinden anlaşılmaktadır ki tasavvufun temel unsurları bu dönemde oluşmuştur.¹⁸⁴

2.1. Risalet

Risalet, Arapça bir kelime olup sözlükte “elçi, davet, gönderilen elçi, peygamberlik” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁸⁵ Risalet, Allah'ın seçtiği elçilerine verdiği peygamberlik görevidir. Peygamberler, Cenab-ı Hakk'ın kendilerini birtakım mucizelerle desteklediği, insanlar arasından seçilmiş, özel karakter sahibi olan kişilerdir. Risalet, Hz. Âdem (a.s)'den Hz. Muhammed (s.a.v)'e kadar devam eden ilâhi kaynaklı bir görevdir. Risalet sahibi olan, nübüvvet vahyinin fevkinde üstün kılınmış şeriat ve kitap sahibi olan, Allah'ın seçilmiş kuludur. Bu özellik onu nebi'den ayırmıştır. Nebi yeni bir kitap ve şeriatla gelmez, önceki peygamberlerin şeriatını uygun olarak görev icra eder. O yüzden denilmiştir ki her Resûl, Nebidir; her Nebi, Resûl değildir. Şeyh Sadeddin de bu hususa dikkat çekmiş, topluma gönderilen peygamberlerin bazen kitap ve şeriatla bazen de şeratsız ve kitapsız geldiklerini ifade ederek enbiyayı mürsel ve gayrı mürsel olarak ikiye ayırmıştır.¹⁸⁶

---

¹⁸³ Şeyh Sadeddin “Gazel”, *Milli Mecmua*, c. VIII, Yıl: 1340, s. 122.

¹⁸⁴ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 10.

¹⁸⁵ Bekir Topaloğlu, Hayrettin Karaman, *Yeni Kamus*, Yılmaz Ofset, İstanbul 1977, s.136; Yunus Emre, *Divan*, Haz. Mustafa Tatcı, DİB, Ankara 2016, s. 412.

¹⁸⁶ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 15-17; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, TDV. Yayınları, Ankara 2004, c. I-II, s. 7.

2.2. Nübüvvet

Nübüvvet, lügat olarak n-b-v kökünden “yüce bir mertebeye sahip olmak” anlamına gelirken, n-b-e kökünden “bilinmeyi haber vermek” manasını ifade eder. "Nebî" kelimesi de n-b-v kökünden “yüce mertebeye sahip kişi”, n-b-e kökünden de “haber veren kişi” anlamını ifade eder. Ragıp el-İsfehânî'ye göre bu lafız, doğruluğundan şüphe duyulmayan haberler için kullanılır. Ethem Cebecioğlu'nun tanımlarında bu kavram “şan, şeref ve yücelik” anlamında olup Hakk'ın sıfatlarının, zati isimlerinin ve hükümlerinin bilinmesi için ilâhi hakikatleri haber vermek anlamındadır. Terim olarak nübüvvet; Allah ile akıl sahibi kullar arasında dünya ve ahiret işlerindeki olumsuzlukları gidermek amacıyla elçilik yapmak anlamında kullanılmıştır.¹⁸⁷ Nübüvvet, peygamberlik olarak İslam kültürümüze intikal etmiştir. Kâinatı yaratan Allah'ın dini ve dünyevi konularda insanları bilgilendirip buyruklarını haber vermek üzere seçtiği bir insanı, elçilikle görevlendirmesidir. Bu görev esnasında elçilerini vahiyle desteklemesidir.¹⁸⁸

Nübüvvet, peygamberlerin her birisinde ayrı ayrı gerçekleşmekle birlikte, vehbi bir özellik olduğu için, her peygamberde cüz'i olarak gerçekleşen bir küllidir. Bunun mahiyetinin daha iyi anlaşılabilmesi için peygamberlerin ve özellikle Hz. Muhammed (s.a.v.)'in özelliklerinin incelenmesi gerekmektedir.¹⁸⁹

Nübüvvet, tasavvufun membaı olan bir müessesedir. Tasavvufun aslı unsurları olan tarikatlar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır. Tarikatların sağlam bir zeminde fonksiyonlarını icra edebilmeleri, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvetiyle ilgili şüphelerin olmamasına bağlıdır. Bu şüpheleri ortadan kaldıran sebeplerden bazıları şunlardır: Kur'an-ı Kerim, onun üstün ahlakı, mucizeleri, az yemeği çoğaltması, parmaklarından su akıtması, hutbe okuduğu kütüğün inlemesi¹⁹⁰ gibi deliller onun nübüvvetini ispat eder. Bu deliller içinde sûfiler için Hz.

---

¹⁸⁷ Ebu Fudayl Cemaleddin b. Manzur b. Muhammed b. Mükerrrem (ö.711/1311), *Lisanü'l-Arab*, “Nbe” md., Beyrut 1410/1990, c.1, s. 163; el-İsfahânî, Râgıb Hüseyin b. Muhammed, *Müfredât*, terc. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul 2012, s. 1030; Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014. s. 377.

¹⁸⁸ Bekir Topaloğlu-Yusuf Şevki Yavuz-İlyas Çelebi, *İslam'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013, s. 145.

¹⁸⁹ Tahsin Görğün, *İslam'a Giriş Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul 2007, s. 162-163.

¹⁹⁰ Nureddin es-Sâbüni, *el-Bidaye fi usûki'd-dîn*, nşr, Bekir Topaloğlu, Dimeşk 1979, s. 50-51.

Peygamber'in en önemli vasfı, kendilerinin de ulaşmak için mücadele ettikleri üstün ahlakıdır.¹⁹¹

Tasavvuf ilminde özel bir yere sahip olan Kuşeyrî, *er-Risale* adlı eserinde İmam Ebû Bekr b. Furek'in nübüvvet konusuna yer vermiştir. Furek, mucize ve keramet bağlamında açıklamalarda bulunmuştur. Mucizenin peygambere, kerâmetin velilere özel bir durum olduğunu, Peygamberlerin mucizelerinin nübüvvetlerini ispat etmek için gerçekleştiğini ve bunun halka gizli kalmayan, bir defa olan, olaylar olduğunu söylemiştir. Bunda bir tehdidi, bir ispat olduğunu dile getirmiştir.¹⁹²

Şeyh Sadeddin, nübüvvetle ilgili “esma-ı ilâhiyyenin mazharı beyanında adil ve hâkim ancak o nebidir ki nübüvveti zuhurundan sonra nübüvvet-i hakikiyyeden hâsil olmuştur.”¹⁹³ diyerek nübüvvetin sadece Allah'tan aldığı emir ve nehiyleri insanlara ulaştırmak değil bunun dışında ilâhi sıfatların kendisinde olan tesirlerini ortaya koymak, hakikat-i ilmiyeden insanları istifade ettirmek olduğunu ifade etmiştir.

Allah (cc.) her topluma elçiler göndermiştir. Bu elçilerin sonuncusu olan hâtemü'l-enbiya, Hz. Muhammed (s.a.v.) yaşadığı müddetçe Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmıştır. Bütün peygamberler, Allah (cc.)'a yaklaşma konusunda insanlara aracı olmuşlardır. İnsanların hayatlarında Allah (cc.)'tan uzaklaşmaya ve ahlaksızlığa batmaya başladıkları dönemlerde Allah'tan (cc.), bu elçileri ilâhi rahmetle insanları, Allah'a ve güzel ahlaka davet etmeye ve insanlara kurtuluş yollarını göstermesi için göndermiştir.¹⁹⁴

Kuşeyrî, *er-Risale* adlı eserinde nübüvvetin delili hakkında nübüvvet iddiasında bulunan kişi mucize göstermek zorundadır, veli ise keramet göstermek zorunda değildir. Şeklindeki görüşleriyle nübüvvet hakkında mûzice bağlamında açıklamalarda bulunurken, Şeyh Sadeddin, İmam Ebû Bekr b. Furek'in nübüvvet mucize bağlamına değinmiş, başka niteliklerinden bahsederek daha geniş bir şekilde bu nübüvveti açıklamıştır. Şeyh Hüseyin Sadeddin nübüvveti, ihtisası ilâhi sahibi yani Cenab-ı Hakk'ın esma ve sıfatlarına hâkim olan, onu en iyi şekilde temsil eden, yüce mertebelerin kendisine bahşedildiği, mucizelerle desteklenen özel bir mertebe olarak

---

¹⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz, Bekir Topaloğlu-Yusuf Şevki Yavuz-İlyas Çelebi, *İslam'da İnanç Esasları*, 179-187 sayfalar.

¹⁹² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 435.

¹⁹³ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 14.

¹⁹⁴ Muhsin Demirci, *Kur'an ve Yorum*, İFAV, İstanbul 2014, s. 158-159.

ifade etmiştir. Nübüvvet sahibi olan nebinin de görevini, halkı hidayet ve irşada sevk etmek böylece kulu, gücünün yettiği kadar hazarat-ı ilmiyyede mukadder olan kemaline ulaştırmak olarak ifade etmiştir.¹⁹⁵ Şeyh Sadeddin'nin bu açıklamalarından nebilerin görevlerinin kendilerinde olan hakikat-i ilmiyyeyi insanlara ulaştırmak ve onlara kâmil insan olmak yolunda rehberlik etmek olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Sadeddin'in "enbiya bazı kere mürselin gibi şeriat sahibi olur, bazı kere enbiya Ben-i İsrail gibi sahibi şeriat olmaz"¹⁹⁶ şeklindeki ifadeleriyle nebi, resûl arasındaki farka işaret etmiştir.

2.3. Velâyet

Velâyet, Arapça mastar olan bir kelimedir. Birine yaklaşma, yakınlık, akrabalık, hüküm, yakın olan, efendi, arkadaş, yardım eden, ihsan eden, seven-âşık olan, ihsan eden, ihsandan faydalanan, komşu, dost, imaret, sultanlık ve vali gibi anlamları ihtiva eden bir kelimedir.¹⁹⁷ Kur'an-ı Kerim'de bu kelime velî ya da evliya olarak yetmişten fazla yerde geçer. Mesela, "Bilin ki Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de."¹⁹⁸; "Allah inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır."¹⁹⁹ ve "Allah da mü'minlerin dostudur"²⁰⁰ gibi ayet-i kerimeler bu örneklerden sadece bir kaçıdır.

Veli kavramı ismi fail ve ismi mef'ul olmak üzere iki şekilde kullanılmıştır. İsm-i fail, Allah'a kulluk, ibadet ve itaatle ona yaklaştırmaya, onun dostluğunu kazanmaya çalışan, ikincisi ismi mef'ul, işlerini Allah'ın üzerine aldığı, kendi nefesine bırakmadığı kimse anlamında kullanılmaktadır.²⁰¹ Kuşeyrî, kişinin veli olabilmesi için her iki manadaki vasfa sahip olmasını ve velinin Allah'a kulluk konusunda en son haddine varıncaya kadar Allah'ın hukukuna riayet etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kullukta zirveye ulaşan kişinin Allah'ın veli kulu olacağını ve böylece Allah'ın o

---

¹⁹⁵ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 14-15.

¹⁹⁶ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 15.

¹⁹⁷ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, "Vly", md., c. XV, s. 406-407; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s. 519; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 522-523.

¹⁹⁸ Yûnus, 10/62.

¹⁹⁹ Bakara, 2/257.

²⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/68.

²⁰¹ Abdurrezzak Kâşânî, *Istilahatu's-Sûfiyye*, Kahire 1984, s. 76.

kulunu hem selamette ve sıkıntıda koruyup muhafaza edeceğini ifade etmiştir.²⁰² Bu vasfa erişen veli kul, hiçbir hal ve davranışında Allah'tan gayrı değildir. Her zaman Allah'ın inayeti veli kulunun yanındadır.

Kuşeyrî, veli kelimesinin “yardımcı” manasını “Allah velilerinin onun dinine yardım etmeleri ve kendisine itaati temsil eden gruplar içinde bulunmaları” olarak açıklamıştır. Kuşeyrî 'ye göre Allah'ın kulunu dost edindiğinin alametleri; Allah'ın onu koruyup arzularını yerine getirmesi ve Hak dostlarının kalbine veli kulunun sevgisini ilka etmesidir.²⁰³

Velâyet, tasavvuf ilminde velilik için özel bir kavramdır. Sûfiler genel mana ifade eden veli kavramını hususileştirmişler, seyr u sülûk yoluyla Allah'ın dostluğunu kazanmayı ve O'nun sevdiği bir kul olmayı anlamışlardır.²⁰⁴ Velâyet, tasavvufta ilk dönemlerden itibaren sûfiler tarafından üzerinde durulan önemli kavramlardan biri olmuştur. Tasavvuf ilminde önemli bir yere sahip olan tasavvuf klasiklerinden Hücvirî'nin, “Malum olsun ki, tümü ile marifet ve tasavvuf yolunun esası ve aslı, velâyet ve velâyetin kabul edilmesi temeline dayanır.”²⁰⁵ ifadeleri sûfilerin bu konuyu ne kadar önemsediklerini göstermektedir.

Veliler, peygamberler misali insanları Allah'ın rızasına, sevgisine ulaştırmak için rehberlik yapan ve seyr u sülûkünü tamamlamış olan kişilerdir. Onları peygamberlerden ayıran fark, peygamberler Allah'tan aldıkları vahyi insanlara ulaştırırlar, veliler ise peygamberlerin yollarını izler, vahyin manasını içselleştirerek onu anlayıp kavrarlar. Onların anlayışları sıradan insanların anlayışlarından farklıdır.²⁰⁶

Sûfiler velâyeti, velâyet-i amme ve velâyet-i hasa olmak üzere ikiye ayırmışlardır.

---

²⁰² Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, s. 348.

²⁰³ Kuşeyrî, et-Taḥbîr fi't-tezkîr, nşr. İbrâhim Besyûnî, Kahire 1968, s. 71-72.

²⁰⁴ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 116.

²⁰⁵ Ali b. Osman el-Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, terc.: Süleyman Uludağ, Hakikat Bilgisi, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, s. 326.

²⁰⁶ William, Chittick, *Sûfi'nin Aşk Yolculuğu*, çev. Ömer Saruhanlıoğlu, Litera Yayıncılık İstanbul 2016, s. 159-160.

Velâyet-i Amme: Allah'a iman etmiş olan Müslümanlar için ortak olan bir veliliktir. Bu kısmın dayanağı Kur'an-ı Kerim'deki "Allah iman edenlerin velisidir, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır."²⁰⁷ ayet-i kerimesidir.

Velâyet-i Hassa: Tasavvuf yolunda seyr u sülûk erbabının vasıl olabileceği hususi bir makamdır. Bu durumda kulun Hak'ta fani ve yine O'nunla baki olma durumudur. Bu hususiyetlere sahip olan velilerden Rabiâtü'l-Adeviyye (ö.185/801)'nin "Ya ilâhi! Cehennemden korktuğum veya cennetine tamah ettiğim için sana ibadet etmedim, sadece yüce zatına olan saygım ve sevgimden dolayı ibadet ediyorum." sözü bu makamın önemini göstermektedir. Bu makamda şeriat edep, kulluk en üst düzeydedir. Menkîbeye göre, Bâyezîd-i Bistâmî (ö.234/848), veli olarak tanınan bir zatı ziyarete gitmiş, onun zaviyesine gelip beklemeye başlamış. Bu zat bir süre sonra dışarı çıkıp kibleye doğru tükürmüştü. Bu durumu gören Bâyezîd-i Bistâmî, "Bu adam şeriatın adabından bir edep konusunda bile emin bir adam değildir. Hakk'ın sırları konusunda nasıl güvenilir kabul edilecek." diyerek onun bu halini reddetmiştir.²⁰⁸

Velâyet, tasavvuf yolcusunun ulaşmak istediği hedeftir. Bu hedefe ulaşan sûfiler veli olarak adlandırılır. Tasavvuf ilminde gerçekleşen seyr u sülûk, bu maksada ulaşmak için sûfinin gayretidir. Bu yol çok çetin mücadeleler gerektiren, sonunda kişiyi ideal insan, yani insan-ı kâmil mertebesine yükselten ve ona veli olma vasfını kazandıran bir yoldur. Tasavvuf ilminde velâyet kavramıyla ilgili sistematik bir şekilde söz eden ilk sûfi, Hakîm Tirmizî (ö.320/932) olarak kabul edilmektedir.²⁰⁹

Peygamberler, ilâhi mesajın taşıyıcı ve uygulayıcılarıdır. Veliler de peygamberlerin şeriatına uyan ve onların yolunu takip eden kişilerdir. İbnü'l-Arabî'ye göre veliler peygamberlerin yolunu doğrudan Allah'tan öğrenirler.²¹⁰

Şeyh Sadeddin, velâyeti Cenab-ı Hak tarafından feyizlenen, onun ilâhi isimlerinden ortaya çıkan bir bâtın olarak değerlendirmiştir. Batın olan ilâhi ilme

---

²⁰⁷ Bakara, 2/257.

²⁰⁸ Abdurrahman Câmî, *Evliya Menkibeleri (Nefehâtü'l-Üns)*, terc.: Lâmiî Çelebi, Haz. Süleyman Uludağ- Mustafa Kara, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 65-67.

²⁰⁹ İbn Arabî, *Velâyet ve Nübüvvet (Sorular ve Cevaplar)*, terc.: Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 22-23.

²¹⁰ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye (Peygamberler ve Veliler)*, terc.: Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 156.

ulaşmak sıradan insanlar tarafından elde edilecek bir mertebe değildir. Bu ilim için özel gayret ve istek gereklidir. Şeyh Sadeddin, sûfilerin yapmış olduğu ayrımı yaparak, velâyeti “Velâyet-i Amme” ve “Velâyet-i Hassa“ olarak ikiye ayırmış ve bunları şöyle tanımlamıştır: “Velâyet-i Amme; salih amellerle meşgul olan her mümin için geçerlidir. “Allah iman edenlerin velisidir”²¹¹ ayeti kerimesi bu velâyetin dayanağıdır. “Velâyet-i Hassa” ise salikin vusulüne göre kulun Hak’ta fena olup yine Hak ile baki olmasıdır. Şeyh Sadeddin, bu durumu somut bir örnekle açıklamıştır. Ateşe yakın olan kömür parçası yanmaya başlar. Ateşe yakın olmadan önce karanlık olan kömür, ateşin etkisiyle tuşlanarak karanlığı aydınlığa çıkarmıştır. İşte salikin durumu buna benzer. Bu hal kulda gizli olan bir durumdur, bunun açığa çıkması kulun Allah’a olan muhabbetine zarar verecek her şeyden uzak durmasıyla gerçekleşir. O da ancak takva ile mümkündür.²¹²

Şeyh Sadeddin’e göre Allah’a olan muhabbetin ortaya çıkışı kulun yolculuğuna göredir. Bu durum, kişinin Cenab-ı Hakk’ın isim ve sıfatlarında fena olması ve yine onda baki olmasıdır. Şeyh Sadeddin, bu makamın derece bakımından en üstün olanının nübüvvet devrinde olduğunu, nübüvvet ve velâyetin bu makamın mührü olduğunu ifade etmiştir. Bu konuyla ilgili evliya ile enbiyayı karşılaştırmış, velâyet, nübüvvetin bir elçilik görevi olmasından daha çok onun batını yönünün olması hasebiyle nübüvveti kapsamaktadır. Nebiler aynı zamanda veli kullardır, nebiler halkla fani Hak’la baki olmuş ihtisas-ı ilâhi sahibi, seçilmiş insan-ı kâmil olan şahsiyetlerdir. Onların bu özellikleri melekût âleminde haberdar olmaya ve gaybdan haber vermelerine vesile olmuştur. Nebiler her zaman, zahir ve batın hallerinde dahi ihtisas-ı ilâhi sahibidir. Onların makamları kesbî değildir. Enbiyanın zahiri şeriat ve sebeplere bağlı olmaları itibariyle bazı kimseler onların birtakım davranışları sebebiyle makamlarını kesbî zannetmişler, ancak hakikatte böyle değildir. Velâyet, evveli sefer olan bir yolculuktur. Bu sefer yaratılıştan Allah’a olan yolculuktur. Bu yolculuk sebebiyle sûfi dereceler almakta ve makamlar yükselmektedir. Allah katında dereceler almak sureten yok olmak ve Allah’ın isim ve sıfatlarının tecellisiyle baki olmakla gerçekleşir. Bu velâyetin sonu yoktur, evliyanın mertebeleri sonsuzdur. Velâyet bu bağlamda nübüvveti kapsayan bir makamdır.²¹³

---

²¹¹ Bakara, 2/ 257.

²¹² Şeyh Sadeddin, İlm-i Tasavvuf, s. 15-16.

²¹³ Şeyh Sadeddin, İlm-i Tasavvuf, s. 16-17.

Şeyh Sadeddin, velâyet makamına ulaşmanın kolay olmadığına dikkat çekmiş, Rabiâtü'l-Adeviyye'nin kullukta arz etmiş olduğu halinin benzeri bir ifade kullanarak, Allah'tan gayrı her şeyden vazgeçmek tanımlamasıyla aynı noktada açıklama yapmıştır. Şeyh Sadeddin, velâyet konusunda yaptığı açıklamalarda nebi ve veli kavramları üzerinde durmuş velinin esma-i ilâhiyyeden olduğunu ancak bir nebi olmadığına, nebinin ise aynı zamanda veli olduğuna dikkat çekmiştir.²¹⁴ Şeyh Sadeddin'in bu görüşlerinden İbn'ül Arabî'nin veli nebiden üstündür görüşünden etkilendiği anlaşılmaktadır.²¹⁵ Şeyh Sadeddin'in velâyet konusunda yaptığı açıklamalardan, Hücvirî'nin “velâyet, tasavvufun temel esası kabul edilmelidir” şeklindeki ifadelerini kabul edip bu minvalde değerlendirmeler yaptığını anlamaktayız. Şeyh Sadeddin, İbnü'l-Arabî'nin “veliler, nebilerin yolunu takip ederler”²¹⁶ şeklindeki açıklamaları bağlamında velinin yolunun nebinin yolundan bağımsız olamayacağı dikkatimizi çekmektedir.

5. Sahabe Devri

Sahabe, Arapça bir kelime olup s-h-b fiilinden türemiş, sözlükte “herhangi bir kimse ile ülfet edip yâr ve hemdem olmak, bir kişiyle birlikte bulunmak, onunla dost ve arkadaş olmak, tasavvuf ilminde ise sohbet katılan, mürid, muhasib”²¹⁷ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Terim anlamı olarak sahabe, “Müslüman olup Hz. Peygamber ile sohbet eden ve onu gören kimse” olarak tarif edilmiştir.²¹⁸ Sahabenin tanımıyla ilgili farklı tanımlar yapanlar olmuştur. Mesela tabîînin önde gelenlerinden Said b. Müseyyeb “Sahabi, Hz. Peygamber ile bir veya iki sene beraber bulunan yahut onunla birlikte bir veya iki gazveye iştirak eden kimsedir. Bunun dışındakiler sahabe değildir.”²¹⁹ diyerek sahabenin tanımını daraltmıştır.

Ahmed b. Hanbel (ö.241/885) sahabeyi şöyle tanımlamıştır: “Resûlüllah (s.a.v) ile iki sene, bir ay, bir gün, bir saat sohbet eden hatta yalnız gören kimse sahabedir.”

---

²¹⁴ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 15.

²¹⁵ İbn Arabî, Muhyiddin, *Füsûsü'l-Hikem*, (nşr. Ebü'l-Alâ Affî), Beyrut 1400/1980. s. 135.

²¹⁶ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye (Peygamberler ve Veliler)*, s. 156.

²¹⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, “S-h-b”, md, c.1, s. 519; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 412-413.

²¹⁸ İyâde Eyyûb el-Kübeysî, *Sahâbetü Resulillâh fi'l-Kit'âb ve's-Sünne*, Dimeşk 1407/1986, s. 38.

²¹⁹ Mehmet Efendioğlu, *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler*, İFAV, İstanbul 2014, s. 29.

diyerek tanımlamıştır.²²⁰ Genel olarak sahabe, İslam tarihinin başlangıcı olan, 6 Ağustos 610 yılında Hz. Peygamber'e gelen ilk vahiyle başlayıp, Hz. Peygamber'in vefatı olan 7 Haziran 632 tarihine kadar, risalet döneminde Hz. Peygamber'e iman etmiş, onunla konuşmuş, onunla karşılaşmış, onun sohbetinde bulunmuş ve Müslüman olarak vefat etmiş olan kişilerdir.²²¹

Sahabeler, Hz. Peygamber'i görmüş, onunla beraber İslam medeniyeti düşünce sistemine çok önemli katkılar sağlamış, onun övgüsüne mazhar olmuş, Müslümanların en faziletlisi olan mümtaz şahsiyetlerdir. Hz. Peygamber'in vefatından sonraki çağlarda Resûlüllah (s.a.v.)'ın ashâbı olarak anılmışlardır.²²² Sahabe devrinde de diğer ilimler gibi tasavvuf ilminin bir sistematiği oluşmamıştır.

Kur'an-ı Kerim, sahabelerden övgüyle bahsetmiş, Allah ve Resûlü'ne iman edip tam teslimiyet gösterdiklerini ve büyük ecir kazandıklarını²²³ belirtmiş, Allah'ın kendilerinden, kendilerinin de Allah'tan razı olduklarını ve kendileri için ebedî olarak kalacakları cennetler hazırlandığını²²⁴ haber vermiştir. Sahabeler kendilerine mağfiret ve büyük mükâfat va'd edilen²²⁵ seçkin²²⁶ Allah ve Resûlü'ne yardım eden sâdik mü'minler oldukları, ihtiyaç içinde bulunmalarına rağmen başkalarını kendilerine tercih ettiklerini ve kurtuluşu hak ettikleri,²²⁷ affedildikleri²²⁸ ve ahirette cömertçe rızıklandırılacakları²²⁹ müjdelenen, İslam medeniyetinin en önemli temsilcileridirler.

Hz. Peygamber'in sahabelerle birlikte yaşadığı dönem İslam tarihinde Asr-ı Saadet olarak isimlendirilmiştir. Bu dönemin en belirgin özelliği sahabelerin, başlarında her bakımdan mükemmel olan, insanların en üstünü Hz. Peygamber'in hayatını bilmeleri ve bizzat onun rahle-i tedrisinden geçmiş olmalarıdır. Tıpkı Hz. Peygamber gibi sahabeler de takva, zühd, tefekkür ve marifetullaha yönelik bir hayat yaşamışlardır. Sahabeler her türlü zorluk karşısında Hz. Peygamber'in yanında olmuş,

---

²²⁰ İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu fuhûmi ehli'l-eser fi uyûni't-târîhi ve's-siyer*, Kahire ts., s. 101.

²²¹ Efendioğlu, *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler*, 29-30; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 95.

²²² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 95.

²²³ Al-i İmran 3/172-173.

²²⁴ Tevbe 9/100.

²²⁵ Feth 48/29.

²²⁶ Neml 27/59.

²²⁷ Haşr 59/8-9.

²²⁸ Tevbe 9/111.

²²⁹ Enfal 8/74.

canlarıyla mallarıyla bu uğurda sayısız fedakârlık yapmışlardır. Bu özellikleriyle sahabeler Hz. Peygamber'in "insanlık tarihinin en hayırlı nesli"²³⁰, "ümmetin en hayırlıları"²³¹ övgülerine mazhar olmuşlar ve "cehennem ateşinin yakmayacağı kimseler"²³² müjdesine nail olmuşlardır.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Hızır (a.s.) kıssasında değinilen²³³ Hızır'ın, Hz. Musa'ya olan rehberliği ve Hz. Musa'nın Hızır'a tabii olması tasavvuf ilminde müridin şeyhine tabii olması konusunda dayanak olarak gösterilmiştir. Kuşeyrî bu durumu şöyle açıklamıştır. "Hz. Musa Hızır'la arkadaş olmayı arzulayınca edebin şartlarına riayet etti, Hızır'ın ona sunduğu birtakım şartları kabul etti. Ancak Hz. Musa onunla olan yolculuğunda iki defa itiraz etti, Hızır ona müsamaha gösterdi, üçüncü itiraz gerçekleşince Hızır ondan ayrılmak istedi.²³⁴ Üç kıllettir çoğul olmayan sayıların son haddidir."²³⁵ Hz. Musa'ya tanınmış olan son haktır. Hz. Musa ve Hızır'ın çıkmış oldukları bu yolculuk teslimiyet, sabır, itaat gerektiren bir seferdir. Hz. Peygamber ve sahabe arasındaki ilişki de teslimiyet ve takva üzeredir. Sûfîlerin seyr u sülûk yolculukları tıpkı Hz. Musa ve Hızır'ın yolculukları gibidir.

Hz. Peygamber'in "Bir genç, yaşından dolayı herhangi bir ihtiyara hürmet ederse yüce Allah da yaşlandığı zaman o gence hürmet ve ikram edecek kimseleri mutlaka bahşeder."²³⁶ hadis-i şerifi bu konuda mürşide; hocaya ve rehberine hürmet etmeyi teşvik etmiştir. Sahabe-i kiramın hayatlarında Hz. Peygamber'e olan saygıları, teslimiyetleri; şeyh-mürîd arasındaki ilişkiye ışık tutmuştur.²³⁷

Kuşeyrî, *Risalesi'*inde Ebu Ali Dekkak'ın (ö.405/1015) şöyle dediğini ifade etmiştir: Ebu Ali Dekkak, "Her ayrılığın başlangıcı muhalefettir." Şeyhine muhalefet eden mürid onun yolunda, terbiyesinde devam edemez.²³⁸ Böylece müridle şeyhi arasındaki rabîta bozulmuş olur ve mürid seyr u sülûk yolculuğunu tamamlayamaz.

---

²³⁰ Buhârî, *Fezâ'ilü's-sahâbe*, 1.

²³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Beyrut 1389/1969, c. V, s. 350.

²³² Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ Servet et-Tirmizî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, "Menâkıb", 57.

²³³ Kehf, 18/66.

²³⁴ Kehf, 18/78.

²³⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 418.

²³⁶ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *el-Camius-sahih*, Mısır 1357, Birr 75.

²³⁷ Bu konu hakkındaki bilgiler "Bey'at" başlığı altında ayrıntılı bir şekilde verilecektir.

²³⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 418.

Kuşeyrî, *Risalesi*'nde Sülemî (ö.412/1021) şöyle bir olay anlatmıştır: “Şeyhim Ebu Sehl Su'lûkî hayatta iken Merv'den çıkmıştım. Oradan ayrılmadan evvel sabahları Kur'an-ı Kerimi hatim ve tedris meclisleri vardı. Dönüşümde gördüm ki bu meclisler kaldırılmış yerine (muganni) Ebu'l-Affanî için aynı vakitte sema meclisi kurulmuştu. Bunu görünce içime bir itiraz hissi girdi. Kendi kendime, hatim meclisi yerine ilâhi meclisi kurulmuş dedim. Bunun üzerine şeyhim bana dedi ki: Ey Sülemî! Halk benim hakkımda ne diyor? Bende ne diyecekler hatim meclisini kaldırdı sema meclisini kurdu diyorlar, dedim. Bunun üzerine şeyhim: “Kim üstadına niçin derse ebediyyen felah bulmaz.” dedi.” Onun anlatmış olduğu bu olay şeyhe tabi olmanın onun yanlış yapabileceği şüphesine düşmesinin bile mürid için ne kadar büyük tehlike olduğunu ortaya koymuştur. Cüneyd-i Bağdadî de bu konuya dikkat çekmiş ve “Mürid, Allah'ım ve şeyhim beni terk edebilir korkusuyla hareket etmelidir.” şeklinde yaptığı açıklama şeyh-mürid arasındaki bağın ne kadar ciddi olduğuna ve bu bağı koruyup muhafaza etmenin mürid için ne kadar önemli olduğuna işaret etmiştir.²³⁹

Şeyh Sadeddin, bu dönemi sahabelerin Hz. Peygamber'in sünnetine sarıldıkları ve bâtinî hakikatlere sahip çıkarak ruhlarını bedenlerinin esaretinden kurtarmak için gayret gösterdikleri bir dönem olarak değerlendirmiştir. Çünkü sahabeler Hz. Peygamber'den nasıl riyâzet sahibi olacaklarını öğrendiler, hangi yolla nefis mücadelesi yapacaklarını biliyorlardı. Onlar üsve-i hasene olan Hz. Peygamber'in gösterdiği hakikat yolunu takip etmişlerdir.²⁴⁰ Hz. Peygamber'den sonra da kazanmış oldukları manevi halleri korumak için mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Hz. Peygamber'in sahabelerin başındayken onlara kılavuzluk etmesi, onlara nefis tezkiyesi, takvayı, tevazuyu öğretmesi tasavvuf ilminde şeyh-mürid ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde büyük bir öneme haizdir.²⁴¹ Sahabenin Hz. Peygamber'in yolunda verdikleri mücadele, teslimiyet ve samimiyet, sonraki nesillere örnek olmuştur. Kuşeyrî, Sülemî ve Ebu Ali Dekkak'ın ifade ettikleri şeyhe muhalefet edilmeksizin ona bağlılık büyük önem ifade etmektedir. Şeyh Sadeddin'in sahabelerin Hz. Peygamber'e itaati, takvası ve teslimiyetine vurgu yapmış olması, tasavvuf ilmindeki şeyh mürid ilişkisine kaynaklık etmesi açısından büyük öneme haizdir.

---

²³⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 418.

²⁴⁰ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 18-19.

²⁴¹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 18-19.

6. Tâbiîn Devri

Sûfiler, genellikle tasavvuf ilmini zühd, tasavvuf, vahdet-i vücud, tarikatlar ve çağdaş durum olmak üzere beş bölüm şeklinde sınıflandırmışlardır.²⁴² Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf* adlı eserinde sûfilerin genel sınıflandırmasından farklı olarak, risâlet, sahâbe ve tâbiîn devri şeklinde sınıflandırma yapmış ve çalışmasını bu minvalde gerçekleştirmiştir. Ayrıca her dönemin tasavvufla alakalı olan bölümleri hakkında bilgiler vermiştir. Bu bölümde onun tâbiîn dönemi hakkında verdiği bilgiler bağlamında inceleme yapacağız.

Tabiîn devrini anlatmadan önce “tabî” kelimesi hakkında bilgi vermek yerinde olur. Birinin izinden yürümek, onunla birlikte bulunmak, ona tâbi olmak, cemaatle namaz kılarken imama tabi olmak anlamlarını ifade eden “تبع-يتبع” fiilinin ismi faili olan “tâbiûn” şeklinde kullanılan bu kelime Türkçe de tâbi olan ve uyanlar anlamında kullanılmaktadır. Dini literatürde Hz. Peygamber’in ashabını gören, onların sohbetlerinde bulunan, onların devrine yetişen, iman etmiş ve bu imanla vefat etmiş kişilere verilen isimdir.²⁴³

Şeyh Sadeddin, tabiîn nesli döneminde tasavvuf ilminin tedvin olmadığına dikkat çekerek bu dönem hakkında bilgi vermeye başlamıştır. Tâbiîn döneminde tasavvufun tedvin edilmemiş olmasını, sahâbelerin yaşayışıyla tâbiîn hazarâtının yaşayışının aynı olmasına bağlayan Şeyh Sadeddin, sahabenin ilim ve irfan cihetlerinin tâbiîninde de olduğunu dile getirmiştir. Şeyh Sadeddin, tâbiîn dönemi âlimlerinin ilmi cihetleri ile ilgili olarak bir kısmının Kur’an ve sünnet ilimleriyle meşgul olduklarını bir kısmının da ahlak ve dini inceliklerle ilgilenmiş oldukları şeklinde bilgi vermiştir. Tabiîn dönemi âlimlerinin dini incelikler ve ahlaki derinliklerle meşgul olanları farklı meziyetler ortaya koymuşlardır. Bu âlimler, Kur’an ve sünnette anlaşılması zor birtakım hususları usul ve kaideler dışında

---

²⁴² Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 72.

²⁴³ İbn-i Manzur, *Lisanu'l-Arab*, “Tebîâ” md, c. VIII, s. 27. Arif Ulu, “Tabiîn”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, s. 328.

açıklamışlardır. Şeyh Sadeddin, onların bu vukufiyetlerinin ilham ve keşif sahibi olmalarından kaynaklandığını ifade etmiştir.²⁴⁴

Şeyh Sadeddin, tâbiîn âlimlerinin ilham ve keşif sahibi olmalarının ancak ashâbın, Hulefâ-yi Râşidîn'in yoluna tabii olmaları şartıyla gerçekleşebileceğini dile getirmiştir.²⁴⁵ Onun bu ifadelerinden keşif ehli olmanın aslında ilimden ziyade Hz. Peygamber, ashabı ve Raşit Halifelerin sahih yoluna tâbiî olmakla kazanılacağı anlaşılmaktadır.

Şeyh Sadeddin, tabiîn dönemini anlatırken sahâbelerden birtakım zâtların ilmüne ve hususiyetlerine dikkat çekmiştir. Veysel Karânî, Hasan Basrî gibi tâbiînin önde gelen isimlerinin Hz. Ali'nin ilminden ve maneviyatından istifade ettiklerini söylemiştir. Bu konuya örnek olarak Hz. Ali (r.a) ile Kümeyl b. Ziyad arasında geçen şu diyaloga yer vermiştir.

Kumeyl : Hakikat nedir?

İmam Ali : Sen nerde hakikat nerde.

Kumeyl : Sen sırrının sahibi değil misin?

İmam Ali : Evet, fakat benden tereşşüh eden (sızan) şey seni tamamiyle doldurur.

Kumeyl : Senin gibi bir muhakkik suali reddeder mi?

İmam Ali : Hakikat, işaretsiz Sübhan-ı Celâl'in keşfidir.

Kumeyl : Daha söyle.

İmam Ali : Sahv, malum ile beraber mevhumun (vehim, kuruntu) yok olmasıdır.

Kumeyl : Daha söyle.

İmam Ali : Hakikat, gizliliğin ortadan kalkmasıdır.

Kumeyl : Daha ziyade söyle.

İmam Ali : Hakikat, safvet-i (parlaklık) tevhid ile ehâdiyyete yükselmektir.

Kumeyl : Daha ziyade söyle.

---

²⁴⁴ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 64.

²⁴⁵ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 64.

İmam Ali : Hakikat, sabahı ezelden tuluğ eden bir nurdur ki asarı tevhid heykelleri üzerinde parlar. Kümeyl bin Ziyad iştiyakla daima daha söyle der.²⁴⁶

Şeyh Sadeddin, vermiş olduğu dipnotlarda Hz. Ali'nin (r.a) ilminin ahabın çok üstünde bir yere sahip olduğuna dair Hz. Peygamber'in "Ben hikmet eviyim, Ali de onun kapısıdır."²⁴⁷ hadisini delil göstermiş, sahâbeden, İbn Abbas (r.a)'ın Hz. Ali (r.a)'nin ilminin üstünlüğü hakkında "Benim ilmim onun ilmine nazaran deniz debine konmuş bir testi su kadardır" ifadelerine yer vermiştir. Şeyh Sadeddin'e göre Hz. Ali'nin ilim hazinesinden Veysel Karanî, Hasan-ı Basrî gibi tabînin önde gelen şahsiyetler de istifade etmişlerdir.²⁴⁸

Tâbiîn dönemi hakkında kısaca bilgi veren Şeyh Sadeddin, tâbiîn kazandıkları faziletlerin Hz. Peygamber'in sahâbeye verdiği feyizlerden olduğuna dikkat çekmiştir. Zühd döneminin bir evresi olan tabiîn dönemi âlimlerine, önemli faziletler tevarüs etmiştir. Şeyh Sadeddin, tâbiîn nesli âlimlerinin sahâbelerin yolundan ayrılmadıklarını ifade ederek tâbiîn dönemini anlatmıştır.²⁴⁹

7. Tasavvufun Maddi Unsurları

Tasavvuf ilmi, insanı Allah'ın sevgisine ve muhabbetine ulaştıran özel bir yoldur. Tarikatlar, hedef olarak bu gayeyi amaçlamışlar ve bunun için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yöntemleri uygulamak için şekli birtakım unsurlara da önem vermişlerdir. Bu unsurlardan bazıları; hırka, kisâ, bürde, imâme, bey'at, musâfaha, sohbet ve nazar'dır. Şeyh Sadeddin de *İlm-i Tasavvuf* adlı eserinde, tarikatlarda bulunan bazı maddi unsurlara değinmiş ve açıklamalarda bulunmuştur. Bunları aşağıda olduğu gibi sıralamıştır:

5.1. Zikir ve Telkin-i Zikir

Zikir; dil, kalp ya da her ikisiyle yapılan, sözlükte unutmamanın zıddı olup bir şeyi zihinde tutmak, hatırlamak, ezberlemek, görüşmek, müzakere etmek, unuttuktan

---

²⁴⁶ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 64.

²⁴⁷ Tirmizî, Menâkıb, 20.

²⁴⁸ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 64-65.

²⁴⁹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 64.

sonra hatırlamak, bir şeyi hatıra getirmek, anmak, yâd etmek, telaffuz etmek, şan, şeref, şöret, öğüt, dua, namaz, niyaz, sitayiş gibi anlamlara gelir.²⁵⁰ Dini literatürde zikir “Allah’ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş”²⁵¹ anlamlarında kullanılmaktadır.

Sûfilerin uygulamalarında zikir, belirli cümle ve özel lafızlarla Allah’ı anmaktır. Sûfiler için zikirde aslanan zikredilenin dışındaki her şeyi unutmaktır. Sûfiler zikir konusunda farklı sınıflandırmalara gitmişlerdir.²⁵² Zikri sufi âlimlerin bir kısmı, tesbih, tehlil ve Kur’an kırâati olarak ifade ederken, bazıları Allah Teâlâ’nın isimlerinin ve sıfatlarının yeryüzündeki tecellilerinin farkında olmak ve onu unutmamak, bu bilinçle hareket etmek şeklinde ifade etmişlerdir.²⁵³

Zikir, sûfilerin en önemli fiili unsurlarından biri olup onların dünyasında çok özel bir yere sahiptir. Sûfilerin nefis mertebelerini aşarken ve manevi makamlara yükselirken uyguladıkları bu yöntemin ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerden delilleri mevcuttur. Bu ayet-i kerimelerden bazıları şunlardır:

“Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler.”²⁵⁴

“Ey iman edenler! Allah’ı çokça zikredin.”²⁵⁵

“Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.”²⁵⁶

“Siz Beni anınız ki, Ben de sizi anayım!”²⁵⁷

Hz. Peygamber’in hadis-i şeriflerinde zikir konusuna husûsen değinilmiş ve zikir tavsiye edilmiştir. Bu manayı ifade eden hadislerden bazıları şunlardır:

---

²⁵⁰ İsfahânî, *Müfredât*, “zikir” md. s. 398; Abdürrezzâk Kâşânî, *Istılâhâtü’s-sûfîyye*, Kahire 1992, s. 277; İbn Fâris, Ebû’l-Hüseyin, Mu’cemu Makâyısı’l-Luga, Dâru’l-İhyâi’l-Kütübi’l-Arabî, Kahire 1366, c. 2, s. 358-359; Muhammed b.Yakup Firûzâbâdî, *el-Kâmusu’l-muhît*, Beyrut 1991, c. 2, s. 34.

²⁵¹ Reşat Öngören, “Zikir”, *DİA*, İstanbul 2013, c. 44, s. 409.

²⁵² Kelâbâzî, Ebu Bekr Muhammed b. İshak Buhârî, *et-Ta’arruf li-Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf*, Şam 1986, s. 100-105.

²⁵³ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınevi, İstanbul 2006, s. 1326.

²⁵⁴ Âli İmrân, 3/191.

²⁵⁵ Ahzâb, 33/41.

²⁵⁶ Âli İmrân, 3/41.

²⁵⁷ Bakara, 2/152.

Hız. Peygamber, “Cennet bahçelerine uğradığınız zaman onlardan istifade edin.” buyurdu. Ashab-ı Kiram da (r.a) “Cennet bahçeleri nerelerdir, Ya Resûlellah?” dediler. Hız. Peygamber (s.a.v) de: “Zikir halkalarıdır.”²⁵⁸ buyurdular.

“Allah’ı zikredenle zikretmeyenin misali diri ile ölü gibidir.”²⁵⁹

“Size amellerinizin en hayırlısını haber vereyim mi? Allah’ı zikretmektir.”²⁶⁰

Muaz b. Cebel’in “En faziletli amel hangisidir?” sorusuna Allah Resûlü: “Dilin zikir-i ilahî ile ıslak olduğu halde Allah’a kavuşmandır.”²⁶¹ şeklinde cevap vermiştir.

Şeyh Sadeddin, zikir konusunda bu ayetleri ve hadis-i şerifleri de dikkate alarak, zikrin sünnetle sabit olduğuna dikkat çekmiştir. Kur’an-ı Kerim ve Hız. Peygamber’in sözleri, zikir konusunda sûfilerin uygulamalarına dayanak olmuştur.²⁶²

Zikir, kişinin Rabbiyle baş başa kalmasına ve araya kimsenin girmemesine vesile olur. Sâlik bunun bilinciyle her daim Allah’ı zikreder. Zunnûn Mısrî (ö.245/859), “Hakiki manasıyla Allah Teâlâ’yı zikreden bir zâkir, O’nun zikri yanında her şeyi unuttur, Allah (cc) onu (aleyhine olacak) her şeyden onu muhafaza eder. İstiğrak halinde bulunan kul fena halinde Allah’ın himayesine girer. Kul için Allah her şeye bedel olur.”²⁶³ sözleriyle zikre özel bir mana yüklemiş, zikirle kulun Allah’ın himayesine girme bahtiyarlığını kazanacağı müjdesini vermiştir.

İlk dönem sûfilerinden biri olan Serî es-Sakatî (ö.251/865), “Allah Teâlâ tarafından indirilen kitapların birinde kulumun üzerinde galip olan hal, zikrim oldu mu o bana âşık olur, ben de ona, diye yazılmıştır.”²⁶⁴ ifadeleri zikrin, ilahi aşka olan etkisini ve bu aşkın karşılıklı olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Kuşeyrî (ö.465/1072)’nin *Risale*’sinde görüşünü ifade ettiği şeyhi Ebû Ali Dekkak (ö.405/1015), “Zikir, veliliğin menşurudur (mührü). Bir kimse zikre muvaffak olursa ona velilik verilir. Zikirden mahrum bırakılan kimse velilikten azat edilir.”²⁶⁵ şeklinde yapmış olduğu açıklamasıyla zikrin sûfiler ne kadar önemli olduğunu, zikri

---

²⁵⁸ Tirmizî, Deavât, 82.

²⁵⁹ Buharî, De’avat, 66.

²⁶⁰ Tirmizî, De’avat, 6.

²⁶¹ Tirmizî, De’avat, 4.

²⁶² Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 22.

²⁶³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 302.

²⁶⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 304.

²⁶⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 301.

olmayanın nasibinin de olmayacağını dile getirmiştir. Tasavvuf ilminde müstesna bir yeri olan Kuşeyrî ise zikir hakkında “Zikir, Hakk, Subhanehu ve Teâlâ’ya giden yolda kuvvetli bir esastır, hatta bu yolda temel şarttır. Sürekli zikir hariç, başka bir yolla hiç kimse Allah’a ulaşamaz.”²⁶⁶ Kuşeyrî, zikri kulun Allah’a ulaşmasında olmazsa olmaz şartlarından olduğunu ifade etmiştir.

Mısır’ın önemli sûfilerinden olan Semennûdî,(ö.1785) zikir hakkında “Zikir, mezkûrun ismini hem kalp hem de lisan ile sık sık anmaktır. Ona göre Allah’a vasıl olmada zikirden daha kestirme bir vesile yoktur. Zikir, zikir ile meşgul olan kulun velâyetinin varlığının delili olan bir yoldur. Kim zikre muvaffak olursa kendisi velâyet nişanesine vasıl olur. Kim de zikirden yüz çevirirse velâyet payesinden nasip alamaz.”²⁶⁷ şeklinde yapmış olduğu açıklamalarıyla sûfinin hedeflerinden olan velayet makamına yükselmek için zikrin kestirme bir yol olduğu vurgulamıştır.

XVII. yüzyılın önemli sûfilerinden Câhidî Ahmed Efendi, zikri üç mertebeye ayırmış ve bu konuda sadece dille ifade edilen bir şey olmadığını anlatmıştır. Câhidî Ahmed Efendi’ye göre, birinci mertebede kişinin öncelikle Allah’ı (cc.) zikretmeye hazır olması gerekir ki, bunu günlük ibadetler sağlar. İkinci ve üçüncü mertebeler ise, sırren ve rûhen zikrederek bu dünyadan geçip Allah’ (cc.)’a kavuşarak zikrin zevkini yaşamaktır.²⁶⁸ şeklinde yapmış olduğu açıklamalarıyla zikrin derûni yönüne vurgu yapmıştır.

Sufiler, zikri farklı şekillerde gruplara ayırmışlardır. Bu ayırmalardan biri, zikri talimi ve zikri telkidir. Zikri talimi; bu zikir, ana-babadan çevreden öğrenilen zikirdir ki insanın dilinden kalbine inmez. Talibe bir faydası olmaz, ona sadece dünyada faydası olur, ahirette nasibi olmaz. Zikri telkin ise tâlibe fayda verip onun gönlündeki kasveti ortadan kaldıran zikirdir. Kâmil bir mürşidin dilinden müridine

---

²⁶⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 301.

²⁶⁷ Mehmet Şirin, “Muhammed b. Hasan es-Semennudî ve Tuhfetu’s-Sâlikîn Adlı Eseri”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, Yıl: 2015, c. IV, s. 246; Mehmet Şirin Ayış, Semennûdî’de Zikir Anlayışı, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9, Yıl: 2016, c.V, s. 27.

²⁶⁸ Hamdi Kızıler, *Câhidî Ahmed Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, Tutku Yayıncılık, Ankara 2006, s. 227.

ulaşan, müridin kabini nurlandıran, şeytanın vesvesesini yok eden, insanı manevi olarak ihya eden, belirli usulleri ve şartları olan zikirdir.²⁶⁹

Zikirle ilgili yapılan başka bir sınıflandırma da dilin zikri, kalbin zikri olarak iki türlüdür. Allah Teâlâ'yı sürekli olarak kişinin diliyle anması, lisanın zikridir. Vacibu'l-Vücut olan Allah'ın varlığının kalpte hissederek tefekkür etmek ise kalbin zikridir. Yine zikir konusunda cehrî (açık) ve hafî (gizli) zikir olarak ayırım yapılmıştır. Cehrî zikir, etrafta bulunanların duyabileceği kadar veya yüksek sesle yapılan zikirdir. Hafî zikir ise zikir yapan kişinin yalnızca kendisinin işitebileceği şekilde yaptığı zikirdir.²⁷⁰

Sûfiler zikirle birçok fazilet elde etmiş ve bu faziletler onların bütün davranışlarında kendini göstermiştir. Sûfiler, zikrin ibadet olduğu bilinciyle hareket ederler. Sûfi karşılaştığı emir ve yasaklarda Allah'ı hatırlarlar, O'nun emirlerine itaat eder, yasak olan bir işle karşılaştıkları zaman yine Allah'ı hatırlar ve o günahtan uzaklaşırlar, eğer bu hallerde Allah hatırlanmazsa yapılan zikrin asıl manası anlaşılmamış, zikir hayali bir şey olmuştur. İstenilen gayeye ulaşamamıştır.²⁷¹

Zikir, kulu Allah'a yaklaştırması sebebiyle çok önemlidir. *Tezkiretü'l-Evliyâ'* da Allah'a olan muhabbet dikkate alınmış dört şeyle muhabbetin hâsıl olacağı ifade edilmiştir. Birincisi zikrin daima insanın gönlünde yer alması, ikincisi Allah'ı zikirle O'nunla ünsiyet kurması ve kalbe huzur vermesi, üçüncüsü insanı Allah'tan uzaklaştıracak her şeyden el etek çekmesi, dördüncüsü insanın kendisi de dâhil olmak üzere her şeye Allah'ı tercih etmesi ve onun dışındaki her şeyden vazgeçmesidir.²⁷² şeklinde ifade edilen dört husustan bahsedilmiş ve zikrin insan kazandığı faziletlere dikkat çekmiştir

Son dönem mutasavvıflarından olan Mahmut Sami Ramazanoğlu (1892-1984) da zikrin insana olan etkilerinden bahsetmiş, "Allah'ı zikretmek, kalbi yumuşatır ve canlı tutar. Allah'ı zikretmekten uzaklaşan kalp nefsin etkisinde kalır. Böyle bir kalp

---

²⁶⁹ Eşrefoğlu Rumi, *Müzekkin-nüfus*, s. 531.

²⁷⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 221; Mehmed Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, sad.: Hüseyin Rahmi Yananlı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1992, s. 239; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.783-784; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 588-589.

²⁷¹ Hamza Kılıç, *Günümüz İnsanına Melâmet*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2012, s. 104-105.

²⁷² Ferîdüddîn Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, Haz. Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yayınları, Bursa 1984, s. 553-554.

katılaşılarak şehvete meyleder. İbadetten uzaklaştırarak kalbi kaskatı hale getirir. Böyle devam etmesi durumunda kuruyan bir ağaç gibi olur. Ateşe atılıp yanmaktan başka bir işe yaramaz. Böyle bir hale düşmekten Allah Teâlâ'ya sığınırız.”²⁷³ diyerek kullanmış olduğu ifadelerde zikrin âdete nefse ve şeytana karşı önemli bir kalkan olduğunu, kalbe rikkat kazandıran bir yönünün olduğuna dikkat çekmiştir.

Şeyh Sadeddin, zikrin Hz. Peygamber'in uygulamaları ve tavsiyeleriyle sabit olan bir tasavvuf yöntemi olduğunu belirtmiş, bu uygulamanın ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Zikrin birçok faydası olduğunu ifade eden Şeyh Sadeddin, bu faydaları kişinin ruhunun derinliklerinde hissettiği manevi zevkle anlayabileceğini şu ayet-i kerimeyi dayanak göstererek açıklamıştır. “Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır.”²⁷⁴ Şeyh Sadeddin, bu âyeti “Her insan başka insanların azası gibidir.” şeklinde farklı bir bakış açısıyla yorumlayarak bir insanın hayat bulmasını adeta bütün beşeriyetin hayat bulmasıyla eşit görmüştür. Şeyh Sadeddin, “insanın kalbinin zikirle hayat bulması bütün insanların hayat bulması” şeklinde yaptığı yorumla ayetin bağlamını bu manada açıklamıştır. İnsanların tevhit telkiniyle iman etmeleri manen ölü olan ruhlarının hayat bulması, bu durumda bütün insanların manen hayat bulmalarıyla aynı olduğunu ifade etmiştir. Zikrin manevi dirilişe vesile olduğunu ifade eden Şeyh Sadeddin *İlm-i Tasavvuf*'unda yer vermiş olduğu şu ayet “Onlar inanmışlar, kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşmuştur. Dikkat edin, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzura kavuşur.”²⁷⁵ ile sözlerini delillendirmiştir.²⁷⁶

Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf* eserinde İmam-ı Şa'ranî'nin, “Zikrin ısrarla telkin edilmesindeki sır, kalplerin silsile yoluyla önce Hz. Peygamber'e sonra Vâcibü'l-Vücûd olan Allah'a irtibat kurmasından ibarettir” şeklindeki açıklamasına yer vermiştir.²⁷⁷ Şeyh Sadeddin'in aynı eserinde İmam-ı Şa'ranî'nin ifadelerine yer vermesinden onunla aynı fikri paylaştığı anlaşılmaktadır. Zikir, insanın Allah ve onun

---

²⁷³ Mahmut Sâmî Ramazanoğlu, *Hazreti Yusuf*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013, s. 26.

²⁷⁴ Maide, 5/32.

²⁷⁵ Râd, 13/28.

²⁷⁶ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 22.

²⁷⁷ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 22.

elçisi Hz. Peygamber’le olan bağlarını her daim canlı tutmasını sağlayan bir yöntem olması sebebiyle sûfiler için çok önemlidir.²⁷⁸

Serî es-Sakatî, zikiri Allah ile kulun karşılıklı bir muhabbetine vesile olarak,²⁷⁹ Ebû Ali Dekkak, zikri veliliğin bir şartı olarak,²⁸⁰ Zunnûn Mısırî, zikiri kulu Allah’ın himayesine vesile olarak,²⁸¹ Kuşeyrî, zikrin kulun Allah’a ulaşmasında olamazsa olmaz şartlarından biri olarak değerlendirmişlerdir.²⁸² Câhidî Ahmed Efendi, zikri üç mertebeye ayırmış ve onun insanın manevi olarak ruhunda tesirini hissetmesi bağlamında değerlendirmiştir.²⁸³ Semennûdî ise zikrin velâyet makamı için çok önemli bir uygulama olduğuna vurgu yaparken²⁸⁴ Şeyh Sadeddin ise zikri, manevi bir dirilmeye ve Cenab-ı Hakk’la irbatın daim olmasına vesile bir unsur olarak değerlendirmiş, mutasavvıfların açıklamalarını destekler mahiyette fikirlerini ortaya koymuştur.²⁸⁵

5.2. Ferdi ve Toplu Zikir

Zikrin uygulanış çeşitlerinden olan toplu zikir ve ferdi zikir, tarikatların fiili uygulamalarına yansımış ve her tarikat bu iki yoldan birini tercih etmiştir.

Sa’dîlik tarikatı Hz. Peygamber (s.a.v.)’in “Bir topluluk oturup Allah’ı zikrederse, melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar.”²⁸⁶ buyurduğu hadis-i şerifi dikkate alarak toplu zikir uygulamasını icra etmiştir.²⁸⁷ Burada Şeyh Sadeddin’in mensubu olduğu Sa’dîlik tarikatının zikir adabını hatırlatmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Sa’dîlikte zikir usulü şöyle icra edilmiştir: Zikir oturarak başlanır, Şeyh Efendi’nin fatıhası ve dua ile ayağa kalkılarak, karşılıklı zikir safları oluşturulur, vücut

---

²⁷⁸ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 22.

²⁷⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 304.

²⁸⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 301.

²⁸¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 302.

²⁸² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 301.

²⁸³ Kızıllar, *Câhidî Ahmed Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, s. 277.

²⁸⁴ Ayış, “Muhammed b. Hasan es-Semennudî ve Tuhfetu’s-Sâlikîn Adlı Eseri”, s. 246; Ayış, *Semennudî’de Zikir Anlayışı*, s. 27.

²⁸⁵ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 22.

²⁸⁶ Müslim b. el-Haccâc, *el-Camiu’s-sahih*, c. I-IV, Mısır 1955, Zikir, 8.

²⁸⁷ Yücer, *Şeyh Sa’deddin Cebâvî ve Sa’dîlik*, s. 300-312.

ile baş sağı sola sallanır. “Hu”, ”Hay”, “Allah”, Kayyûm” vb. esma-i ilahi cehri olarak zikredilir. Kalbi zikre geçildiğinde vurmali sazlar kullanılmaya başlar, İsm-i Celal zikrine gelindiğinde mutlaka halile (zil) kullanılır. Zikir halkasının temposuna göre ilahiler ve kasideler okunur. Sa’dî ayininde, kalbi zikre gelindiğinde hastalar görevli dervişler eşliğinde zikirhaneye getirilerek yüzüstü yere yatırılır. Şeyh Efendi zikir ederek ve dualar okuyarak hastaların üzerinden geçer. Bu törene “Devskiye, devse” denilmiştir.²⁸⁸ Şeyh Sadeddin de dört yıl şeyh olarak görev yaptığı Hallaç Baba Tekkesi’nde Sa’dilik Tarikatı’nın zikir yöntemi olan toplu zikri yaptırmış, bu uygulamayı devam ettirmiştir.²⁸⁹

Sûfiler zikir meclislerine önem vermişler ve tarikatların çoğunluğu toplu zikirler yaparak müritlerini manen olgunlaştırmıştır. Toplu zikir, sema, ayin ve hadr isimleriyle de adlandırılmaktadır.²⁹⁰ Toplu zikir genellikle tarikatlarda haftanın belli zamanlarında, Kadir, kandil ve bayram gecelerinde tekkelerde yapılmıştır. Bu uygulama genel olarak halka açık yapılarak halkın iştirak etmesine müsaade edilmiştir. Böylece toplumun çeşitli kesimlerinden insanlar da bu manevi ziyafetten istifade etmiş ve bu zikir insanlar arasında kaynaşmaya vesile olmuştur. Toplu zikir başlamadan önce ve zikirden sonra müridin yapması gereken bir takım görevler vardır, bu görevler tarikatlardan tarikatlara değişiklik göstermiştir.²⁹¹

Ferdi zikir; lisanın, kalbin, hafnın, ahfânın, sırrın zikri gibi isimlerle de adlandırılmıştır.²⁹² Ferdi zikirde insanın samimiyetine göre büyük tesirler vardır. İnsanların yalnız başına yaptıkları bu zikirle kişi kalabalıklardan uzaklaşıp Allah ile kalır. Bu zikrin neticesinde insan, kimsenin bilmediği, Allah ile arasında sır olan bir hususiyet kazanmış olur. Kuşeyrî’nin *er-Risale* adlı eserinde yer alan sûfilerden Cerîrî (ö.321/933) şöyle bir olay anlatmıştır: “Arkadaşlarımız arasında Allah Allah diyerek lafza-i celâli çokça zikreden bir şahıs vardı. Bir gün kafasına bir odun düştü ve başından kanlar akmaya başladı. Yere düşen kanların Allah Allah kelimelerini yazdığı görüldü.”²⁹³ Cerîrî’nin bu ifadelerinden, zikrin sürekli ve samimi olarak yapıldığında

---

²⁸⁸ Ömer Tuğrul İnançer, "Sa'dilik/Sa'dilikte Zikir Usulü ve Musiki", *DBİA*, c. VI, s. 394-395.

²⁸⁹ Bektaş, “Ergun, Sadettin Nüzhet”, s. 300.

²⁹⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 164.

²⁹¹ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 113.

²⁹² Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 164.

²⁹³ *Tasavvuf İmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, s. 305.

kişinin bedeninin bütün azalarını etkilediği ve âdete bütün benliğini sardığı anlaşılmaktadır.

Zikrin uygulanış şekillerinin bir olan ferdi zikir, kişinin rastgele yapacağı bir zikir değildir. Bu zikir günlük ve haftalık olarak icra edilir. Şeyhin müridi için belirlediği sayıda ve onun belirlediği zamanda yapılır ve şeyhin tarif ettiği şekilde, mürit tarafından uygulanarak yapılır.²⁹⁴

Şeyh Sadeddin zikri, toplu ve ferdi zikir olarak ikiye ayırmıştır. Yapmış olduğu bu ayırım sûfîlerin genel sınıflandırmasıyla benzerlik arz etmektedir.²⁹⁵

Şeyh Sadeddin, bu konuda rivayetlerin kaynağını belirtmeden şu bilgileri vermiştir: “Ashabtan Şeddat b. Evs ile Ubâde b. Sâmit der ki: “Hz. Peygamber (s.a.v.)’in yanında bulunuyorduk. Hz. Peygamber (s.a.v.), içinizde garîb (ehl-i kitab) var mı? diye sordu. ‘Hayır, yâ Resûlallâh.’ dedik. Bunun üzerine kapıların kapatılmasını emretti. ‘Ellerinizi kaldırınız ve Lâ ilâhe illallâh deyiniz.’ buyurdu. Ellerimizi kaldırdık ve bir saat boyunca birlikte ‘Lâ ilâhe illallâh.’ dedik. Resûlullâh (s.a.v.), elini indirdi. Sonrada: “Allah’a hamdolsun. Allah’ım! Sen, beni bu kelime ile gönderdin ve beni bununla memur kıldın. Cenneti de bana bu söz üzerine vaat ettin. Şüphe yok ki sen, asla vaadinden dönmezsün.” diyerek dua etti. Sonrada: ‘Sevininiz! Hiç şüphesiz Aziz ve Celil olan Allah, sizi bağışladı.’ buyurdu.”²⁹⁶ ; “Alî b. Ebî Tâlib (r.a), Resûlullah’a (s.a.v) sordum. Bana, Allah’ın kullarını ona en yakın ve kolay yoldan yaklaştıracak Allah’ın katında en faziletli olan ameli göster, dedim. Ya Ali! Açık ve gizli Allah’ı devamlı zikret buyurdu. Ali (r.a) bütün zikredenler için mi böyle yoksa bana has bir durum mudur? dedi. Resûlullah (s.a.v), sus ya Ali! Benim ve benden önceki peygamberlerin zikridir. Lâ ilahe illallah yedi kat sema ve yedi kat yer terazinin bir kefesine, Lâ ilahe illallah bir kefesine konulsa La ilahe illallah ağır gelir. Sonra Resûlullah (s.a.v), ya Ali! Yeryüzünde Lâ ilâhe illallah diyen olduğu müddetçe kıyamet kopmaz.²⁹⁷ buyurdu. Sonra Ali (r.a), nasıl zikredeyim ya Resûlallah! dedi. Resûlallah (s.a.v), “gözlerini kapat beni dinle” dedi. “Üç defa Lâ ilâhe illallah de” dedi. Sonra sen de üç defa Lâ ilâhe illallah de, ben dinleyeyim dedi. Sonra, Resûlullah (s.a.v) ellerini kaldırdı; gözlerini kapadı, sesini yükselterek üç defa Lâ ilâhe illallah

---

²⁹⁴ Hasan Kamil Yılmaz, “Zikir”, *Altınoluk Dergisi*, Sayı: 108, Yıl: 1995, s. 32.

²⁹⁵ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 22.

²⁹⁶ Hanbel, Müsned, c. IV, s. 124.

²⁹⁷ Hanbel, Müsned, c. III, s. 268.

dedi. Sonra Ali (r.a) gözlerini kapadı üç defa Lâ ilâhe illallah dedi. Nebi (s.a.v) dinledi.”²⁹⁸

Şeyh Sadeddin, Hz. Peygamber’in bu hadis-i şeriflerinden yola çıkarak zikri ikiye tasnif etmiş, ancak bu konuda şahsi bir fikir beyan etmemiştir. ²⁹⁹

5.3. Fazilet-i Zikir

Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf* eserinde Fazilet-i Zikir başlığı altında zikrin önemine detaylı bir şekilde değinmiştir. Biz de bu konu hakkında farklı sûfilerin görüşleriyle Şeyh Sadeddin’in zikrin faziletiyle ilgili tespitlerini bu başlık altında sunmaya çalışacağız.

Hz. Peygamber’in “Zikrin en faziletlisi ‘Lâ ilâhe illallah’tır.”³⁰⁰ hadis-i şerifi ile zikir lafızları arasında en faziletli olan zikre dikkat çekmiştir. Sûfilerin hepsi en faziletli zikrin kelime-i tevhit olduğu konusunda müşterektirler.

Hz. Peygamber’den nakledilen şu hadis-i şerif sûfilerin zikir hakkındaki düşüncelerine tesir etmiştir.

Ebû Hüreyre (r.a)’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Allah Teâlâ’nın yollarda dolaşıp zikredenleri tespit eden melekleri vardır. Bunlar Cenâb-ı Hakk’ı zikreden bir topluluğa rastladıkları zaman birbirlerine “Gelin! Aradıklarınız burada!” diye seslenirler ve o zikredenleri dünya semasına varıncaya kadar kanatlarıyla çevirip kuşatırlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ, meleklerden daha iyi bildiği halde yine de onlara:

- “Kullarım ne diyor?” diye sorar. Melekler:

- Sübhânallah diyerek Seni, ulûhiyyetine yakışmayan sıfatlardan tenzih ediyorlar, Allâhu ekber diye tekbir getiriyorlar, sana hamdediyorlar ve senin yüceliğini dile getiriyorlar, derler. Allah konuşmaya devam eder:

- “Peki onlar beni gördüler mi ki?”

- Hayır, vallahi seni görmediler.

- “Beni görsellerdi ne yaparlardı?”

---

²⁹⁸ Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul 1341, s. 198-200; Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 22-23.

²⁹⁹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 22.

³⁰⁰ Tirmizî, De’avat, 9.

- Eğer seni görselerdi sana daha çok ibadet ederler, şânını daha fazla yüceltirler, ulûhiyyetine yakışmayan sıfatlardan seni daha çok tenzih ederlerdi.

- “Kullarım benden ne istiyorlar?”

- Cennet istiyorlar.

- “Cenneti görmüşler mi?”

- Hayır, yâ Rabbi! Vallahi onlar cenneti görmediler.

- “Ya cenneti görseler ne yaparlardı?”

- Şayet cenneti görselerdi onu büyük bir iştiyakla isterlerdi, onu elde etmek için büyük gayret sarf ederlerdi.

- “Bunlar Allah’a neden sığınıyorlar?”

- Cehennemden sığınıyorlar.

- “Peki cehennemi gördüler mi?”

- Hayır, vallahi onlar cehennemi görmediler.

- “Ya görseler ne yaparlardı?”

- Şayet cehennemi görselerdi ondan daha çok kaçarlardı, ondan pek fazla korkarlardı.

Bunun üzerine Allah Teâlâ meleklerine:

- “Sizi şahit tutarak söylüyorum ki, ben bu zikreden kullarımı bağışladım” buyurur. Meleklerden biri:

- Onların arasında bulunan falan kimse esasen onlardan değildir. O buraya bir iş için gelip oturmuştu, deyince Allah Teâlâ şöyle buyurur:

- “Orada oturanlar öyle iyi kimselerdir ki, onların arasında bulunan kötü olmaz.”³⁰¹

Sûfîler, hadis-i şerifleri dikkate almış, zikre ayrı bir önem vermişlerdir. Şeyh Sadeddin de “zikir, ibadetlerin en şerefliisidir.” diyerek zikre verdiği değeri ifade etmiştir. Şeyh Sadeddin’in zikre bu kadar değer vermesinin bir başka sebebi “(Cennette şöyle) derler: Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun.”³⁰² ayet-i kerimesidir. Şeyh Sadeddin, bu ayeti zikrin ahirette de devam ettiği şeklinde değerlendirmiş ve zikir dışındaki bütün ibadetlerin dünyada kaldığını, zikrin cennete de devam ettiğini ifade etmiştir.³⁰³

---

³⁰¹ Buhârî, Daavât, 66.

³⁰² Fatır, 35/34.

³⁰³ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 24-26.

Tasavvufun önemli şahsiyetlerinden Ebû Bekir Şiblî (ö.334/946) “En üstün (faziletli) zikir, zikredenin, zikredilene müşahedede unutmamasıdır”³⁰⁴ şeklinde ifade ederek zâkirin, zikir halinde Allah’ı görüyormuş gibi hareket etmesi, bunu zihninde canlı tutması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*’ta zikirle ilgili ayet ve hadis dayanaklarının ardından zikrin insanlar üzerindeki tesirlerinden ve faziletlerinden bahsetmiş, bu konuda şunları söylemiştir. Zikir, insana hem dünyada hem de ahirette mutluluk verir, Mü’min için en önemli gaye olan Allah’ın rızasına vesile olur. İnsana kolay rızık sebebidir. Zikre devam edenlerin manevi güzellikleri, onların diğer insanlar tarafından sevimlerine sebep olur, halk tarafından sevilirler, zâkir zikre devam ettikçe Allah ile arasındaki korku kaybolur. Zakir, zikre devam ettikçe gıybet, yalan ve bütün günahlardan kendini korur. Zâkire, Allah’ın arşının gölgesinde gölgelenmesine vesiledir. Zâkirde unutmama olmaz; zâkir, zikre devam ettikçe Allah’ın yardımına mazhar olur. Zikir sebebiyle velâyet, marifet-i hasa kendinde tezyid edilir. Zakir sekerat-ı mevt halini kolaylıkla geçer.³⁰⁵ Şeyh Sadeddin, bu açıklamalarıyla zikrin insana dünyada ve ahirette fayda vereceğine ve insana kazandıracığı faziletlere dikkat çekmiş adeta Allah’ı zikretmeyen insanın dünya ve ahiret hayatında nasipsiz olduğuna vurgu yapmıştır.

Şeyh Sadeddin, Fazilet-i Zikir başlığı altında muhabbetullahın aslının zikir, gafletin sonunun şekva, olduğunu ifade etmiş, kulun dünyada en büyük görevi olan Allah’ın muhabbetini kazanmanın ancak zikir vesilesiyle olacağını söylemiştir.³⁰⁶ O, kıyamî (ayakta) ve kuudî (oturarak) ³⁰⁷zikir³⁰⁸ çeşitlerine de değinmiştir. Şeyh Sadeddin’in 1921-1925³⁰⁹ yılları arasında Hallaç Baba Tekkesi’nde postnişin olarak görev yaptığı dönemde Sa’dîlerin zikir uygulaması olan kıyamî zikir usulüne göre zikir halkalarını yönetmiştir.³¹⁰

---

³⁰⁴ Attar, *Tezkiretü’l-Evliya*, s. 666.

³⁰⁵ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 26-30.

³⁰⁶ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 29.

³⁰⁷ Âli İmrân, 3/191.

³⁰⁸ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 240.

³⁰⁹ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, s. 567.

³¹⁰ Bektaş, “Ergun, Sadettin Nüzhet”, s. 300.

Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*’unda bahsettiği hadislerle zikrin fazileti hakkında görüşlerini güçlendirmiştir. “Sizin amellerinizin Allah katında en temizini, derecelerinizin en fazla yükseltenini, sizin altın ve gümüş sadaka vermenizden daha hayırlı olanını, düşmanla karşılaşıp onlarla savaşarak boyunlarınızı vurmanızdan yahut boyunlarınızın vurulup şehit olmanızdan daha hayırlı olan ameli haber vereyim mi? Allah’ı zikretmektir.”³¹¹; “Bir adam Hz. Peygamber (s.a.v)’e hitaben, “Ya Resûlullah, İslami hükümler çoğaldı, bana sıkıca sarılacağım bir şey şöyle” dedi. Resûlullah (s.a.v) de, “Dilin hep Allah’ı zikretsin” buyurdu. ³¹²; Ebu Said el-Hudri (r.a)’dan rivayetle “Ey Allah’ın Resûlü! Kıyamet günü Allah Teâlâ katında en kıymetli olan amel hangisidir?” diye soruldu. Peygamberimiz (s.a.v), “Allah’ı çokça zikredenlerin amelidir” buyurdu. Ben, “Ey Allah’ın Resûlü! Allah yolunda cihat edenin amelinden de mi üstündür?” diye sordum. Resûlullah (s.a.v) “Kılıcı parçalanıp kana bulanıncaya kadar savaşsa bile, Allah’ı zikredenin derecesi ondan daha üstündür” buyurdu” ³¹³ gibi hadis-i şerifler zikrin ne kadar faziletli bir ibadet olduğuna delil teşkil etmiştir.³¹⁴

Şeyh Sadeddin, ehlullahın zikrin fazileti konusunda hemfikir olduklarını ifade etmiştir. O, Allah’a vusulün ancak zikre devam ederek elde edilebileceğini söylemiştir. Şeyh Sadeddin, zikr-i lisan, zikr-i kalbin bir sebebidir, diyerek insanın kalbinde olanların diline yansıtacağını dile getirmiştir. O, zikr-i kalbi her halde ve durumda³¹⁵ Allah’ı zikretmek, onu hatırdan çıkarmamak şeklinde ifade etmiştir.³¹⁶

Şeyh Sadeddin, Allah’ı çokça ve devamlı zikredenlerin bu hallerini ifade ederken, o makamda Hakk’ın kendilerinin meşhudu olacağını ve zikrin dilden istiğna olacağını ifade etmiştir.³¹⁷ Şeyh Sadeddin, sûfinin zikir vesilesiyle ulaştığı makamda, Allah’tan başka kimsenin minnetine girmeyeceğini ve o makamda lisanının söyleyecek bir sözünün olamayacağını ifade etmiştir. O, bu makama ulaşmış olan zakirlerin tek başına kaldığında zikredeceğini, toplum içinde olduğunda sessiz ve sakin bir hal alacağını söylemiştir. Bu makamda zakirin zikre başlarken hüsn ve vehm

---

³¹¹ Tirmizî, *Deavât*, 6.

³¹² Tirmizi, *Deavat*, 4.

³¹³ Tirmizî, *Daavât*, 5.

³¹⁴ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 29-31.

³¹⁵ Âli İmrân, 3/191.

³¹⁶ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 32.

³¹⁷ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 32.

dairelerinin üstünde bir makama sahip olduğunu ifade eden Şeyh Sadeddin, bu bidayetini nihayetinin mahv olduğunu dillendirmiştir. Mahv halinde zâkirin aradan çıkacağını ve sukut edeceğini söyleyen Şeyh Sadeddin, eğer bir şey söylemek gerekirse (انا الله) der, lisanından başka bir şey sudur etmez diyerek sûfinin mahv halindeki durumunu anlatmıştır. Şeyh Sadeddin, mahv halinin, sûfi için zikirle ulaşılabilecek mertebelerin en son nokta olduğunu ifade etmiştir.³¹⁸

Şeyh Sadeddin, fazilet zikri konusundan bahsetmiş olduğu bu bölümde aynı zamanda zikrin insanı Allah'a kavuşturacağını, bu vuslata eren sûfinin lisanından zikrin munkatı olacağını ifade etmiştir. Bu vuslattan sonra salık her an ve her durumda zikir halindedir. Onun için uyku, uyanıklık, gayb, hâzır ve bütün haller aynıdır. Bu mertebeye ulaşan sûfinin yalnız ve toplum içinde olması fark etmez.³¹⁹ “Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır.”³²⁰ ayet-i kerimesini zikreden Şeyh Sadeddin, işte bu ayet zikrin son mertebesine işaret etmektedir, demiştir.³²¹

Genel olarak değerlendirdiğimizde zikir, insanın Allah'a olan muhabbetine vesile olan onun manevi makamını yükselten bir yoldur. Şeyh Sadeddin, eserinde fikirlerini beyan ederken yer yer tasavvuf büyüklerinin bu konudaki görüşlerine yer vererek en zirve noktayı göstermiştir. Zâkirin o mertebede artık kimseyle işinin kalmayacağına, o makamda zikrin lisanından düşüp bütün benliğini kaplayacağına, her an ve her durumda zâkirin artık zikir halinde olacağına dikkat çekmiştir.³²²

5.4. İçtimai zikir ve Zikrin Halleri

İçtima-i zikir Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından uygulanmış ve tavsiye edilmiş bir zikir çeşididir. Tarikat imamları olan zatlar bu uygulamayı hayata koymuş ve tarikat zikir usulleri bu minvalde cereyan etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in kutsi hadisinde “Ben kulumun zannı üzereyim beni zikrettiği vakit onunla beraberim. Beni nefsinde zikrederse onu nefsimde zikrederim beni toplulukta zikrederse ben de onu

---

³¹⁸Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 31-33.

³¹⁹Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 32-34.

³²⁰ Ra'd, 13/28.

³²¹Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 34.

³²²Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 22-34.

ondan hayırlı cemaatte zikrederim”³²³, Hiçbir kavim yoktur ki Allah’ın zikri için toplansınlar da bununla Allah’ın rızasını kazanmış olmasınlar. Onlara semadan bir münadi bağışlanmış olarak kalkınız seyyiatınız hasenata tebdil olundu diyerek nida eder”³²⁴, “Cennet bahçelerine uğradığınızda oradan faydalanınız, Fahri Âlem Efendimize cennet bahçeleri nerededir? diye sorulur, cevaben zikir halkalarıdır. buyurdu”³²⁵ gibi hadisler içtima-i zikrin şeriattan delilleridir. Şeyh Sadeddin, eserinde “Atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da kuvvetli bir anışla Allah’ı anın.”³²⁶ ayeti kerimesine ve bu hadislere yer vermiş, içtimai zikre ve cehri zikre delil olarak değerlendirmiştir. Şeyh Sadeddin Efendi, içtimai zikre karşı çıkanların İbn-i Mesud’un cemaatle zikreden bir kavmi gördüğünde “Siz zulmen bidat fikirliydiniz ya da Muhammet (s.a.v) ashabının ilmını elden kaçırdınız.” Sözlerini değerlendiren Şeyh Sadeddin bunun içtimai zikir tavsiye edilmeden önce söylenmiş bir şey olduğunu ifade etmiş, görüşünü güçlendirmiştir.³²⁷

Şeyh Sadeddin, İbn Atâullah el-İskenderî (ö.709/1309)’nin *Miftâhu’l-Felâh* adlı eserinde geçen şu bilgilere yer vermiştir: Sıddîk-ı Âzam gece namazında gizli okur okuyuşunda sesini yükseltmezdi. Hz. Ömer (r.a) ise namazında açıktan okurdu. Hz. Peygamber (s.av), Hz. Ebubekr’e (r.a) bu işten sual edince “Allah’a münacat ederim vallahi de sesimi işitir.” cevabında bulundu. Hz. Ömer’e (r.a) sorduğu vakit “Ben, bu fiilimle uyuyanı uyandırıyor, Şeytanı tard eder ve Rahman’a arz ederim” tarzında cevap verdi. Bunu üzerine Resûlullah Efendimiz Hz. Ebubekir’e (r.a) yükseltmeyi, Hz. Ömer’e (r.a) sesini biraz azaltmayı emretti. İşte en faziletli zikir olduğu muhakkak olan Kur’an kıratı böyle olursa sair zikirlerin de buna kıyas olunacağı muhakkaktır. Bazı kimselerin “Namazında niyazında sesini fazla yükseltme, fazla da kısma, ikisinin arasında bir yol tut.”³²⁸ ayeti kerimesinden delille cehri zikri mani olmaları nasıl oluyor? Bu da münferit olarak namaz kılanlar içindir. Esasen bu a “Namazını ne cehr et nede hafî oku, belki ikisinin ortasında bir yol bul.” manasındadır. Cehr ile hafî arasındaki yol ise “ rıfk ile cehr” olduğundan şüphe yoktur. Şeklinde

---

³²³ Buhârî, Tevhid 15; Müslim, Zikr 2.

³²⁴ Ramuz: 386/10.

³²⁵ Tirmizî, Da’avât 82.

³²⁶ Bakara, 2/200.

³²⁷ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, 36.

³²⁸ İsra, 17/110.

açıklama getirerek zikrin nasıl olması gerektiği bakımından orta yol çizmeye çalışmıştır.³²⁹

Şeyh Sadeddin, delil gösterdiği hadislere³³⁰ ve İbn Ata (r.a) sözlerine yer vermiş ve toplu yapılan zikirlerde birçok faydanın olduğunu ifade etmiştir. “Toplu halde yapılan zikirler kalbe daha çok tesir etmekte, sevap konusunda zikredenler hem zikretme hem de zikri dinleme sevabına nail olmaktadır.”³³¹ şeklindeki açıklamalarıyla insanları bu zikir konusunda adeta teşvik etmektedir.

5.5. Hırka

Hırka, tarikat mensuplarının ve sûfilerin giydiği özel bir kıyafettir. Sûfiler, hırkaya çok büyük önem atfetmişlerdir. Hırka, dilimizde de kullanılan aslen Arapça bir kelimedir. Tarikat teçhizlerinden biri olan hırka dervişler tarafından zikir esnasında giyilen bir kıyafettir. Önü açık, yakasız, genişçe ve kolludur. Hırkanın çeşitli renkleri vardır. Seyr u sülûkünü tamamlayan müridler beyaz renk hırka giyerler. Hırka genellikle tarikatlarda şeyhlik, halifelik verilecek kişilere giydirilir o kişi tarikatın asli üyesi olma vasfını elde etmiş olur. Dervişin giydiği hırka onun kendi iradesinden soyunup şeyhinin iradesine teslim olmasını sembolize eder.³³² Tarikatların bir kısmı hırka giyme töreninin ardından sûfiyi o tarikata kabul eder ve artık sûfi o tarikatın bir mensubu olarak manevi yolculuğuna başlar.³³³

Sûfiler, tasavvufî unsurların her birine ayrı önem vermişler ve onlara bir anlam yüklemişlerdir. Hırka, sûfilerin giydikleri özel bir elbisedir. Hırka, züht ve takvayı temsil eder. Sûfilerin giydiği hırka, zaman ve mekân bakımından farklı teşekküllere

---

³²⁹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 37.

³³⁰ Ramuz: 386/10.

³³¹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 37.

³³² Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 149; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları 2013, s. 210; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 210-211.

³³³ Martin Lings, *Martin Lings Tasavvuf Nedir*, Akabe Yayınları 1986, s. 19.

sahiptir. İlk defa hırka giyen ve müridlerine ilk defa hırka giydiren sūfinin Ebû Bekir eş-Şibli (ö.334/945.) olduğu kabul edilmiştir.³³⁴

Hırka, dervişin çeyizi olarak nitelendirilmiş bir kıyafettir. Şeyhinden hırka giyen talip artık kendi iradesinden çıkar şeyhinin kontrolü altına girer. Hırka her ne kadar şeklen giyilmiş bir elbise olma özelliği gösterse de aslolan kişinin özünü güzelleştirmesidir. Kıyafet konusunda hırkayı kibir alameti olarak değerlendiren kişiler de olmuştur. Böyle insanlar ya hırkaya hiç önem vermemiş ya da kendilerini kibirden korumak için farklı yollara başvurmuşlardır.³³⁵

Tasavvuf düşüncesinde hırka giymek, dervişin nefsi ile kendi arasında şeyhini hakem tayin etmesidir. Derviş giydiği hırkayla artık dini meselelerde şeyhine müracaat eder, ondan doğru yolu göstermesini ister. Nefsi ile mücadele konusunda şeyhi ona yol gösterir, nefsin tuzaklarından onu korur. Dervişin şeyhine bağlılığını ifade eden hırka, sūfîler tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.v) bey'at sünnetini ihya etmek olarak değerlendirilmiştir.³³⁶

Tasavvuf anlayışında hırka iki kısma ayrılmış; birincisi teberrük hırkası, ikincisi irade hırkasıdır. Müridin durumuna göre tasavvufta efdal olan hırka, irade hırkasıdır. İrade hırkası giyen derviş, artık gerçek anlamda mürid olmuş demektir. Teberrük hırkası ise mürid olmaya çalışan veya onlara benzemeye çalışanlar içindir.³³⁷

Sūfîler hırka giymenin ne kadar önemli olduğu bilincindedirler. Hırka giyecek olan mürid, hırkayı giydiğinde kemâl makamlara yükseleceğine inanarak hırkayı giymelidir. Hırka giyen mürid için Allah, onun zahir ve batın olan kusurlarından temizlenmesini murat etmiştir. Mürid bu bilinçle hareket etmelidir. Kendi elbisesinden kurtulan mürid günahlarından ve nefsin kötülüklerinden sıyrılması gerektiği bilincinde olmalıdır. Hırka, müride hem zahiren hem de bātmen tesir eder, onu takvaya ulaştırır.³³⁸

---

³³⁴ Cavit Sunar, *Ana Hatlariyle İslâm Tasavvufu Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978, s.121; Süleyman Uludağ, "Hırka", *DİA*, İstanbul 1998, c. 17 s. 373.

³³⁵ Güldane Gündüzöz, "Tasavvuf Kültüründe Hırka, Alem ve Seccâde" *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 64, Yıl: 2017, s. 79-80.

³³⁶ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 370.

³³⁷ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 370.

³³⁸ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 371.

Şeyh Sadeddin, tasavvuf teçhizlerinden olan hırkanın hadislerle sabit olduğunu ifade etmiştir. Hırkanın bütün tasavvuf yollarını kapsayan şamil bir unsur olduğunu değerlendirmiştir. Şeyh Sadeddin, hırka giymenin müride olan tesirini, sahabenin Hz. Peygamber'e olan kalbi bağlılıklarıyla karşılaştırmıştır. Hırka vesilesiyle şeyh mürid arasında da buna benzer bir bağlılığın oluşacağını ifade etmiştir.³³⁹

Şeyh Sadeddin, hırka giymenin, nefse hoş gelen dünyadan tamamen feragat etmeyi ve Cenab-ı Hakk'a teveccüh etmeyi temsil ettiğini dile getirmiştir. Müridin hırka giydiği şeyhin elinin, Resûlullah'ın eli olduğu bilincinde olması gerektiğini ifade eden Sadeddin, "Hırka vesilesiyle mürid, şeyhine itaat ederken onun asıl itaati Allah'a ve onun elçisinedir." şeklinde yapmış olduğu açıklamasıyla hırkanın, Allah'a ve Resulüne itaat için giyildiğine dikkat çekmiştir. Bu açıklamalarına "Sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir."³⁴⁰ ayeti kerimesini delil olarak göstermiştir.³⁴¹

Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*'ta, Ahmet er-Rifaî'nin (ö.578/1182) hırka hakkındaki sözlerine yer vermiştir. Ahmet er-Rifaî'nin (ö.578/1182) "Tasavvuf hırka giymek değildir. Kim böyle söylerse yalan söylemiş olur. Ey Mürid! Tasavvuf, Allah korkusuyla bürümek ve ona uygun kıyafetler giymektir." sözlerine yer vermiştir. Kendisi de ona uygun fikirlerini dile getirmiştir.³⁴²

Şeyh Sadeddin'e göre hırka giymede aranan asıl gaye şeyhteki manevi halin müridine geçmesidir. Bu hal, her ne vesileyle müride geçmişse o mürid hırka giymiş kabul edilir. Gâye hırkayı şeklen giymek değil vafîye ulaşmaktır. Böylece Şeyh Sadeddin, hırka giymede şekilden ziyade manevi halin ön planda olması gerektiğine dikkat çekmiştir.³⁴³

Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*'ta Sühreverdî'nin hırka hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Sühreverdî, *Avarif'ül Maârif* adlı eserinde hırka girmenin faydalarından bahsetmiştir. Bu faydalardan birincisi, şeyhin müridine elbisesini giydirdiği gibi mürid de şeyhinin sıfatıyla sıfatlanır. İkincisi, şeyhin bereketi müridin hayatına taşınır.

---

³³⁹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 47-48.

³⁴⁰ Fetih, 48/10.

³⁴¹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 48.

³⁴² Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 48.

³⁴³ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 48.

Üçüncüsü, mürid şeyhine kalben bağlanır bu da aralarındaki muhabbeti artırır, hırka müridin ahlakını güzelleştirir.³⁴⁴

Tasavvuf tarihinin önemli şahsiyetlerinden bazılarının hırka giymenin faydaları hakkındaki görüşlerine yer veren Şeyh Sadeddin, kendisi de hırka giymenin faydalarından bahsetmiştir. Ona göre hırka giyen sûfi züht ve takva halini kıyafetine yani dış görünüşüne yansıtmıştır. Hırka, sûfiyi günahlardan ve kötü davranışlardan uzaklaştırır onu muhafaza eder. Hırka giyen sûfi Hz. Peygamber ve onun sahabelerinin manevi heybetine sahip olur. Böylece Şeyh Sadeddin, bu ifadeleriyle hırkanın faydalarına ve hırkanın insana madden ve manen tesirlerine değinmiştir.³⁴⁵

5.6. Kisâ (Örtü)

Şeyh Sadeddin, Kisâ başlığı altında değinmiş olduğu bu konu hakkında fazla teferruata girmemiştir. Kisâ, yünden veya ipten yapılmış olan bir örtüdür.³⁴⁶ Bu konuya Hz. Ayşe (r.a)’dan rivayet olunan hadisi delil olarak göstermiştir. “Peygamber (s.a.v) bir sabah erkenden hane-i saadetlerinden çıktılar. Üzerlerinde siyah yünden nakışlı bir kisâ vardı. O esnada Hz. Hasan huzuruna geldi. Ona kisâyı ona giydirdiler. Sonra sırasıyla Hz. Hüseyin, Hz. Fatıma ve Hz. Ali geldiler. Onlar da kisâyı dâhil oldular.³⁴⁷ Buna müteakip “Ey Peygamber’in ev halkı! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”³⁴⁸ ayeti kerimesini okudular.”³⁴⁹ Şeyh Sadeddin, kisâ hakkında bu bilgilere yer vermiştir. Kisâ, Hz. Peygamber’in ehli beytine dua etmesine vesile olmuş bir örtüdür. Bu uygulama kendisine bey’at eden mürid için dua eden ve onu günahlardan muhafaza etmeye çalışan şeyhin durumu için örnek bir haldir, değerlendirmesi yaparsak bu konuyu tasavvuf eksenine taşımış oluruz.

---

³⁴⁴ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 56.

³⁴⁵ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 48

³⁴⁶ Şeyh Sadedddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 58.

³⁴⁷ Müslim, *Fezâilü’s-Sahâbe*, 61.

³⁴⁸ Ahzab, 33/33.

³⁴⁹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 50-56.

5.7. Bürde ve Abâ

Şeyh Sadeddin, eserinde “Bürde, küçük ve kare çizgili bir elbisedir.” diyerek şeklen bir tanım ortaya koymuştur.³⁵⁰ Genel manada bürdeden kastedilen Hz. Peygamber’in Kâ‘b b. Züheyr’e hediye ettiği hırkasıdır. Hırka-i Saadet olarak adlandırılan bürde, Topkapı Sarayı’nda sergilenmektedir. Kâ‘b b. Züheyr 630 yıllarında Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber’in huzurunda kaside okumuş ve bunun üzerine Hz. Peygamber ona hırkasını hediye etmiştir. Bunun dışında Hz. Peygamber’in hırkasının verilmesi vasiyet ettiği Veysel Karanî de vardır.³⁵¹ Bunun gibi Hz. Peygamber’e ulaşan unsurlar tasavvuf ilminde ve uygulamalarında yerini almıştır.³⁵²

Abâ ise elbise üzerine giyilen bir nevi kisâdir. Arapça abâe veya abâye de denilmiştir. Geniş, fakat kısa bir nevi gömlek olup, dizden biraz aşağı iner; üst tarafında, baş ve yanlarında kollar için birer delik bulunan bir elbisedir. Keçi kılından dokunan kalın ve kaba kumaştan yapılan abânın beyaz veya kahve renkli olan çeşitleri vardır. Dervişlerin giydiği bir elbise olup, temelinin Hz. Peygamber (s.a.v)’e kadar uzandığı söylenir. Abâ giyen dervişlere, “Abâ-pûş” denir. Sûfiyenin abâdan elbise giymesinin, Hz. Peygamber (s.a.v)’in sünnetine ittiba için olduğu zikredilir.³⁵³ Hz. Peygamber vefatından önce abâ giymiş ve onu Huzeyfe (r.a)’ye vermiştir.³⁵⁴

Kuşeyrî *Risalesi*’nde Ebû Süleyman Daranî’nin abâ hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Süleyman Daranî “Yün abâ giyinmek zühd alâmetlerinden bir alamettir. O halde kalbinde beş dirhem değerinde elbise giymek arzusu olan zâhit, üç dirhem kıymetinde abâ giymemelidir.” diye yapmış olduğu açıklama da sûfinin üzerine giydiği abânın züht ve takva elbisesi olduğunu ortaya koymuştur.³⁵⁵ Şeyh Sadeddin, abâ ve bürde konusunda şahsi bir görüş dile getirmemiş ancak sûfi litetâtür için züht

---

³⁵⁰ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 58.

³⁵¹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 58-59; Nurhan Atasoy, “Hırka-i Saâdet, *DİA*, İstanbul 1998, c. 17, s. 374-375.

³⁵² Ramazan Muslu, “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 36, Yıl: 2008, s. 54.

³⁵³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 11.

³⁵⁴ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 58.

³⁵⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 209.

ifade bu kıyafetlerin Hz. Peygamber'e ulaşan bir kaynağının olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.

5.8. İmâme

Şeyh Sadeddin'in imâme başlığı altında değinmiş olduğu bu kelime sarık ismiyle kullanılmaktadır. Sarık tasavvufun önemli unsurlarındandır. Her tarikatın kendine özgü sarıkları vardır. Renkleri farklı olan sarıklar kişinin tarikattaki makamını ve mensup olduğu tarikati için de işarettir. Sarığın arkaya uzatılan kısmına teylasan adı verilir. Taylasan kısmı bele kadar iniyorsa o kişinin şeyh olduğunun, eğer bir karıştan daha az ise derviş olduğunun işaretidir.³⁵⁶

Şeyh Sadeddin, imâme konusunda şahsi bir fikir beyan etmemiştir. O, imamenin Hz. Peygamber'e intikali ve onun nasıl sarılmasını istediğini ortaya koymuş, imâmeyi Hz. Peygamber ve sahabeye dayandırmıştır. Şeyh Sadeddin, eserinde imâmenin kullanılması hususundaki rivayetlerin sıhhati hakkında Beyhakî'nin “*Şuabü'l-İmân*” adlı eserini delil göstermiştir. Şeyh Sadeddin'in Beyhakî'ye atfen verdiği bilgilere göre; “Sahabe devrinde İbn Ömer (r.a)'den imâmenin bir tarafının arkaya sarkıtılması sebebinin sordular. Abdullah b. Ömer cevaben buyurdular ki Resûlullah Efendimiz bir vakit Abdurrahman b. Avf kumandasında ilim sahibi oldukları halde bir seriyyeye gönderildi. Hz. Abdurrahman'ın başında bir imâme vardı. İmamenin rengi de siyahtı. Resûlullah, Hz. Abdurrahman'ın başındaki imâmeyi açarak ucundan dört parmak fazla miktar bıraktıktan sonra tekrar sardı ve buyurdu ki, bundan sonra böyle sarınız. Bu şekilde bana çok güzel gözüküyor.”³⁵⁷ Şeyh Sadeddin'in vermiş olduğu bilgilerdeki amacının tasavvuf literatüründe bulunan her unsurun Hz. Peygamber'in hayatında yer aldığını ispat etmek olduğu anlaşılmaktadır.

8. Tasavvufun Fikri Unsurları

6.1. Bey'at (Mübayea)

Bey'at, Arapça bir kelime olup, “satmak” anlamına gelen “bey”den türemiştir. Tasavvuf ıstılahında mürşid'den el almak, ona söz vermek anlamlarına gelmektedir.

---

³⁵⁶ Muslu, “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”, s. 47.

³⁵⁷ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 59.

Mürşid'in eli, elden ele Hz. Peygamber(s.a.v)'e kadar ulaşır. Bey'at uygulaması tarikatlara göre birtakım şekli farklılıklar arz eder.³⁵⁸

Tasavvufta bey'at, mürşidle yapılan manevî bir sözleşmedir. Bunun anlamı, Allah'ın halifesi olan mürşidle sözleşme yapan müridin, mürşidine sâdik ve bağlı kalacağına, Allah için Allah yolunda kendisine kayıtsız şartsız teslim olacağına, haramlardan uzaklaşacağına, helal ve hayırlara sarılacağına, günahlardan tövbe edip bir daha aynı hatalara, günahlara dönmeyeceğine söz vermesidir.³⁵⁹ Mürşid, Hz. Peygamber'in varisi olan bir kılavuzdur. Mürşid, müridini doğru yola ulaştırır, müridin gönül gözünün açılmasını kolaylaştırır, Allah'ın rızasını kazanmasına vesile olur. Mürşid, adeta Hz. Peygamber'in misyonunu müridine uygulatan özel bir şahsiyettir.³⁶⁰

Şeyh Sadeddin, bey'atı “Emr-i ilâhiye uymak ve haramlardan kaçınmak üzere Hz. Peygamber'le ahitleşmek” olarak tarif etmiştir.³⁶¹ Ona göre şeyhin müridinden almış olduğu bey'at eli manen Hz. Peygamber'e kadar uzanmaktadır. Bey'at, dervişin seyr u sülûkunu tamamlaması için mürşidine bağlılığını gösteren en önemli unsurdur. Derviş, seyr u sülûkuna intisap ve tövbe ile başlar ve mürşidinin kontrolünde eğitimini tamamlar.³⁶² Bey'at, tâlibin eli ile mürşidin elinin birleşmesidir ki bu karşılıklı bir ahitleşmeyi ifade eder.³⁶³ Bunun Kur'an-ı Kerim'den delili “Sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.”³⁶⁴ ayet-i kerimesidir. Buna “mübayea” denilmesinin sebebi ve hikmeti ashab-ı kiramın, Allahu Teâlâ'ya nefislerini cennet karşılığında satmalarıdır. Bu da “Şüphesiz Allah, Müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır.”³⁶⁵ ayeti ile sabittir.

---

³⁵⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 79.

³⁵⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 97-98.

³⁶⁰ Hamza Kılıç, *Günümüz İnsanına Melamet*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2012, s. 65.

³⁶¹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 59-60; Sühreverdi, *Avârifü'l-Meârif: Gerçek Tasavvuf*, terc.: Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011, s. 119-122.

³⁶² Halim Gül, *Mesnevî'de Tasavvufî Tefsir*, İnsan Yayınları 2014, s. 141.

³⁶³ Safi Arpağuş, *Mevlevîlikte Mânevî Eğitim*, İFAV Yayınları 2015, s. 200.

³⁶⁴ Fetih, 48/10.

³⁶⁵ Tevbe, 9/111.

Sahabeden Ebû Abdurrahman b. Avf b. Mâlik el-Eşca'î (r.a) bey'atla ilgili şöyle bir olay anlatmıştır:

Biz dokuz veya sekiz yahut yedi kişilik bir grup, Resûlullah (s.a.v)'in yanında oturuyorduk. Bize:

- "Allah'ın elçisine bey'at etmez misiniz?" buyurdu. Oysa biz, yeni bey'at etmiştik. Bu sebeple:

- Ey Allah'ın Resûlü! Biz sana bey'at ettik ya! Dedik. Sonra tekrar:

- "Allah'ın elçisine bey'at etmeyecek misiniz?" buyurdu.

Bu defa bey'at için ellerimizi uzatarak:

- Ey Allah'ın Resûlü! Biz sana bey'at etmiştik. Şimdi ne üzerine bey'at edeceğiz? dedik.

- "Allah'a kulluk edip O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, beş vakit namazı kılmak, itaat etmek - sesini alçaltarak bir cümle söyledi ve - kimseden bir şey istememek üzere bey'at edeceksiniz! buyurdu. Avf İbn-i Mâlik diyor ki: Yemin ederim ki bu gruptan bazılarını görürdüm; kamçısı yere düşerdi de kimseden onu kendisine vermesini istemezdi."³⁶⁶

Şeyh Sadeddin'in *İlm-i Tasavvuf* adlı eserinde bu konu ile alakalı olarak şöyle bir hadise yer verdiğini görmekteyiz: "Cerîr b. Abdullah (r.a) şöyle dedi:

Resûlullah (s.a.v)' e namazı tam olarak kılmak, zekâtı hakkıyla vermek, her Müslümana nasihat etmek üzere bey'at ettim."³⁶⁷ bu hadis-i şerif bey'atın sünnetten delillerinden biridir.

Şeyh Sadeddin, ashabı kirâmın tamamının Hz. Peygamber'e bey'at ettiğini ifade etmiştir. Bey'at, Hz. Peygamber ve onun ashabı arasında olan bir sünnettir. Bundan dolayı sûfiler bu uygulamaya önem vermişlerdir.³⁶⁸

Bey'at, mürid için bir takım sorumluluklar getirir. Tasavvuf'un önemli şahsiyetlerinden Cüneyd-i Bağdadî (ö.297/909), şeyh mürid sözleşmesinin tâlibe getirdiği sekiz şarttan bahsetmiştir. Bunlar; (1) abdestli olmak, (2) halvete çekilmek, (3) oruç tutmak, (4) sükut halinde olmak, (5) Allah'ı zikretmek, (6) kötü düşünce ve vesveseleri terk etmek, (7) kalbini şeyhe bağlamak ve (8) Allah'a ve şeyhe teslim olmak. Bu şartlar şeyh ile mürid arasındaki bey'atın kabul şartları olarak sayılmıştır.

³⁶⁶ Müslim, Zekât, 108.

³⁶⁷ Buhârî, İmân 42, Mevâkît 3, Zekât 2; Müslim, İmân, 97-98.

³⁶⁸ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 60.

Şartlarına uygun bir şekilde şeyhine bağlanan mürid seyr u sülûkunu daha kolay bir şekilde tamamlayacaktır.³⁶⁹

Cüneyd-i Bağdadî, bey'at konusunda şartları ortaya koyarken, Şeyh Sadeddin ise bey'atı delillendirmiş ve önemine vurgu yapmıştır. Bu uygulama sûfiler tarafından sünnet-i seniyye olarak ihya edilmiştir. Tasavvufta bey'at hoca talebe ilişkisi bağlamında şeyhe güvenmek ve ona bağlılık konusunda yemin etmek gibidir. Şeyh Sadeddin, bey'at hakkında iki noktaya dikkat çekmiştir:

Birincisi, bey'at sembolik olup talip şeyhine bey'at ettiğinde aslen Allah ve Hz. Peygamber'le ahitleşmektir.

İkincisi, bey'at eden talip eğer bey'atına sadakat göstermez ve uygun tavırlar sergilemezse bu konuda Allah'a karşı sorumludur.³⁷⁰

Bu ifadeleriyle Şeyh Sadeddin, müridin doğrudan Allah'a karşı sorumlu olduğunu anlatmış, bu konuya ne kadar önem verdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca onun bu ifadelerinden şeyh-mürid arasındaki bey'atın Hz. Peygamber'le sahabe arasındaki bey'at kadar ciddi bir sözleşme olduğu anlaşılmaktadır.³⁷¹

6.2. Musâfaha

Musâfaha, Arapça bir kelime olup “parmaklar bitişik ve eller düz ve açık olarak iki kişinin el sıkışması, nazikçe dokunmak, selâmlaşmak” gibi manalarda kullanılmaktadır. Musâfaha sünnettir, bir tür selamlaşmadır.³⁷² Karşılaştıkları zaman iki kişinin birbirileriyle selamlaşarak el sıkışmasıdır.

Hadis kaynaklarına göre Hz. Berâ'nın (r.a) şöyle anlattığı rivayet edilmektedir:

“Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki: “İki Müslüman karşılaşır musâfahada bulununca, ayrılmalarından önce (küçük günahları) mutlaka affedilir.”³⁷³ Bu hadis-i şerif musafahanın sûfiler nezdinde değer kazanmasına sebep olmuştur.

---

³⁶⁹ Ahmet T. Karamustafa, *Tasavvufun Oluşumu*, çev. Nagihan Doğan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 150-151.

³⁷⁰ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 60.

³⁷¹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 60.

³⁷² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, “S-f-h” md. c. VIII., s. 157-158. ; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 187.

³⁷³ Tirmizî, *İsti'zan*, 31.

Bu hadisin öneminin farkında olan Şeyh Sadeddin, musâfaha hakkında şu bilgilere yer vermiştir: Musâfaha, insanlar arasında mevcut olan manevi bağın zahiren ortaya çıkmasıdır. Musâfahanın sırrı Hz. Peygamber’le musâfaha yapan sahabenin, ondaki bereketten ve rahmetten etkilenerek, ondan feyizlenmesidir. Hz. Peygamber’in manevi halinin etkisinin sahabeye geçmesine vesiledir. Musâfahanın hikmeti ise kişinin musâfaha yaptığı kişiye manen tesir etmesidir. Bu tesir başlangıçta Hz. Peygamber ve sahabe arasında olmuştur. Sûfiler Hz. Peygamber’in sünneti olan musâfahayı muhafaza etmişler ve uygulamışlardır. Şeyh Sadeddin, müminin müminle musâfaha yapmasında derin bir sır olduğunu ifade etmiştir. Kişi musâfaha yaparak temas ettiği kişiden etkilenir ve bu durum muhabbete vesile olur. Musâfahada kişi kendinden manen üstün bir zata temas ettiğinde onun feyzinden etkilenir.³⁷⁴

Musâfaha, halk arasında ve tarikatlarda uygulanan ancak tasavvufta literatür konusu olarak hakkında fazlaca açıklama yapılmayan konulardan biridir. Şeyh Sadeddin’in bu konuya yer vererek hakkında açıklama yapması, onun tasavvuf ilmi hakkında teferruatlı bir çalışma yapmayı hedeflediğinin göstergesidir.

6.3. Sohbet

Sohbet, Arapça bir kelime olup bir kişi ile dost olmak, arkadaşıyla hemdem olmak manalarına gelir. Bunun dışında; beraber yürümek ve oturmak, buluşmak, konuşmalar dahi birinin diğerine kavuşması veya onu görmesi anlamları da vardır.³⁷⁵ İnsanı Rabbine ulaştıran yollardan biri olan tasavvuf ilmi, iki temel esas üzerine inşa edilmiştir. Bunlar, hizmet ve sohbettir. Kişinin manen yükselmesine vesile olan hizmet ve sohbeta sûfiler büyük önem vermişlerdir.³⁷⁶

Tasavvufta sohbet, müridin yetiştirme yollarından birisidir. Sûfi, şeyhinin sohbetleriyle tasavvuf eğitimini tamamlar. Bu sohbetler, dervişe Allah’ı ve Hz. Peygamber’i hatırlatır, onu haramlardan korur ve kulluğa ulaştırır.

Kuşeyrî (ö.465/1072), sohbeti üç kısma ayırmıştır. Birincisi, kişinin kendisinden üstün olanlarla yaptığı arkadaşlık; ikincisi, kendisinden altta olanlarla yaptığı arkadaşlık; üçüncüsü, kendi seviyesinde olanlarla yaptığı arkadaşlıktır. Kuşeyrî

---

³⁷⁴ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 60.

³⁷⁵ İsfahânî, *Müfredât*, s. 483; Firûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhît*, c.1, s. 99.

³⁷⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 441-442.

bu üç sınıf sohbeti farklı şekilde değerlendirmiştir. Sohbetle arkadaşlığı aynı şekilde görmüştür. Kişinin kendinden üstün olanlarla yaptığı sohbette, arkadaşına karşı bu sohbet değil hizmettir. Bu sohbette itiraz olmaz, kişi üstünden aldığı nasihati hayatına taşır. Kişinin kendinden altta olan kişiyle yaptığı sohbette üstün olanın şefkat ve merhamet göstermesi, tâbi olanın ise hürmet ve saygı göstermesi gerekir. Akran olanların arkadaşlığında ise îsar ön planda tutulur.³⁷⁷

Kuşeyrî *er-Risale* adlı eserinde Zunnûn Mısrî'nin (ö.245/859) sohbet hakkındaki şu görüşüne yer vermiştir. Zunnûn “Hakk ile (emir ve nehiyelerine) muvafakat esasına göre sohbet et. Halk ile samimi olmak üzere muamelede bulun, nefisle muhalefet etme ve zıtlama kaidesine göre münasebet kur. Şeytanlara karşı mücadelen düşmanca olsun.”³⁷⁸ diyerek sohbetin Allah ile olduğunda onun kanunlarına uymak, insanlarla olduğunda onlara karşı samimiyet, nefisle olduğunda muhalefet, şeytanla olduğunda düşmanca bir tavır takınmak esasına göre olması gerektiğine değinmiş ve bu konuda yol gösterici olmuştur.

Şeyh Sadeddin, sohbet başlığında incelemiş olduğu bu konuyu, Hz. Peygamber ve sahabe arasındaki faziletlerin kaynaklarından biri olarak değerlendirmiştir. Sahabeler Hz. Peygamber'in huzurunda, sohbetinde buldukları zaman zarfında çok büyük faziletler kazanmışlardır. Bu kazandıkları faziletleri hayatlarında muhafaza etmeye çalışmışlar bazen bu hali koruyamamışlardır. Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*'unda dipnot bilgisi olarak yer verdiği hadis-i şerifle sözlerini delillendirmiştir.³⁷⁹

Resûlullah (s.a.v)'in kâtiplerinden Ebû Rib'î Hanzala b. Rebî' el-Üseydî şöyle demiştir:

Ebû Bekir (r.a) benimle karşılaştı ve bana:

– Nasılsın, ey Hanzala? diye sordu. Ben de:

– Hanzala münafık oldu, dedim. Ebû Bekir:

– Sübhânellah, sen ne diyorsun? dedi. Ben cevaben dedim ki:

– Bizler, Resûlullah (s.a.)'in yanında bulunuyoruz. Bize cennet ve cehennemden bahsediyor, sanki gözlerimizle görüyoruz gibi oluyoruz. Onun

---

³⁷⁷ Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, s. 382.

³⁷⁸ Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, s. 385.

³⁷⁹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 60-61.

huzurundan ayrılıp çoluk çocuğumuzun yanına ve işlerimizin başına dönünce, çok şeyi unutuyoruz.

Ebû Bekir (r.a) dedi ki:

– Allah’a yemin ederim ki, biz de benzeri şeylerle karşı karşıyayız.

Ben ve Ebû Bekir birlikte yola düştük ve Resûlullah (s.a.v)’ in huzuruna girdik.

Ben:

– Ya Resûlallah! Hanzala münafık oldu, dedim. Resûlullah (s.a.v) :

– “Bu ne demek?” dedi. Ben:

– Ya Resûlallah! Senin yanında bulunuyoruz, bize cennet ve cehennemden bahsediyorsun; sanki onları gözümüzle görüyor gibi oluyoruz. Senin huzurundan çıkıp da çoluk çocuğumuzun yanına ve işimizin başına dönünce, çoğunu unutuyoruz, dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v): “Nefsimi gücü ve kudretiyle elinde bulunduran Allah’a yemin ederim ki, şayet siz, benim yanımda bulunduğunuz hâl üzere devam edip zikir üzere olabilseydiniz, yataklarınızda ve yollarınızda melekler sizinle musâfaha ederlerdi. Fakat ey Hanzala, bir saatinizi ibadete, bir saatinizi de dünya işlerinize ayırınız” buyurdu ve bu sözünü üç defa tekrarladı.”³⁸⁰

Kuşeyrî, sohbet konusunu dostluk, arkadaşlık bağlamında değerlendirmiş ve kişinin durumuna göre nasıl muamelede bulunması gerektiğini ifade etmiştir.³⁸¹ Zunnûn Mısırî ise sohbet hakkında “Hakk ile (emir ve nehiyelerine) muvafakat esasına göre sohbet et” cümlesiyle kişinin Allah ile olan sohbetindeki edebe dikkat çekmiştir. Ona göre Allah ile sohbetin özü ona itaat ve yasaklarından kaçınmaktır.³⁸² Kuşeyrî ve Zunnûn Mısırî sohbetin edep ve usullerinden bahsederken Şeyh Sadeddin ise sohbetin kişiye olan tesirini, Hz. Peygamber’in sahabeyle sohbetinde sahabenin feyizlendiği gibi sohbetin dinleyenler üzerindeki etkisini ortaya koyarak açıklamıştır. Şeyh Sadeddin’in bu açıklamalarından tasavvuf sohbetlerinde Şeyh Efendi’den dinlenen nasihatler, tıpkı Hz. Peygamber huzurunda bulunup onun sohbetini dinleyen sahabeler gibi müridlere erdemli davranışlar kazandıracağına dikkat çekmiştir. Bu sohbetlerden feyizlenen tâlib ise nefisle mücadele yolunda mesafe kaydetmede, salih ameller işlemede ve seyr u sülûkunu tamamlamada büyük bir güç elde etmiş olur.³⁸³

---

³⁸⁰ Müslim, Tevbe, 12-13.

³⁸¹ Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, s. 382-383.

³⁸² Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, s. 382-383.

³⁸³ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 61.

6.4. Nazar

Nazar, Arapça bir kelime olup, bakmak anlamında kullanılan bir fiildir. Tasavvufî literatürde şeyhin müridine kendinde olan feyiz ve bereketiyle bakışı ve ona tesir edişini ifade eder. Şeyhin müridine bakışıyla, manevi hallerin müridine intikal etmesidir.³⁸⁴

Tasavvufta şeyhin müridi yetiştirme yöntemlerinden biri de nazardır. Şeyhin müridine manen nazar etmesi, müridin davranışları üzerinde tesir eder ve onun seyr u sülûkunu kolaylaştırır. Bu uygulama fazlaca yapılmı imkânı olan bir uygulama değildir. Bu tür şeyhe rastlamak oldukça zordur. Nakşibendi tarikatı bu yöntemi önemsemmiştir, ancak sohbetle daha fazla değer vermişlerdir. Şeyhin eğitim yöntemlerinden biri olan sohbetlerde şeyh müridlerine nasihat eder. Bu sohbet ortamında şeyh müridlerine hem nefisle mücadele ederek, iyi ahlaklı bir kul olmanın yollarını anlatır, hem de onlara nazar eder. Sûfilerin şeyhlerine olan bağlılığı ve muhabbeti şeyhinin bakışlarından bile ilham almalarına vesile olur.³⁸⁵

Nazarın tasavvuftaki önemine değinen Sülemî (ö.73/692), mürşidin eğitici, yetiştirici olduğunu, onun nazarıyla kaplumbağanın yavrularını yetiştirmesi gibi müridini yetiştirebileceğini ifade etmiştir.³⁸⁶ Sülemî nazarın tesirinin ne kadar etkili olduğuna dikkat çekmiştir.

Şeyh Sadeddin, nazar hakkında Sülemî ile aynı düşünceleri paylaşmakta ve nazarın etkisini Hz. Peygamber’le sahabe arasındaki sağlam bağların, Hz. Peygamber’in onlara yaptığı sohbetle, feyizle, ilâhi nurlarla, bereketiyle nazar etmesinden kaynaklandığına dikkat çekmiş, nazarın sıradan bakış olmadığını dile getirmiştir. Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*’ta dipnot bilgisi olarak Hz. Peygamber’e suikast için gelen Hz. Ömer’in (r.a) Hz. Peygamber’le karşılaştıklarında onun Hz. Ömer’e (r.a) nazar etmesiyle, Hz. Ömer’in (r.a) iman ederek Müslüman olmasına yer vermiştir.³⁸⁷ Şeyh Sadeddin yine buna benzer başka bir olayı “Mekke’nin fethedildiği gün Hz. Peygamber (s.a.v) Kâbe’de tavaf yaparken Fudale adında bir kişi Hz. Peygamber’e suikast yapmak istemiş, Hz. Peygamber’in ona nazar etmesi, ona ismiyle

³⁸⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 360.

³⁸⁵ Reşat Öngören, “Şeyh”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, s. 51.

³⁸⁶ Ebû Abdurrahman, Sülemî, *Tabakatü’s-Sûfiyye*, Kahire 1949, s. 169, 328.

³⁸⁷ İbn-i Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, Beyrut, 1992, c. 4, s. 46; Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 62.

hitap etmesi ve onun göğsünü mesh etmesi neticesinde bu niyetinden vazgeçmiş ve Müslüman olmuştur.”³⁸⁸ diyerek anlatmıştır. Şeyh Sadeddin, tasavvufun unsurları için uygulamış olduğu yöntemi nazar konusunda da uygulamış, bu uygulamanın Hz. Peygamber’in hayatında yer aldığını dile getirmiştir. Bu açıklama ve delillerinden yola çıkarak Şeyh Sadeddin’in tasavvuf unsurlarının mutlaka Kur’an ve sünnet bağlamının olduğunu ispat etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Şeyh Sadeddin, Hz. Peygamber’in nazarının iki yönü olduğuna dikkat çekmiştir. Birinci yönüyle, iman etmeyene bakar, o kişi hidayet bulur. İkinci yönüyle kendisine tâbi olan sahabelere bakar, onları feyizlendirir.³⁸⁹ Şeyh Sadeddin’in nazar konusunda ifade ettikleri bilgilerden Hz. Peygamber’in sahabeyi nazarıyla feyizlendirdiği gibi mürşidin de müridini sohbetle ve faziletli nazarıyla etkiyeceği ve onu yetiştireceği anlaşılmaktadır.

9. Esbâb-ı İlim

Bütün ilimlerin amacı, doğru bilgiye yani hakikate ulaşmaktır. Bunun için ilimler kendi bünyelerinde kaynak ve yöntemini belirleyerek gelişme göstermişlerdir. Tefsir, hadis, fıkıh gibi İslami ilimlerin hepsi bilgi elde etmek için birtakım yöntemler (usûl) ortaya koymuşlardır. İslam düşünce sisteminin bir kısmında ilimlerin bilgi edinme vasıtaları üç kaynak ve üç durumu ortaya çıkarmıştır. Bu ilimlerin amaçları hakikat bilgisine ulaşmak ve İslam’ı insanlara anlatmak olup, kullandıkları yöntem açısından farklı metotlar takip etmişlerdir.³⁹⁰ Selefî anlayışın ön plana çıkardığı nakil, kelam ilminin ön planda tuttuğu akıl ve istidlal, sûfîlerin büyük önem verdikleri keşif ve ilham, bilgi kaynakları olarak kabul edilmiştir. Sûfîler, diğer bilgi kaynaklarından istifade etmişler ancak en kutsi bilgilerin keşif ve ilhamla elde edilebileceğini kabul etmişlerdir.³⁹¹

Şeyh Sadeddin *İlm-i Tasavvuf* adlı eserinde sûfîlerin bu konudaki yaklaşımlarını savunmuş ve keşifle ilgili kendi görüşlerini de ortaya koymuştur. Şeyh Sadeddin’e göre keşif, sûfîler için hususi bir öneme sahiptir. Ancak; kendi başına oluşmayan, mertebeleri ve birtakım vasıtaları olan bir kaynaktır. Şeyh Sadeddin, sûfîlerin kaynaklarını keşif etrafında değerlendirmiş, diğer kaynakların da keşfe vesile

---

³⁸⁸ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 62.

³⁸⁹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 60-61.

³⁹⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 63.

³⁹¹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 11-12; Uludağ, *İslam Düşünce Yapısı (Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe)*, s. 9,112,124.

olduklarını ifade ederek, “havâss-ı selime”, “haber-i sâdık”, “akıl” ve “keşf” başlıkları altında keşfin mertebelerini ve vasıtalarını açıklamıştır.³⁹²

7.1. Havâss-ı Selime

Tasavvuf ilminin hususi kaynağı olan ilhamın ve keşfin ortaya çıkması için birtakım vasıtalar vardır. Bu vasıtalarından biri havâss-ı selimedir. Şeyh Sâdeddin havâss-ı selimeyi hiss-i zahiri ve hiss-i bâtinî olarak ikiye ayırmıştır. O hiss-i zahiriye; işitme, görme, koklama, tatma ve dokunma olmak üzere beş duyu organlarıyla algılanan bilgiler olarak nitelemiştir. Bu ifadelerinden sonra Şeyh Sadeddin insana gayb olan birtakım bilgilerin görme duyusuyla ortaya çıktığını açıklamıştır. O, işitme duyusuyla duyulanların; tatma organıyla yenilenlerin; dokunma organıyla kişinin yaş, kuru, katı ve yumuşak varlıkların, koklama organıyla kokuların bilgisine ulaşılacağını ifade etmiştir. Şeyh Sadeddin, hiss-i zahiri dediği beş duyu organının diğer ilimlerle ortak bir kaynak olduğunu ifade etmiştir. Yine o, hiss-i zahirinin sûfiler nezdinde ilmin kaynağı olarak kabul görmesini, gaybî bir bilgi elde edilmesine bağlamıştır. Şeyh Sadeddin, hiss-i müşterekle (ortak duyu) kişinin gördüğü, duyduğu, dokunduğu, tattığı, işittiği varlıkların bilinmeyen yönlerini kavrayacağını ifade etmiştir. Ona göre hiss-i zahirî keşfe vesile olmalıdır.³⁹³

Şeyh Sadeddin; hayal, vehim, kuvve-i hafıza ve derin tefekkürü de keşfe vesile olması itibariyle hiss-i bâtinî olarak değerlendirmiştir. Ona göre hiss-i bâtinî dediğimiz melekeler insanı gaybî bilgilere ulaştırıyorsa muteberdir. Şeyh Sadeddin, bu açıklamalarıyla keşfe vesile olmayan hislerin, bilgilerin tasavvuf ilminde bir değer ifade etmediğini ortaya koymuştur.³⁹⁴

7.2. Haber-i Sâdık

Haber-i sâdık, önemli ilim kaynaklarından biridir. Şeyh Sadeddin, haber-i sâdıkı haber-i mütevâtir ve haber-i resûl olmak üzere ikiye ayırmıştır. O, haber-i mütevâtiri; “Yalan üzerine ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan kalabalık bir topluluğun şahitliğiyle sabit olan haberdir.” şeklinde açıklamıştır. Şeyh Sadeddin, mütevâtir haberle hâsıl olan bilginin, ilm-i zaruriyye olduğunu ve diğer ilimler

---

³⁹² Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 66.

³⁹³ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 66.

³⁹⁴ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 66.

tarafından kendisinden şüphe edilmeyen bir bilgi kaynağı olarak kabul edildiğini ifade etmiştir.³⁹⁵

İlim mertebelerinden olan ilmü'l-yakîn, sûfilerin ıstılahında burhan ve delille elde edilen bir bilgi olarak kabul edilmiştir.³⁹⁶ Şeyh Sadeddin de haber-i resulü, hakkında mucize ile desteklenen, ilmü'l-yakîne denk bir kaynak olarak değerlendirmiştir. Eserinde dipnotlarda yapmış olduğu açıklamalarda evliya-i kiramın yakaza halinde Hz. Peygamber'le şerefyâb olduğunu ve zayıf olduğu iddia edilen hadislerin sıhhat durumunu doğrudan Hz. Peygamber'den öğrendiklerini söylemiştir. Bundan dolayı o, tasavvufun muteber eserlerinde uydurma hadislerin bulunmasının mümkün olmayacağını dile getirmiştir.³⁹⁷ Şeyh Sadeddin, yapmış olduğu bu açıklamalarla sûfilerin uygulamalarına referans gösterdikleri hadis kaynaklarının, kendileri açısından delil yönünden ne kadar sağlam olduğunu da ortaya koymuştur.³⁹⁸

7.3. Akıl

Her ilim akılı, bilginin kaynağı olarak kabul etmiştir. İlk dönem sûfileri akılı, fıkıh ve hadis ilimleriyle aynı manada değerlendirmişlerdir. Onlar akılı, dinî ve ahlakî yönde sağladığı pratik faydadan dolayı önemsemişler ve “imandan sonra en büyük nimet” olarak görmüşlerdir.³⁹⁹ Sûfiler; akılı, Allah'ın varlığına ulaştıracak ve Allah'ı tanıttacak bir kaynak olarak görmezler. Bilakis Allah'ın kendini tanıttmasıyla onu tanıyabileceklerini, bunun ise ibadet, tâat ve manevi yükselişle kalbe gelecek olan keşf ve ilham vesilesiyle gerçekleşebileceği düşüncesindedirler.⁴⁰⁰ Şeyh Sadeddin de akılı ilmin kaynağı, doğuş yeri ve esası olarak ifade etmiştir. Şeyh Sadeddin, aklın insanları dünya ve ahirette selamete, saadete ulaştıracak yegâne kuvve olduğunu ve insanların akıllarıyla faziletler elde ettiklerini ifade etmiş aynı zaman da aklın her şeyi kavrayıp idrak eden bir vasıta olduğunu söylemiştir.⁴⁰¹ Aklın önemi hakkında bu bilgileri verdikten sonra; aklın sadece sırf ilim ve kurtuluş vesilesi olamayacağını ifade eden

---

³⁹⁵ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 67.

³⁹⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 193.

³⁹⁷ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 67.

³⁹⁸ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 67.

³⁹⁹ Süleyman Uludağ, “Akıl”, *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, s. 246.

⁴⁰⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 300.

⁴⁰¹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 67-68.

Şeyh Sadeddin, aklın bu mertebeye ulaşması için birtakım derecelerinin olduğunu dile getirmiş ve bunları; akl-ı meâş, akl-ı me'âd ve akl-ı kül olarak üçe ayırmıştır. Şeyh Sadeddin, akıl konusunda diğer ilimlerden farklı bir sınıflandırmaya gitmiştir.⁴⁰²

7.3.1. Akl-ı Meâş

Sufiler akl-ı meâş aciz, yetersiz ve maddi âlemin ötesine geçemeyen bir akıl olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁰³ Şeyh Sadeddin de akl-ı meâş aklın en aşağı mertebesi olarak tarif etmiştir. O, bu akli doğrudan doğruya tabiat ilmiyle meşgul olan kimselere, zahir erbabına nispet olunan bir akıl olarak nitelemiş, bu nevi aklın ancak kendi dairesinde sarf edileceğini ifade etmiştir. Şeyh Sadeddin, bu aklın görünenin üstündeki halleri idrak etme kapasitesinin olmadığını ifade etmiştir. Şeyh Sadeddin, aklın bu mertebesini dünya işlerinde duyulan ihtiyaçlara cevap veren akıl olarak değerlendirmiş ve bu aklın ilm-i zahire hizmet ettiğini dile getirmiştir.⁴⁰⁴ Bu konuda Mevlâna, akl-ı meâş sahibi olanların, evliya-i kiram hazerâtı tarafından riyazet ve mücâhede yöntemleriyle hakikâte yükseltilmeye çalışıldıklarını söylemiştir. Ona göre akl-ı meâş, durağan bir akıl olmayıp seyr u sülûk ile bu aklın mertebesi yükselebilmektedir.⁴⁰⁵ Şeyh Sadeddin akl-ı meâşın görünen âlemin ötesine ulaşamadığını ifade etmiş, onun bu açıklamasında kast ettiği, hiçbir terbiye usûlünden geçmeyen akıl-ı meâşdır.⁴⁰⁶

7.3.2. Akl-ı Me'ad

Akl-ı me'ad, müşriklerde olmayan, Allah'a inananların, kendisiyle ahiret işlerini gördükleri akıldır.⁴⁰⁷ Şeyh Sadeddin aklın bu mertebesini şöyle izah etmiştir: "Bu akıl ilim ve irfanla yoğrulmuş, âlem-i şehâdetin üstündeki halleri müşahede eden bir akıldır."⁴⁰⁸ Şeyh Sadeddin, aklın ilim ve irfan ile terbiye olunca bu adı aldığını

---

⁴⁰² Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 68.

⁴⁰³ Uludağ, "Akıl", s. 247; Bekir Köle, "Tasavvufa Göre İlahî Hakikatlerin İdrâkinde Aklın Konumu", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:3, Yıl: 2013, s. 84.

⁴⁰⁴ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 68.

⁴⁰⁵ Konuk, A. Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, haz. Selçuk Eraydın & Mustafa Tahralı, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004 c. II, s. 170.

⁴⁰⁶ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 68.

⁴⁰⁷ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 84; Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 39.

⁴⁰⁸ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 69.

söylemiş ve bu aklın âlem-i şehâdetin ötesindeki bilgileri idrak ettiğini ifade etmiştir. O, “Bu aklın aynı akl-ı meâş gibi farklı mertebeleri ve nihayetsiz dereceleri vardır. Kul, bu aklın hususiyetlerine sahip olduğunda, onun için âlem-i şehâdet ve ötesi arasındaki farklılıklar ortadan kalkacaktır.” şeklinde yapmış olduğu açıklamayla bu aklın derecesinin önemine işaret etmiştir.⁴⁰⁹

7.3.3. Akl-ı Kül

Akl-ı kül; Allah’ın kudretinde ilk çıkan akıl, arş-ı azâm, Cebrail ve Hz. Muhammed’in nurudur.⁴¹⁰ Şeyh Sadeddin, akl-ı külü aklın bütün mertebelerinin kendisinde toplandığı bir akıl olarak nitelemiştir. Bu ifadelerinden sonra Şeyh Sadeddin; şehâdet, misal, ruhlar, ayan-ı sâbite mertebelerinin üstünde, akl-ı külün mertebesinin mertebe-i vahdet olduğunu ifade etmiştir. Şeyh Sadeddin, bu aklın üst derecesi olan zât-ı baht’tan (öz) bahsetmiş ve bütün aklın vasıflarının orada yok olduğunu, bu derecenin üstünde başka bir makamın olmadığını söylemiştir. O, aklın en üst akıl mertebesini zât-ı baht olarak ifade etmiş ve bu mertebede insanın akılla bir münasebetinin kalmadığını dile getirmiştir.⁴¹¹

Şeyh Sadeddin, akl-ı külü enbiya ve varislerinin, kâmil insanların mertebesi olarak nitelemiştir. O, akl-ı külle idrak edilen bilgilerin, mertebe-i süfliye olan aklın idrak edemeyeceğini söylemiştir. Bu mertebeyi idrak edemeyenlerin inkâr edeceklerini, arif olanların anlayacağını ve onların haber verdikleri kişilerin bu mertebeyi anlamasalar bile inkâr etmeyeceklerini ifade etmiştir. Şeyh Sadeddin, hakikatte aklın haricinde hiçbir şeyin olmadığını ifade etmiş, bununla beraber aklın bu mertebesinin Cenab-ı Hakk tarafından kullarına birer hediyesi olduğu kanaatini ifade etmiştir. Bu iddiasına “Allah hikmeti dilediğine verir.”⁴¹², “Biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.”⁴¹³ ayet-i kerimelerini delil olarak göstermiştir.⁴¹⁴

Şeyh Sadeddin, bu aklın elde edilmesinin kesbî olmayıp vehbî (vahyî) olduğunu, insanların gündelik hayattaki tecrübeleriyle anlamalarının mümkün olduğunu ifade

---

⁴⁰⁹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 69.

⁴¹⁰ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 40.

⁴¹¹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 69-70.

⁴¹² Bakara, 2/269.

⁴¹³ Kehf, 18/65.

⁴¹⁴ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 71.

etmiştir. Şeyh Sadeddin bu durumu somutlaştırmak için; aynı okula devam eden çocukların hepsinin eğitim seviyesinin aynı olmadığını, bazılarının çok çalışarak öğrendiklerini bazılarının daha az çalıştığı halde daha çok öğrendiklerini örnek vererek iddiasını ispat etmeye çalışmıştır. Bununla beraber Kehf Sûresi'nde⁴¹⁵ Hz. Musa (a.s) ve Hz. Hızır (a.s) kıssalarında anlatılan; Hz. Hızır (a.s)'ın vâkîf olduğu fakat Hz. Musa (a.s)'ın vâkîf olamadığı bazı ilimlerin bulunduğu gerçeğini, Cenab-ı Hakk'ın kullarına bazı ilimleri hususiyetle ikram ettiğinin delili olarak açıklamıştır.⁴¹⁶ Hz. Hızır (a.s) kendisine bahşedilen ilm-i ledün ile görünen âlemin ötesindeki hakikatler hakkında bilgi sahibi olmuştur.⁴¹⁷

7.4. Keşf

Keşf, Arapça kökenli bir kelime olup, bir şeyin örtüsünün ve gizliliğinin kaldırılması, bir işin açıklanması, ortaya çıkarılması anlamlarında kullanılmaktadır.⁴¹⁸ Keşf, Kur'an-ı Kerim'de ise sıkıntıyı kaldırmak ve çaresizliği sona erdirmek anlamlarında geçmektedir.⁴¹⁹ Şeyh Sadeddin keşfin lügat manasını; "hicâbın ref'i (örtünün kaldırılması)", ıstılah manasını da "bilinen ve görünen âlemin ötesinde olan manaları ve işleri ortaya çıkarmak" şeklinde tarif etmiştir. Şeyh Sadeddin'in vermiş olduğu lügat manası genel ifadelerle aynı olmakla beraber, ıstılah manasını tarif ederken farklı bir yaklaşım ortaya koyarak daha derin bir mana âlemine işaret etmiştir.⁴²⁰

Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf* adlı eserinde keşfin ortaya çıkması için zahirî ve manevi iki yol olduğunu ifade etmiştir. O, zahiri olan keşiflerin havâss-ı hams yoluyla âlem-i misâlde elde edilebileceğini, elde edilen bilgilerin birçok ilim vesilesiyle ortaya çıkarılabileceğini dile getirmiştir. Zahiri yolu açıklarken havâss-ı hams vesilesiyle keşfin gerçekleşeceğini söyleyen Şeyh Sadeddin, bu açıklamalarını beş duyu organı

---

⁴¹⁵ Kehf, 18/65,82.

⁴¹⁶ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 69-72.

⁴¹⁷ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 51.

⁴¹⁸ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, "Keşf" md., c. IX, s. 300; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1304, c. III, s.718-720.

⁴¹⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, "Keşf" md. s. 914.

⁴²⁰ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 72.

bağlamında ortaya koymuştur. O, aşağıda verildiği şekliyle maddeler halinde konuyu izah etmiştir.

1-Müşahede (Görme) Yolu: Şeyh Sadeddin, ruhların varlığının insanların bedenlerinde ortaya çıkmaları örneğiyle bu konuyu açıklamıştır. O, ruhlar âleminin insanların gözlerine gizli olan bir bilgi olduğunu, ruhların insanların bedeninde görünür hale gelerek gözle keşfedildiği şeklinde açıklamıştır. Sufilerin önemli şahsiyetlerinden Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî (ö.295/907), bu konuda “Gözle görülenlerin keşfi, bakmaktır. Kalplerin keşfi ise ittisâl (birleşme) ile dir”⁴²¹ şeklindeki ifadeleriyle müşahede yolunun ancak maddi varlıkların keşfi için olduğuna dikkat çekmiştir. Nûrî'nin bu konudaki ifadeleriyle Şeyh Sadeddin'in yapmış olduğu açıklamalar ortak bir görüşü ortaya koymaktadır.⁴²²

Şeyh Sadeddin yazmış olduğu şu dizelerde adeta bakmakla görmek arasındaki farkı anlatmaktadır.

Öyle bir hestî-i (varlık) mutlaksın ki
Neye baksam görünürsün bizzât⁴²³

Şeyh Sadeddin'in, varlığı mutlak olan Allah'ı, gözlerin baktıkları her şeyde tecelli ettiği varlıklarda görüp ve onu idrak ederler kabilinden ifadelerinden, insanda olan Allah sevgisinin ve kulluğun keşfe vesile olacağı anlaşılmaktadır.

2-Sema (İşitme) Yolu: Hz. Peygamber çingirak sesi⁴²⁴ ve arı vızıltısı⁴²⁵ gibi seslerle kendisine indirilen ayetlerin muradını hemen anlamıştır. Şeyh Sadeddin, vahyin geliş şekillerinden olan çingirak sesi, arı vızıltısı gibi seslerin Hz. Peygamber'e ilham verdiğini, onun bu bilgiyle ayetlerdeki muradı açıkladığını ifade etmiştir. Bu durum Hz. Peygamber'e has bir durumdur, diğer insanlara gizli bir bilgi olduğu aşikârdır.⁴²⁶

---

⁴²¹ Serrâc, Ebu'n-Nasr et-Tûsî, *el-Lüma'*, tah: Dr. Abdulhalim Mahmud, Taha Abdulbaki Sürûr, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, Mısır 1380/1960, s. 339.

⁴²² Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 72.

⁴²³ Şeyh Sadeddin, “Gazel”, *Milli Mecmua*, c. X, Yıl 1340, s. 158.

⁴²⁴ Buharî, *Bed'u'l-Vahy*, 2; Müslim, *Fedâil* 23.

⁴²⁵ Buharî, *Tefsir* 33/1.

⁴²⁶ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 73-74.

3-İstınşak (Koklama) Yolu: Şeyh Sadeddin bu maddeyi açıklarken “Rabbânî fetihlere bölünme ve ilâhi esintileri solumadır.” şeklinde bir ifadeye yer vermiştir.⁴²⁷ Onun bu ifadeleri, istınşak yoluyla elde edilecek bilginin mana âlemiyle alakasını ortaya koymuştur. Keşfin ortaya çıkmasında en önemli özellik, kişinin rahmanî esintileri solumasıdır.⁴²⁸ Şeyh Sadeddin, bu açıklamalarının ardından eserinde Hz. Peygamber’in şu hadislerine yer vermiştir. “Ben Rahman'ın kokusunu Yemen'den alıyorum”⁴²⁹, “Zaman içinde kavuşacağınız Allah'ın soluklanacağınız (rahatlayacağınız) günleri vardır. Umulur ki sizden biriniz böyle bir güne denk gelir. O gündün sonra tekrar kötülük etmez veya kötülüğe dönmezsiniz.”⁴³⁰ Şeyh Sadeddin, bu hadis-i şeriflerle, açıklamış olduğu konuyu delillendirmiştir. Onun açıklama yapmış olduğu konuların çoğunu Kur'an ve sünnetle delillendirmesi bu ilmin Allah ve Peygamber'le olan bağının ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.⁴³¹

4-Melabise (Dokunma) Yolu: Şeyh Sadeddin, melâbise yoluyla keşfin ortaya çıkışını iki nurun ya da iki cesedin ittisali (birleşmesi) sûretiyle olacağını ifade etmiştir. Bu ifadelerinin ardından Hz. Peygamber'in şu hadis-i şerifini delil olarak ortaya koymuştur. “Rabb’imi (rüyada) en güzel surette gördüm. O şöyle buyurdu: “Yüce melekler topluluğu ne hakkında tartışıyor?” Ben de; “Ey Rabbim! Sen daha iyi bilirsin” dedim.” Hz. Peygamber, sözüne devamla şöyle dedi: “O zaman avucunun içini omuzlarımın arasına koydu da ben soğukluğunu memelerimin arasında hissettim. Bunun sonucu göklerde ve yerde olan şeyleri bilmiş oldum.” Hz. Peygamber sonra; “Bunun gibi biz İbrahim’e, kesin olarak bilenlerden olması için göklerin ve yerin engin büyüklüğünü de gösteririz.”⁴³² ayetini okudu.”⁴³³ Şeyh Sadeddin, dokunma tarihinin sıradan bir dokunuş olmadığını bu hadis-i şerifle ortaya koymuştur. O, keşfe

---

⁴²⁷ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 74.

⁴²⁸ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 73-74.

⁴²⁹ Aclûnî, Ebü'l-Fidâİsmâil b. Muhammed b. Abdülhâdî (1351). “*Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*” Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, c.1, s. 217.

⁴³⁰ Taberânî, Ebu'l-Kâsım, *el-Mu'cemul-Evsat*, Thk. Târik b. Avdillah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrâhim el-Huseynî, Dâru'l-Haremeyn, Kâhire, c. 6, s. 221.

⁴³¹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 74.

⁴³² En'am, 6/75.

⁴³³ Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, I-II. Thk. Mustafa Dîb el-Boğa, Dâru'l Mustafa, Dimesşk 2011, Rüya 12; Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 75.

vesile olan dokunmanın Rabbânî bir dokunuş olduğunu ve bu vesileyle gizli olan birtakım bilgilerin aşikâr olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁴

5-Zevk (Tatma) Yolu: Şeyh Sadeddin, bu maddeyi yiyecekleri görüp yemeyenlerle yiyip de lezzetlerin gaybiyyesine muttali olan kimselerin hallerinin aynı olmadığıyla alakalı olarak açıklamıştır. Şeyh Sadeddin, tatma yoluyla bir yiyeceğin bilinmeyen tadının elde edileceği bilgisini verdikten sonra asıl muradını eserinde yer verdiği şu hadisle ortaya koymuştur: Hz. Peygamber; “Ben uyurken kana kana süt içtim. İçtiğim süt, tırnaklarımın arasından akıyordu. Ben içtikten sonra sütü Ömer’e verdim ve bu rüyayı ilim ile tevil ettim.”⁴³⁵ demişlerdir.⁴³⁶

Şeyh Sadeddin, havâss-ı hams ile insanlara gizli olan birtakım bilgilerin elde edilebileceğini, insanların bilmediklerine vâkıf olabileceklerini açıklamıştır. Şeyh Sadeddin konuyu anlatırken vermiş olduğu hadis örnekleriyle, insanların Rabbâni bir kaynakla, görünen âlemin ötesinde gayb âlemi hakkında bilgi sahibi olabileceklerini de ortaya koymuştur.⁴³⁷

Şeyh Sadeddin, keşifle elde edilen ilimlerin bazen birbirleri ile cem olduğunu bazen de münferit olduğunu ifade etmiştir. O, elde edilen tüm bilgilerin esma-i ilâhiyyenin tecelliyâtından ibaret olduğunu söylemiştir. Şuhut; ism-i basîrin, semî; ism-i sem‘in ilâhi tecellisi olduğunu dile getirmiştir. Şeyh Sadeddin “Esmâ-i ilâhiyyenin her biri birer mürebbîdir ve ism-i âlemin birer kapıcısı yani hâdimidir.”⁴³⁸ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bununla birlikte esma-i ilâhinin, insanların hayatlarına ve ilimlerine etki eden Rabbânî bir vesile olduğunu da ortaya koymuştur.⁴³⁹ Hakikate ulaşma amacı taşıyan sûfiler nezdinde keşf ve ilham hiçbir zaman amaç olmamış, hakikate ulaşmak için bir araç olmuştur.⁴⁴⁰

Şeyh Sadeddin bu açıklamalarının ardından keşfin zamana bağlı olaylarla ilgili olduğunu, bu bilgiyi rahiplerin ve keşişlerin de elde edebileceğini ifade etmiştir. Bu tür keşfe örnek olarak Zeyd’in seferden gelerek Hz. Ömer (r.a)’a bin altın ihsan etmesinin

---

⁴³⁴ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 75.

⁴³⁵ Buharî, *Tâbir* 7; *Dârimî*, *Rüya* 13.

⁴³⁶ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 73-76.

⁴³⁷ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 76.

⁴³⁸ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 76.

⁴³⁹ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 76.

⁴⁴⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 52.

başkası tarafından keşfedilmesini vermiştir. Tasavvufta bilgi ve keşf; mücâhede, riyâzet, yasaklardan sakınmak ve kalbi temizleyecek amelleri yapmak neticesinde ortaya çıkar.⁴⁴¹ Şeyh Sadeddin, aynı görüşle keşiflerin riyâzet ve mücâhe nisbetinde ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Şeyh Sadeddin, bunun üstünde daha özel bir durumdan bahsetmiş, ehl-i sülûk olan sûfiye hazerâtının sıradan işlerle uğraşmaktan daha yüce bir gaye amaçladıklarını ve bu kısım keşifleri nazarı itibara almayacaklarını söylemiştir. Şeyh Sadeddin, birtakım insanların ehlullahın keşiflerini istidrâc olarak değerlendirdiklerine yer vermiştir. O, ehlullahın büyük kısmının asıl gayelerinin uhrevî olduğunu ifade etmiş, onların dünyevî bir menfaat elde edilecek keşifleri nazarı itibara almadıklarını dile getirmiştir. O, zât-ı âliyenin asıl gayelerinin fenafillâh ve bekabillah olduğunu dile getirmiştir. Şeyh Sadeddin, bu tür bilgi sahibi kişilerin riyâzet ve mücâhede ölçüsünde gaybî bilgiyi elde ettiklerini dile getirmiş, sûfi ulemasının gelecekte haber verme gibi gaybî bilgilere sahip olmayı çok önemsemediklerini onların asıl gayelerinin daha ulvî olan fena ve beka dereceleri olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴² Şeyh Sadeddin'in şu dizeleri Allah sevgisi ve muhabbetiyle dolan sufilerin içinde buldukları ruh halini anlatmak için önemlidir:

Ne Kâbe biliriz ne de büthâne
Bize yâr lâzımdır ne lâzım hâne
Cihânın asâsı zaten bahâne
Serâyımız yoktur virânemiz var⁴⁴³

Onun bu dizeleri âşık için Allah'a kulluk ve muhabbetin üzerinde bir şeyin olmadığını, dünyanın sıkıntısının, menfaatının onlar için bir şey ifade etmediğini göstermektedir. Bu durum, tıpkı sûfilerin dünyalık keşiflere önem vermeyip daha yüce bir makam için mücadele etmeleri gibidir.

Kuşeyrî'nin *er-Risale*'sinde yer alan Ebû Osman el-Mağribî (ö.373/983), keşf için mücâhedenin önemli olduğunu dile getirmiştir.⁴⁴⁴ Ebû Muhammed el-Cerîrî (ö.321/933) de bir insanın keşf ve müşahade mertebelerini elde etmesini, ancak Allah

---

⁴⁴¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, terc. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınları, İstanbul 1394/1974. c. 3, s. 42. Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, s. 57; Gül, *Mesnevî'de Tasavvufî Tefsir*, s. 469.

⁴⁴² Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 77-78.

⁴⁴³ Sadeddin, "Koşma", *Yeni Fikir*, c.. XV, Yıl: 1926, s.19.

⁴⁴⁴ Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, s. 193.

ile arasındaki münasebetinde takvâyı hâkim kılması şartına bağlamıştır.⁴⁴⁵ Şeyh Sadeddin ise Mağribî (ö.373/983) ve Cerîrî'nin (ö.321/933) görüşlerini cem ederek insanların mücâhede ve riyâzatlari ölçüsünde bazı konularda keşif sahibi olabileceklerini dile getirmiştir. Ona göre keşifle elde edilen bilgiler bir şeyi önceden haber verme gibi dünyevî bir bilgidir, sûfilerin asıl gayeleri fenafillah ve bekabillah gibi ulvî makamlar olduğunu için, onların nezdinde bu tür keşiflerin çok fazla bir önemi yoktur.⁴⁴⁶

Şeyh Sadeddin, sufilerin gaybî bilgi konusunda farklı bir durumundan da bahsetmiştir. O, sûfilerin muhakkik olanlarının Cenab-ı Hakk'ın bütün esma ve sıfatı ilâhiyyesine vâkıf olabileceklerini, onun dışındaki gaybî müşahede edemeyeceklerini ifade etmiştir. O, ehlullahın dünya ve ahireti tecelliyat-ı ilâhiyyeden ibaret bildiklerini ve her iki âlemi kendi mertebelerine indirmiş oldukları söylemiştir. Bu hallerinin neticesinde göstermiş oldukları birtakım kerametleri olmuştur. Bu keşif ve kerametlerin Rabbânî oluşunu Ebû'l Abbas Seyyâr, (ö.342/953-54) "Allah'ın kullarına ihsanı iki nevidir. Bunlar keramet ve istidrâcdır. Verdiği şeyi sende devamlı tutarsa bu keramet (ikram ve ihsan) tutmazsa istidrâcdır."⁴⁴⁷ şeklinde açıklamıştır. Onun yapmış olduğu açıklamayla keşif, keramet, mukâşefe gibi Allah'ın kullarına verdiği ihsanlar devamlıdır. Evliyanın irfanı keşfiyatı arttıkça ameli fazlalaşır. Şeyh Sadeddin de sûfilerin keşif ve kerametlerinin bu kabilden olduğunu değerlendirmiş ve istidrâc olarak değerlendirenlerin iddialarını kabul etmemiş ve şiddetle reddetmiştir.⁴⁴⁸

Şeyh Sadeddin keşif'in zamana göre değişen ve gelip geçici birtakım makamlar sebebiyle ortaya çıktığını iddia edenlerin hakikatten uzak olduklarını söylemiştir. Yakınlık ve uzaklıktan bahsedenlerin bu kabilden kimseler olduğunu ifade etmiştir. Onun bu ifadeleri riyâzet ve mücâhede yolunda devamlı olan sûfilerin gösterdikleri keşif ve kerametlerin daimi olduğu görüşünü ortaya koymaktadır.⁴⁴⁹

Şeyh Sadeddin, keşif konusunu daha da derinleştirmiş "Tasavvuf erbabının indinde makbul ve muteber olan keşifler, hakiki uhrevî vazifeler ve ruhânî hakikatlere taalluk eden yüce ruhlar, yer ve sema melekleri ile alakalı bulunanlardır." ifadelerini

---

⁴⁴⁵ Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, s. 201.

⁴⁴⁶ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 77-78.

⁴⁴⁷ Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, s. 201.

⁴⁴⁸ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 78.

⁴⁴⁹ Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, s. 100, Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 79.

kullanmıştır.⁴⁵⁰ XVII. yüzyılın önemli sûfilerinden olan Câhidî Ahmed Efendi (ö.1070/1659), kulun ibadet ve riyâzât neticesinde elde ettiği mükâşefe makamının, kişiyi Allah'a yaklaştıran yakîn nûrlarının da görülmesine vesile olduğunu belirtmektedir. Böylece sâlik, âlem hakkındaki gizlilikleri bilerek, Allah'a daha yakın olacaktır.⁴⁵¹ Şeyh Sadeddin ve Câhidî, sûfi muhakkiklerinin kulluk, mücâhede ve riyâzatlarıyla elde ettikleri keşiflerin, Cenab-ı Hakk'ı yakînî olarak tanımalarına ve semâ ehli hakkında bilgi sahibi olacaklarına dikkat çekmişlerdir. Onların bu ifadelerinin en önemli neticesi sûfinin Rabbini bildikçe ona bağlanması ve keşfi bilgilerle Allah'a daha çok yaklaşmasıdır.⁴⁵² İmam-ı Gazzâli (ö.505/1111) evliyanın bu derecede olup keşf ve keramet sahibi olan ancak amellerde bulunmayanların aldandıklarını söylemiş ve kulluğun devamlı olması gerektiğine dikkat çekmiştir.⁴⁵³

Şeyh Sadeddin, evliyanın dünya ile ilgili keşfle alakadar olmayacaklarını söylemiş ve bu konu da ısrarcı olmuştur. O, manevi olarak bir gaybı ortaya çıkarmayan keşiflerin muteber olmayacağını, ehli tahkikin manevî keşiflerinin kapsadığı anlamı, mânen açıkladıklarının mertebe-i âlâda vâki olacağını ifade etmiştir.⁴⁵⁴ Şeyh Sadeddin, evliya-i kiramın derecelerinin ulvîliğine dikkat çekmiş, onların keşif ve kerametleriyle dünya işlerine önem vermeyeceklerini ortaya koymuş, onların keşiflerinin, yüce mertebelerde vaki olacağını ve anlaşılacağını ifade etmiştir.⁴⁵⁵

---

⁴⁵⁰ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 79.

⁴⁵¹ Kızıllar, *Câhidî Ahmed Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, s. 300.

⁴⁵² Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 79.

⁴⁵³ Gazzâli, *İhyâu Ulûmi 'd-dîn*, c. 3, s. 835.

⁴⁵⁴ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 80.

⁴⁵⁵ Şeyh Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, s. 80.

SONUÇ

Bu çalışmada, tasavvuf ilminin önemli şahsiyetlerinden Sadeddin Nüzhet Ergun'un hayatı, eserleri ve tasavvufi görüşleri ele alınmıştır. Sadeddin Nüzhet, 1901 yılında Bursa'da doğmuştur. Ergun, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecine girdiği bir dönemde çocukluk ve gençlik dönemlerini geçirmiştir. Bu süreçte yaşanan sıkıntılar onun hayatında çok büyük etkiler bırakmıştır. Babası katılmış olduğu Yemen Savaşı'nda şehit olmuş, geride dul bir eş ve yetim çocuklar bırakmıştır. Ergun, babasının şehit olması nedeniyle annesiyle beraber dayısının yanına gitmiştir. Sa'diyye Tarikatı şeyhi olan Ahmed Ferid Efendi'nin himayesinde büyümüştür. Bu durum onun için zor olsa da daha sonraki hayatının temellerinin atılması için bir fırsat olmuştur. Çünkü anne tarafından dedesi ve dayısı, hem Sa'diyye Tarikatı'nın şeyhi hem de "Divan" sahibi olan birer şairdir. Sadeddin Nüzhet Ergun, hayatının devam eden yıllarında böyle bir ailede büyümenin meyvelerini vermiştir.

Ergun'un hayatının ikinci dönemi diyebileceğimiz 1925 yılından sonraki hayatı Türkiye Cumhuriyeti'nde geçmiştir. Bu dönem tarikat şeyhlerinin sistemlerini koruma imkânlarının ellerinden alındığı bir dönemdir. Sadeddin Nüzhet de bu dönemin zorluklarından etkilenmiş, şeyh olarak görev yaptığı Hallaç Baba Dergâhı kapanmış ve bir daha şeyh olarak görev icra edememiştir. Daha sonraki hayatının kalan kısmında edebiyata yönelmiş, çok önemli çalışmalara imza atmıştır. Sadeddin Nüzhet, kendisinden sonra yapılacak çalışmalara kaynaklık edecek eserler meydana getirmiştir. *Türk Şairleri* eseri onun edebiyat dünyasına bırakmış olduğu hacim ve içerik bakımından en kapsamlı çalışmasıdır. Bu çalışma onun edebiyat dünyasındaki imajının artmasına ve İbrahim Alâeddin Gövsa gibi önemli zatlardan övgü almasına vesile olmuştur. Sadeddin Nüzhet, edebiyat dünyasının önemli ismi olan Prof. Fuat Köprülü'nün edebiyat birikiminden istifade etmiştir. Fuat Köprülü, onun edebi yönünün gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Köprülü, öğrencisi Sadeddin Nüzhet'in *Bektaşî Şairleri* eserinden övgüyle bahsetmiştir. Sadeddin Nüzhet Ergun, edebiyat ve kültür dünyasına 40'in üzerinde eser bırakmış bir yazar, bunun yanında 16 civarında halk şiiri yazmış bir şairdir. Onun en önemli hizmeti, yazmış olduğu eserlerle daha önce bilinmeyen birçok şairi, edebiyat dünyasına tanıtmak olmuştur. Bu hizmetiyle edebiyat kültür hayatımıza çok büyük katkı sağlamıştır. Onun yapmış olduğu çalışmalar edebiyat dünyasında yerinin kolay kolay dolmayacağını göstermektedir.

O, babasının vefatı üzerine küçük yaşta İstanbul'a gelmiş ve burada dayısının yanında büyümüştür. Sadeddin Nüzhet'in abisi emekli binbaşı, kardeşi ise emekli okul müdürüdür. Sadeddin Nüzhet'in, abi ve kardeşinden daha çok tasavvufa meyilli bir yapısı vardır ve bu minvalde hayat yaşamayı planlamıştır. Onun bu amacı yazmış olduğu *İlm-i Tasavvuf* adlı eserinin planına bakıldığında anlaşılmaktadır. Şeyh Sadeddin, bu görevini tekke ve zaviyeler kapanıncaya kadar icra edebilmiştir.

Şeyh Sadeddin, iyi bir ilmi birikime sahiptir. Daha çocuk yaşta Arapça ve Farsça öğrenerek kendini geliştirmiştir. Sadeddin Nüzhet Ergun'la ilgili edebiyat alanında tez, makale, biyografi çalışmaları yapılmıştır.

İlm-i Tasavvuf adlı eseri, nicelik olarak az olmakla beraber içeriğindeki konuların ayetler, hadisler, daha önce yaşanmış olan sûfîlerin örnek hayatlarından kesitlerle nitelikli bir çalışmadır. Bu eser, Meşhur Adamlar Ansiklopedisi'nin yazarı İbrahim Alâeddin Gövsa'dan övgü almıştır.

Sadeddin Nüzhet'in hayatının bir kısmı Hallaç Baba Dergâhı'nda geçmiş, o maneviyatı güçlü bir çevrede büyümüştür. Dayısına intisapla başladığı seyr u sülûkunu Ali Fakrî Efendi'den tamamlamıştır. Erkek evladı olmayan dergâhın şeyhi dayısı Ahmed Ferid Efendi'nin vefatı üzerine usulün dışında şeyhin kız kardeşinin oğlu olan Sadeddin Nüzhet, Hallaç Baba Dergâhı'na henüz çocuk yaşta şeyh olmuştur. Onun yerine bu görev 1921 yılına kadar vekâleten yürütülmüştür. Sadeddin Nüzhet çok çalışkan ve gayretli bir derviş olmuştur. Ali Fakrî Efendi'den tac ve hırka giyerek büyümüş olduğu dergâhın şeyhi olmuştur. Sadeddin Nüzhet, aynı zamanda Meslis-i Meşâyih tarafından yapılan sınavda başarılı olmuş ve bu konudaki yetkinliğini tescillemiştir. 1921-1925 yılları arasında Şeyh Hüseyin Sadeddin unvanıyla Hallaç Baba Dergâhı'nda dört yıl şeyh olarak Sa'diyye Tarikatı'nın usullerince zikir halkalarını yönetmiş ve halkı irşad etmiştir.

Şeyh Sadeddin, sûfîlerin uygulamalarındaki konular hakkında şahsi görüşlerini de ortaya koymuştur. Tasavvufu ilgili yapılan birçok tanıma o da kendi düşüncesinden bir tanım geliştirerek Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarının insanda tecelli etmesi, bu tecellilerle insanın kendini kâmil insan olarak geliştirmesi ve tekrar Allah'a rücu etmesini sağlayan bir ilim olarak değerlendirmiştir. İnsanın bu manevi yolculuğunun Allah'tan başlayıp Allah'ta neticelenmesi olarak tanımlamıştır. Bu tanımıyla Şeyh Sadeddin, yüce bir gayeye dikkat çekmektedir. Şeyh Sadeddin, tasavvufun önemli meselelerinden biri olan şeriat-tarikat meselesinde bir tavır takınmış ve o, bu konuda

Kur'an-ı Kerim'in sūfilerin hayatlarında rehber olduğunu ifade etmiş ve yine sūfilerin şeriatın dışında bir tavır içine girmeyeceklerine vurgu yaparak bu konuda önemli bir duruş ortaya koymuştur. Sūfilerin aynı zamanda fakih olduklarına dikkat çekmiş, ilk dönem sūfilerin görüş beyan ettikleri bir konuyu son dönemde tekrar gündeme getirerek sūfilerin şeriat konusundaki hassasiyetlerinin devamına vurgu yapmıştır.

Şeyh Sadeddin, tasavvuf tarihiyle ilgili yazdığı eserini Risalet Devri, Sahabe Devri, Tabiîn Devri, başlıklarıyla yazmış ve bu devirlerle ilgili tasavvuf uygulamalarına değinmiştir. Risalet devri konusunda Hz. Peygamber'in hayatından örnekler ve sahabeye olan tavsiyeleriyle tasavvuf terimlerinin dayanağına temas etmiştir. Hz. Peygamber'in "küçük cihattan büyük cihada geçiyoruz" sözlerinden büyük cihadın nefisle mücadele olduğunu açıklaması, nefisle mücadelenin zorluğunu vurgulamaktır. Şeyh Sadeddin, risalet-nübüvvet konusuna temas etmiş ve nübüvveti esma-i ilahiyeye hâkim olan şahsın, bunun hakikatini ortaya koyması ve başkalarına ulaştırması şeklinde ifade etmiştir. Velayet konusunda ise onun bâtinî yönüne dikkat çekmiş ve nübüvveti, velayet kapsamında bir makam, mertebe olarak değerlendirmiştir.

Şeyh Sadeddin, zikir konusunda zikrin Kur'an-ı Kerim ve sünnetle müdellel bir ibadet oluşunu değerlendirmiştir. Zikirle elde edilecek olan sırların kişiyi Hz. Peygamber'e ve Allah'a yaklaştıracığını, kulun zikir yaparak Allah ile olan bağına devamlı hale getireceğini söylemiştir.

Şeyh Sadeddin, zikri, ferdî ve toplu zikir olarak ikiye ayırmıştır. Kendisi mensup olduğu Sa'diyye Tarikatı usullerince toplu zikri uygulamıştır. O, zikirle kişinin yükselebileceği çok yüksek bir makamdan bahsetmiş ve o makamda kişinin dilinin zikirden istiğna olacağını ve artık dervişin her hal ve durumun zikir halinde olacağına değinmiş, zikrin sūfîler için ne kadar önemli bir uygulama olduğuna dikkat çekmiştir.

Şeyh Sadeddin, tasavvufun unsurlarından hırka, aba, kese, bürde, imâme gibi unsurlar için de açıklamalarda bulunmuştur. Bu unsurların tamamının Hz. Peygamber'e açılan bir yol olduğunu açıklamış ve bu kıyafetleri Allah'ın ve Hz. Peygamber'in muhabbetine vesile olarak değerlendirmiştir.

Tasavvufun önemli uygulamalarından bey'at konusunda Şeyh Sadeddin, Hz. Peygamber'in sünneti olduğuna ve mürşidine bey'at eden dervişin aslında Allah ve Resulü ile sözleştiğine dikkat çekmiş, bu konunun ne kadar önemli olduğunu ortaya

koymuştur. Şeyh Sadeddin, musâfaha, sohbet ve nazar konusunda özel bir vesile olarak değerlendirmiş ve Hz. Peygamber'le musâfaha yapan, sohbet eden, onun nazarını celp eden sahabenin onun feyiz ve bereketinden istifade ettiği gibi şeyh ile musâfaha yapan, onun sohbetinde bulunan dervişin de şeyhinden feyizlenip ondan istifade edeceğini ifade etmiştir. Bu vesileleri dervişin seyr u sülûkü için önemli bir uygulama olarak görmüş ve Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından örnekler vererek sûfilerin neden bu konularda hassas oldukların dikkat çekmiştir.

Şeyh Sadeddin, tasavvufun unsurları hakkında değerlendirmelerinden sonra esbâb-ı ilim konusunda akıl, havas-ı selime, haber ve keşf'ten bahsetmiştir. Şeyh Sadeddin, ilim kaynaklarını keşfe vesile birer aracı olarak değerlendirmiştir. Şeyh Sadeddin, akli ilmin kaynağı, insanın dünya ve ahiret saadeti ve faziletler kazanması için bir kuvve olarak değerlendirmiş, aklın salimen kullanıldığında insana neler kazandırdıklarına dikkat çekmiştir. Akli sabit bir kuvve olarak görmemiş, aklın en aşağı derecesinden en üstün derecesine dikkat çekerek aklın aktif bir yapısının olduğunu ortaya koymuştur. Akılla insanın en üst dereceleri elde edeceğini ifade eden Şeyh Sadeddin, tasavvuf için aklın ne kadar mühim bir araç olduğuna dikkat çekmiştir.

Şeyh Sadeddin, havas-ı selimeyi beş duyu organı olarak ele almış ve bu organlar vesilesiyle insanların keşf sahibi olduklarına dikkat çekmiştir. O, keşfe vesile olmayan hiçbir kaynağın tasavvufta bir değerinin olmadığını ortaya koymuştur. Haber-i sadık konusunda sûfilerin önemli bir kaynağı olarak görmüş ve bu konuda sûfilerin kaynaklarındaki hadisleri rüya âleminde bizzat Hz. Peygamber'e teyit ettirdiklerini bu konuda delillerin sağlam olduğunu ortaya koymuştur.

Şeyh Sadeddin, keşf merkezli anlattığı ilim sebeplerinden biri de keşfin kendisidir. Keşf, insanın bilmediğine vakıf olması, gaybı müşahede edebilmesidir. O, keşf için kolay kazanılacak bir hususiyet olmadığına ve insanların ancak riyazet ve mücahede neticesinde keşf sahibi olabilmelerinin mümkün olduğunu söylemiştir. Keşifle ilgili iki durumu tesbit etmiştir: Bunlarda birincisi, dünyalık menfaate sebep olan keşiftir. Gelecekte haber vermek gibidir. Şeyh Sadeddin, bu tür keşfe evliyanın değer vermediğini ifade etmiştir. Keşfin ikinci durumu ise, hakiki ve ruhani hakikatlere taalluk etmektir. Şeyh Sadeddin, bu keşfin en zirve noktası olduğunu belirtmiş ve daha derin bir anlam ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdülhâdî (1351). “*Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*” Mektebetü'l-Kudsî, Kahire,
- Akgün, G. Nilgün, *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.
- Altuntaş, Halil- Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2003.
- Arif Ulu, “Tabiîn”, *DİA*, İstanbul 2010.
- Armaoğlu, Fahir, 20. *Yüzyıl Siyasal Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul 2004.
- Arpaguş, Safî, *Mevlevîlikte Mânevi Eğitim*, İFAV Yayınları 2015, s. 200.
- Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1304.
- Aslan, Ali- Selçuk, Mustafa, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti*, Kitabevi, İstanbul 2015.
- Atasoy, Nurhan “Hırka-i Saâdet”, *DİA*, İstanbul 1998.
- Attar, Ferîdüddîn, *Tezkiretü'l-Evliya*, Haz. Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yayınları, Bursa 1984.
- Ayhan, Halis, “İmam-Hatip Lisesi “, *DİA*, İstanbul 2000.
- Ayiş, Mehmet Şirin Semennûdî'de Zikir Anlayışı, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 9, Yıl: 2016.
- Ayiş, Mehmet Şirin, Muhammed b. Hasan es-Semennudî ve Tuhfetu's-Sâlikîn Adlı Eseri, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, Yıl: 2015.
- Aynî, Mehmed Ali *Tasavvuf Tarihi*, sad.: Hüseyin Rahmi Yananlı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1992.
- Bayram, Enver “Hz. Peygamber'in “Elçilik” Motivasyonunda Uzlet Hayatının ve İlk İnen Ayetlerin Rolü”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 6, Sayı 4, yıl: 2017.
- Bektaş, Ekrem, “Ergun, Sadettin Nüzhet”, *DİA*, İstanbul 1995.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, *Şuabu'l-ıman*, (I-XIV), Thk. Abdülaliy Abdülhamîd, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003.

- Bodur, Harun, *Kronolojik XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *Sahîh-i Buhârî* s. 1-631; el-Kütübü's-Sitte, (Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz) Dâru's-Selâm, Arabistan, 2000.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014.
- Chittick, William, *Sûfi'nin Aşk Yolculuğu*, çev, Ömer Saruhanlıoğlu, Litera Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Danişmend, İsmail Hami, *Osmanlı Tarih Kronolojisi*, Türkiye Yayınları, İstanbul 1992.
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, I-II. Thk Mustafa Dîb el-Boğa, Dâru'l Mustafa, Dimeşk 2011.
- Demir, Ahmet İshak *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslama Bakışı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.
- Demirci, Muhsin, *Kur'an ve Yorum*, İFAV, İstanbul 2014.
- Duman, Hasan, *Beyazıt Kütüphanesi 100 Yaşında*, Türkiye Kütüphaneciler Derneği Yayınları, İstanbul 1984.
- Ebu Fudayl Cemaleddin b. Manzur b. Muhammed b. Mükerrerem (ö.711/1311), *Lisanu'l-Arab*, Beyrut 1410/1990.
- Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî (ö.505/1111), *el-Munkız min ed-Dalal*, çev. Ahmet Subhi Furat, İstanbul 1972.
- Efendioğlu, Mehmet, *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler*, İFAV, İstanbul 2014.
- el-Hucvirî, Ali b. Osman, *Keşfu'l-mahcûb* (terc. Süleyman Uludağ, Hakikat Bilgisi), Dergâh Yayınları, İstanbul 1996.
- el-İsfahânî, Râgıb Hüseyin b. Muhammed, *Müfredât*, terc. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul 2012
- Emre, Yunus, *Divan*, Haz. Mustafa Tatçı, DİB, Ankara 2016.
- Eraydın, Selçuk *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul 2011
- Eren, Hasan, "Atatürk ve Türk Dili ", *DİA*, İstanbul 2006.
- Erginli, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınevi, İstanbul 2006.

- es-Sâbûni, Nureddin, *el-Bidaye fî usûki'd-dîn*, nşr, Bekir Topaloğlu, Dîmeşk 1979.
- et-Tirmizî, *Hâkim, Hilyatü'l-evliya*, nşr, Osman Yahya, Beyrut 1965.
- Firûzâbâdî, Muhammed b. Yakup, *el-Kâmusu'l-muhît*, Beyrut 1991.
- Firûzâbâdî, Muhammed b. Yakup, *el-Kâmusu'l-muhît*, Beyrut 1991.
- Gökmen, Muzaffer “Sadettin Nüzhet Ergun (1901-1946)”, *Türk Kültürü*, Sayı: XIV, Ankara 1976.
- Görgün, Tahsin *İslama Giriş Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul 2007.
- Gül, Halim, *Mesnevî'de Tasavvufî Tefsir*, İnsan Yayınları 2014.
- Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâeddin, , *Râmûz el-Ehâdîs*, terc. Abdülaziz Bekkine, Gonca Yayınevi, İstanbul 2017.
- Gündüzöz, Güldane “Tasavvuf Kültüründe Hırka, Alem ve Seccâde” *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 64, Yıl: 2017.
- Hanbel, Ahmed b., *el-Müsned*, I-VI, Beyrut 1389/1969.
- Hanioglu, M. Şükrü, “İttihat ve Terakkî Cemiyeti”, *DİA*, İstanbul 2001.
- Harput, Kemal H. *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- <https://www.dunyabizim.com/portre/musikisinas-ve-edebiyat-tarihçisi-bir-seyh-sadeddin-nuzhet-ergun-h28697.html>
- Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, terc. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınları, İstanbul 1394/1974.
- İşık, Hasan *Türk Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Yelkovan Ajans, 3. Baskı, Ankara 2017.
- İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye (Peygamberler ve Veliler)*, terc. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2015.
- İbn Arabî, Muhyiddin, *Füsûsü'l-Hikem*, (nşr. Ebü'l-Alâ Afîfî), Beyrut 1400/1980.
- İbn Arabî, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, terc. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2015.
- İbn Arabî, *Velayet ve Nübüvvet (Sorular ve Cevaplar)*, terc. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2015.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn, *Mu'cemu makâyısı'l-luga*, Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, Kahire 1366.

- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö.273/887),
Sünen-i İbn Mâce, Thk. Şuayb el-Arnâvut, nşr. Darür Risaletül
Alemiyye.
- İbn-i Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik, *es-Sîretü'n-
Nebeviyye*, Beyrut, 1992.
- İbnu'l-Arabî, Muhyiddin, *el-Fütûhâtu'l-Mekkiyye*, Beyrut, trs.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1970.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Timaş Yayınları, İstanbul, Eylül,
2013.
- İnançer, Ömer Tuğrul "Sa'dîlik/Sa'dîlikte Zikir Usulü ve Musiki", DBİA.
- İşpirli, Mehmet, " Medreseler", *DİA*, Ankara 2003.
- Kahraman, Âlim, "Türk Şairleri", *DİA*, İstanbul 2012.
- Kara, İsmail, *Şeyh efendinin Rüyasındaki Türkiye*, Dergâh Yayınları, İstanbul,
2016.
- Kara, Mustafa, *Dervişin Hayatı Sufinin Kelamı*, Dergâh Yayınları, İstanbul
2005.
- Kara, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları,
İstanbul 2014.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- Kara, Mustafa, " Vefatının 60. Yılında Bursalı Bir Derviş Sadettin Nüzhet
Ergun", *Bursa Araştırmaları, Kent, Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı: 12,
Bursa 2006.
- Karaman, Hayrettin-Topaloğlu, Bekir, *Yeni Kamus*, Yılmaz Ofset, İstanbul
1977.
- Karamustafa, Ahmet T., *Tasavvufun Oluşumu*, çev. Nagihan Doğan, İstanbul
Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.
- Kâşânî, Abdürrezzâk, *Istılâhâtu's-sûfiyye*, Kahire 1992.
- Kelâbâzî, Ebu Bekr Muhammed b. İshak Buhârî, *et-Ta'arruf li-Mezhebi Ehli't-
Tasavvuf*, Şam 1986.
- Kılıç, Hamza, *Günümüz İnsanına Melâmet*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2012.
- Kızıler, Hamdi, *Câhidî Ahmed Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, Tutku Yayıncılık,
Ankara 2006.

- Koloğlu, Orhan, *Türk Çağdaşlaşması 1919-1938/ İslama Etki İslamdan Tepki*, Boyut Matbacılık, İstanbul 1995.
- Konuk, A. Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, haz. Selçuk Eraydın & Mustafa Tahralı, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.
- Korkusuz, M. Şefik, *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Köle, Bekir Tasavvufa Göre İlâhî Hakikatlerin İdrâkinde Aklın Konumu, *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:3, Yıl: 2013.
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *et-Tahbîr fi't-tezkîr*, nşr. İbrâhim Besyûnî, Kahire 1968.
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, Terc. Süleyman Uludağ, İstanbul 2016.
- Küçük, Cevdet, "Abdülhamid II ", *DİA*, İstanbul 1988.
- Küçük, Cevdet, "Abdülmecid Efendi", *DİA*, İstanbul 1988.
- Küçük, Cevdet, "Mehmed V", *DİA*, Ankara 2003.
- Küçük, Cevdet, "Balkan Savaşları", *DİA*, İstanbul 1988.
- Küçük, Cevdet, "Mehmed VI", *DİA*, Ankara 2003.
- Küçükcan, Talip, "Atatürk ve Din ", *DİA*, İstanbul 2006.
- Malik b. Enes, Abdullah el- Asbahî el-Himyerrî, *Muvatta-i Mâlik*, (Muhammed b. Hasan nüshası) Vizâratü'l- Evkâf, Kahire 1994.
- Muslu, Ramazan, "Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları", *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 36, Yıl: 2008.
- Müslim b. el-Haccâc, *el-Camiu's-sahih*, c. I-IV, Mısır 1955.
- Nüzhet, Ergun, Sadeddin, *Ali Nihad Hayatı ve Eserleri*, 1937.
- Nüzhet, Ergun, Sadettin *Hatâyî Divanî Şah İsmail Safevi Edebi Hayatı ve Nefesleri*, İstanbul Maarif Kütüphanesi 1946.
- Nüzhet, Ergun, Sadettin *Şeyh Galip Hayatı ve Eserleri*, Bozkurt Matbaası, İstanbul 1935.
- Nüzhet, Ergun, Sadettin *Türk Musikisi Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1942.
- Nüzhet, Ergun, Sadettin, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul Devlet Basımevi 1938.
- Nüzhet, Sadeddin, Ferit Bey, *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı*, Vilayet Matbaası, Konya 1926.

- Nüzhet, Sadettin, *İstanbul Meşahirine ait Mezar Kitabeleri*, Remzi Kitaphanesi 1932.
- Nüzhet, Sadettin, *Neşatî Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kütüphanesi 1933.
- Nüzhet, Sadettin, *Rami Paşa Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kütüphanesi, 1933.
- Nüzhet, Sadettin, *Sabûhî Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kütüphanesi, 1933.
- Nüzhet, Sadettin, *Samih Rifat Hayatı ve Eserleri*, Matbaası Suhulet Kütüphanesi, İstanbul.
- Nüzhet, Sadettin, *Şeyhislâm Bahayî Hayatı ve Eserleri*, Kanaat Kütüphanesi 1933.
- Nüzhet, Sadettin, *XIX uncu Asır Sazşairlerinden Beşiktaşlı Gedâî*, Suhulet Kütüphanesi, İstanbul.
- Oğuz, Ahmet, *Birinci Meşrutiyet Kanuni Esasi ve Meclisi Mebusan*, Grafiker Yayıncılık, Ankara 2010.
- Mustafa Öcal, “Yüksek İslâm Enstitüsü” *DİA*, İstanbul 2013.
- Öngören, Reşat “Şeyh”, *DİA*, İstanbul 2010.
- Öngören, Reşat, “Tasavvuf”, *DİA*, İstanbul 2011.
- Özerverli, M. Sait, “Hikmet”, *DİA*, İstanbul 1998.
- Öztuna, Yılmaz, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1983.
- Sadeddin , “Koşma”, *Yeni Fikir*, c. XV, Yıl: 1926.
- Serrâc, Ebu'n-Nasr et-Tûsî, *el-Lüma'*, tah: Dr. Abdulhalim Mahmud, Taha Abdalbaki Sürûr, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, Mısır 1380/1960.
- Soysal, Ayşe Asude “Üsküdar'da Mütevazı Bir Cevher Sadeddin Nüzhet Ergun”, *Üsküdar Sempozyumu II*, Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmalar Merkezi, İstanbul 2005.
- Sunar, Cavit *Ana Hatlariyle İslâm Tasavvufu Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978.
- Süyûtî, Ebu'l-Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Cem'ul-cevâmi*, Dâru's-Saâde 2005.
- Süyütî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî (ö.911/1505), *Camiul-Ehadis el-Câmi'u's-Sağir ve Ziyâdetühû ve el-Câmiul-Kebir*, Daru'l-Fikr Beyrut 1994.
- Şa'rânî, Abdulvahhâb, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, (Levâkihu'l-Envâr), Mısır

- Şeyh Hüseyin Sadeddin “Gazel”, *Milli Mecmua*, c. VIII, Yıl: 1340.
- Şeyh Hüseyin Sadeddin, “Gazel”, *Milli Mecmua*, c. X, Yıl 1340.
- Şeyh Hüseyin Sadeddin, *İlm-i Tasavvuf*, Kader Matbaası, İstanbul 1922.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, , Thk. Târik b. Avdillah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrâhim el-Huseynî, Dâru'l-Haremeyn, Kâhire.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el-Camius-sahih*, Mısır 1357.
- Topaloğlu, Bekir- Yavuz, Yusuf Şevki- Çelebi, İlyas, *İslam'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları 2013.
- Turan, Şerafettin, “Mustafa Kemal Atatürk”, *DİA*, İstanbul 2009.
- Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınları, İstanbul 2011.
- Uludağ, Süleyman “Akıl”, *DİA*, İstanbul 1989.
- Uludağ, Süleyman, “Hırka”, *DİA*, İstanbul 1998.
- Uludağ, Süleyman, *İslam Düşünce Yapısı (Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe)*, Dergâh Yayınları 2013.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.
- Vassaf, Huseyin, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr fî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Sül. Ktp., Yb. nr. 2305-2309.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Kelam”, *DİA*, İstanbul 2002.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul 2014.
- Yılmaz, Ömer Faruk, *Belgelerle Osmanlı Tarihi*, Osmanlı Yayınevi, 2. Baskı İstanbul 2000.
- Yılmaz, Ömer, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2017.
- Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.
- Yücer, Hür Mahmut, *Şeyh Sa'deddin Cebâvî ve Sâ'dilik*, İnsan Yayınları, İstanbul 2010.
- Yücer, Mahmut, “Üsküdar'da Sa'dilik ve Sa'dî Tekkeleri”, *Üsküdar Sempozyumu II*, Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmalar Merkezi, İstanbul 2005.

EKLER

EK-1

Ayaktakiler (soldan sağa): Mahir İz, Ali Nihat Tarlan, Abdülbaki Gölpınarlı, Şeyh Sadettin Nüzhet Ergün. Oturanlar (soldan sağa) Abdülbaki Baykara Dede, Ömer Ferid Kam, Tahir Olgun el-Mevlevî Dede.

EK-2

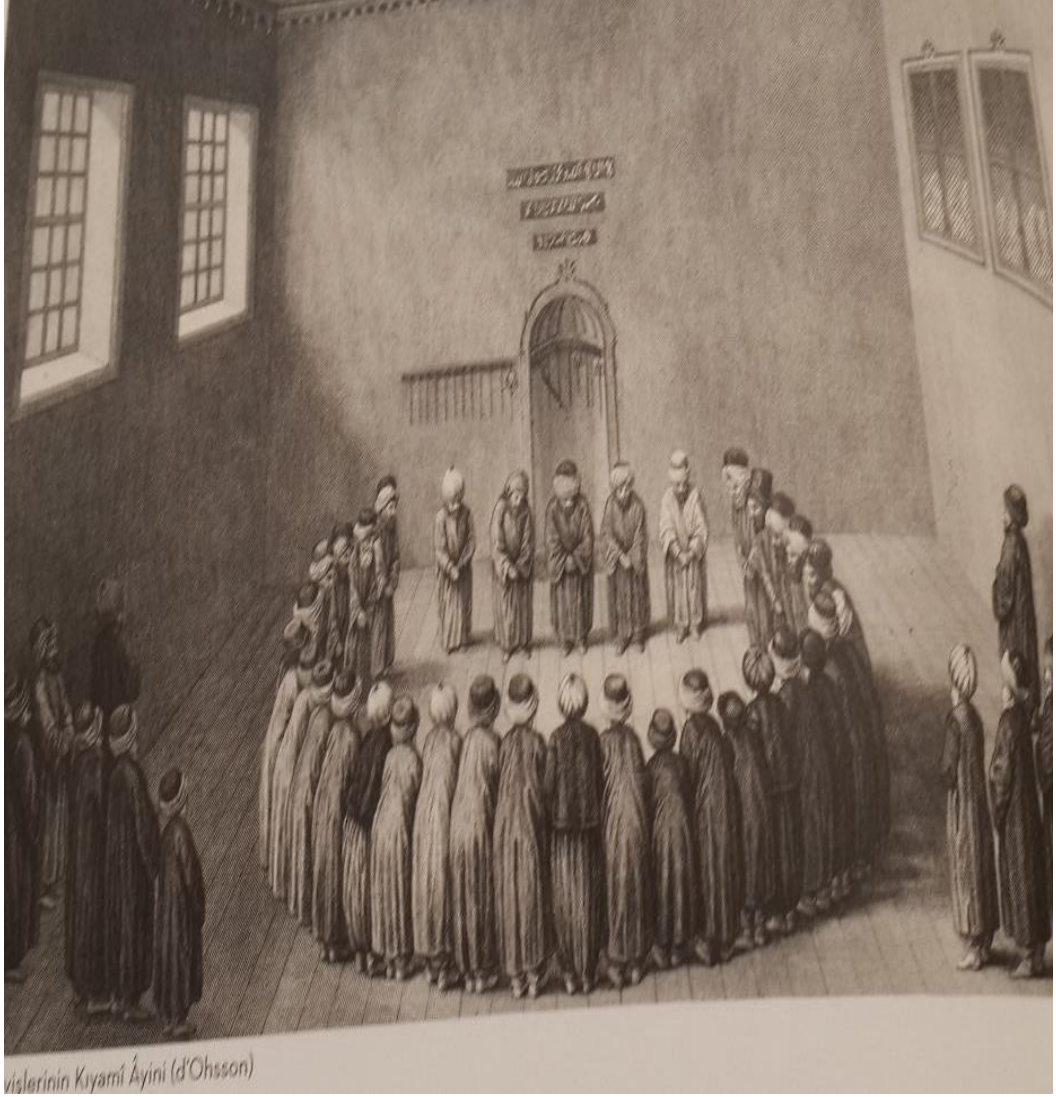
Hallaç Baba Dergahı'nın Bulunduğu Mekanın Son Hali

EK-3

Kıyamî Zikir Âyini

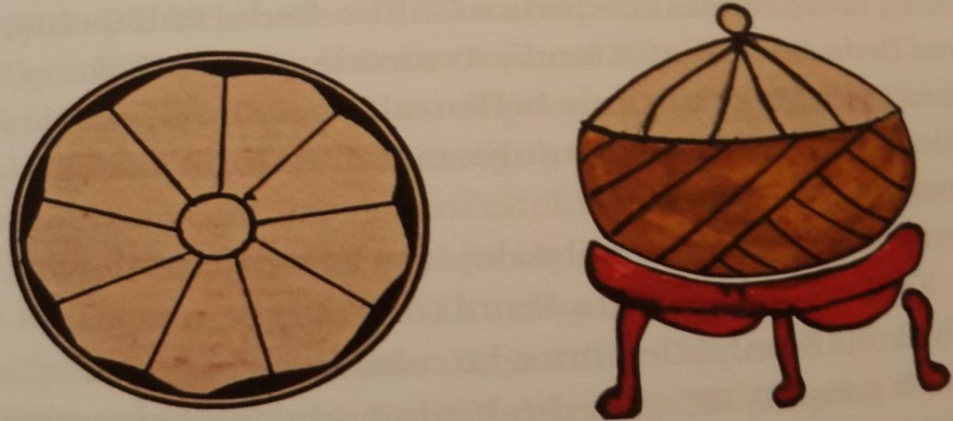

EK-4

Sa'dî Gülü ve Sadeddin Nüzhet'in Ali Fakrî Efendi'den Giymiş
olduğu Sâ'dî Tac Örneği

57- Sadiye Etyemez Dergâhı gülü (Mecmûa)

58- Sadiye taci (Mecmûa)

EK-5

Sa'diyye Tarikatının Devsiye Âyini temsili Resmi

7- Devsiye Âyini

Sa'dî dervişleri, tarikatın merkezi olan Şam'da, Emeviye Camii'nde Cuma namazından sonra ayin yaparlardı. İstanbul'da Ayasofya Camii'nde ise özellikle Kadir geceleri Sa'dî ayini yapılırdı. Ayasofya Camii'ndeki büyük levhalardan Hz. Ali'nin adının yazılı olduğu levhanın altındaki yer Sa'dî tekkesi mensuplarına aitti.

EK-6

Şeyh Hüseyin Sadeddin Unvanıyla Yazdığı Eserinin Kapak Resmi

عَلَيْهِ تَصَوَّفُ

برنجی جلد

شیخ حسین سعید الدین

سنہ - ۱۳۴۱

« قدر » مطبعہ سی

Şeyh Hüseyin Sadeddin'in İlm-i Tasavvuf Eserinin Önsözü

افاده

خالق عالم اولاي روح برجسد حالنده تسويه ايلديكي بو جهانه صوره ناچيز فقط
معنى عزيز اولان آدم ايله روح بخش ايلديكي كي آدمى صفات واسماستك مظهر آدمى
اولقله ده آريجه اعزاز ومظهر امتياز ايلدى . كنديسنده مندىج اولان حقيقتلري بحق
بيان انسانك بوبابده كي معرفتى معارف ربانيه تك اجل واكمليدر .

معارف الحق لاتفنى على احد

الاعلى احدلا يعرف الاحدا

بيت عارفانه سنك سرى ادراك ايدمه بين متطفلر نه كنديشي، نه ده خالفى بيله مدبكار.
ندن عمللري آتمش وحقيقت نظرلرينه مظلم كورونمكه باشلامشدر. حالبوكه معماي خانقى
يالكر نظر واستدلانه كوه نهرك حل ايتك سوداسنه دوشن اوباب حقولك نه نظرلري،
نه نظرلري كنديلرينه مفيد اوله ماديفندن مقصد اصلدن يك اوزاق بولونمشلردر . حتى
بعضلري اولجه صواب عد ايتديكاري بولك بالاخره كربوه خطا اولديغنه قانع اولمشلردر.
كسكين وآتشين ذكار نه درجه شعاعه دها ومنهاج رها اولورسه اولسون مرتبه
شهوده وارمله سائرلرندن متميز اولان حقيقت پرستان امتك يوروديكى بولدن تعامى
ايدرلرسه محبة بيضاوشريعت سجا اولان دين ميمنك محكمات ومجلاتنى ونصوص سائره سنى
ادراك ايدمه به چكى كي اول نعين اولان فخر كائنات وحدقه موجودات عليه اكمل
التحيات افنديز حضرتلرينك افعال سنيه لريله ده تخلق ايتمش اولمازلر .

هپ جهله چيقدى علم رسومك نتيجه سى

سرمایه خسارت ايش كار صاندينم

ديهن شاعرى دائرة انصافه كتيرن اسباب وعوالك الك مهمى هيچ شبهه يوقدركه
كامل برمرشدك سايه اوشادى اولمشدر .

ايشته طوغرودن طوغرويه روحه خطاب ايدن لسان تصرفى اقوال ضعيقه وآراء
سخيفه لريله قياس ايتك ايشته ين اهل تفلسف صوفيه حضرتلك افاداتى ازان جمله عارف
ربانى ومحقق بى مدافى اولان شيخ الاكبر حضرتلرينك خدا پسندانه بيانانى قارشيسينده
حدناشناسانه اعتراضات وتمريضاتده بولونمقدن چكينه مشلردر . بونلر كندى درجه لري
قدر بوكسه بيلديكاري برشاهقه ذروه سندن اطرافنه مدنظر ايدركن انسانلري كوچك
كورنرك حالته بگزر .

بوراده شاعرك

النجم تستضر الابصار رؤيته

ولذنب لاهين لالنجم فى الصغر

يبنى ابراد اجنامك االدن كلز .

برنجی فصل

۱ - دور رسالت

دور رسالتده علم تصوف بو کونکی شکلله مدون دکلدی واوله مازدی . رسالتده افندیز شارع ایدی . شارع حقیقی جناب حق طرفدن احکام دینییه بی تبلیغه ، قوانین شرعییه بی وضع و تشریحه مأمور ایدی . معلومدرکه عهد نبوتده کره ارض اوزرنده بولنان انسانلرک بر قسم قلیلی اهل کتاب متباقیسی اهل شرک و فساد ایدی . رسول اکرم افندیز ایشته بویله بر زمانده واوله بر محیط ایچنده اصول دینی وضع و تأسیس ایده جکدی [۱] بو اعتبار ایله اساسات دینه و معارف یقینه بی اوزرلرنده فهم ظاهر لباسی اولدینی حالده کتیردیله و امتلرینک اقرار و انکار و احوال مختلفه ده استمداد و قابلیتلرینی نظر اعتباره آلدیله . مفعخر موجودات یکریمی اوچ سنه دوام ایدن حیات تشریحه لرنده الک زیاده اعتقاد و اخلاقیاته اعتنا ایتمش ، « بن آنجق مکارم اخلاقی اتمام ایچون بعث اولوندم » بیورمشلردر . حسن خلقه و یردینگری بو اهمیتدن دولاییدرکه بر کیجه صباحه قدر « آلهی سن بنم صورتی کوزل یاراتدک سیرتمی ده کوزلشدیر » دینه دعا ایتمش ؛ کندیسسنه « یارسول الله دعا و نیازک هب حسن خلقه دأرایدی » دینلنجه « عبدمسلم اخلاقی کوزلشدیره کوزلشدیره نهایت آنی حسن اخلاقی جنته ؛ کذلک اخلاقی چیرکینلشدیره چیرکینلشدیره نهایت آنی سوء اخلاقی جهنمه صوقار » دینه جواب و یرمشلردر [۲] کورولیورکه رسالتده افندیز اخلاقی اساس دین اوله رق قبول ایلش و دینک قایه اعتباریله اخلاقی آلهیه ایله تخلقدن عبارت اولدینی بیان بیورمشلردر .

(۱) « اصول فقه = سید بک » دن نقلاً

(۲) « اخلاق اسلامیة نك اساسی = نعیم بک » دن نقلاً

بوطائفه قطعيا دنيايه تعلق ايدن كشفيات ايله علاقه دار اولماز. معنائى غيبه يه، اطلاع دن مجرد اولان كشافلر غير معتبردر. اهل تحقيقك مكاشفات معنويه سنك تضمن ايتديكى معنائى، صورته معنا بيني جمع ايتدكلرندن طولاي صرتبه اعلاده واقع اولور.

برزخده حياتنه دائر ايضاحات كافيه ويرميشدر. كوروليوور كه علماء محققين و سادات صوفيه نك تصریح و ايمالري رسول اكرم افنديمك حيات ابدیه لرینی اثبات ایتمكده در. (ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتاً بل احياء عند ربهم برزقون) آیت کریمه سی ناصل كه شهدانك حياتی اثبات ایدیورسه پیغمبرلر كده احوالنك بویله اوله جفی بدیهیدر. خصوصیه رسول اكرم افنديمك مرتبه سی هیچ برکیمسه نك مرتبه سی ايله قیاس ایدیله میه جك درجه دره. شهدانك تمیزی صلی الله علیه وسلمه تبعیتلرندن حاصل اولمش و کندیلرنده کی بومنازیت رسول اكرم افنديمك تزکیه لريله حصوله کلمشدر. ا کمل شهادت ایسه آم و جوه ايله حضرت پیغمبر افنديمكده حاصلدر.

حضرت رسول اكرم بر حدیث شریفلرنده بیورمشلردر كه: (مرت علی موسی لیله اسری بی عند الکشيب الاحمر وهو قائم یصلی فی قبره) یعنی (معراجه کتیرلدیكم کیجه، قرصنی قوم بیغینی یاننده حضرت موسایه اوغرادم؛ قبرنده آیاقده نماز قیلیوردی.) ایشه بو حدیث شریف حضرت موسایه حیات اثباتنده صحیحدر. زیرا جناب پیغمبر موسای صلات ايله وقائم اولقله وصف ایلشدر. طبیعیدر كه بو کبی شیلرله آنجق جسد وصف اولونور، روح وصف اولونماز. حضرت ابن عباسدن روایت ایدیلان بر حدیث شریفده ذکر اولونمشدر كه: حضرت پیغمبر ايله مکه و مدینه آره سنده سیر ایلدك و بر وادی یه اوغرادق. بو هانکی وادیدر دییه صور دیلر بز (وادی الازرق) در دیدك. جناب پیغمبر بیوردیلر كه: بن حضرت موسایه شو وادی یه اوغرایه رق تلییه ایدرکن واللهم عهدی اولدینی ایچون پارمقلرینی قولالقرینه قور ایکن کویا نظر ایدیورم. سوکرا سیر ایدرک (سینه) دینان محله کلدك، حضرت پیغمبر بیوردیلر كه:

EK-10

Sadettin Nüzhet Ergun'un Meşhur Eseri

“Türk Şairleri”

Sadettin Nüzhet Ergun

TÜRK ŞAİRLERİ

Her ayın birinde ve onbeşinde çıkar

Bütün Türk şairlerini ihtiva edecektir. Bir çoklarının fotoğraf ve el yazıları vardır.

Cilt : 1

1 Şubat 1936

No. 1

Bu sayıdaki Şairler

Âbâdî : Saz şairi
Âbî : Erzurumlu
Âbid : Feyzullah
Âbid : Nâkid İbrahim oğlu
Âbid : Saz şairi
Âbidin : Bektaşî şairi
Âdem : Antalyalı
Âdem : İstanbullu
Âdem : Abdülbarî
Âdem : Saz şairi
Âdil : Çelebi
Âdil : XV inci asır şair -
Âdile : İerinden
Âfitâbî : Amasyalı
Âfitabî : İstanbullu
Âgâh : Semerkandli
Âgâh : İstanbullu
Âgâh : Âgâh Osman Paşa
Âgâhî : Bektaşî şairi
Âgâhî : Rizeli
Âgehî : Vardar Yenicali

Muracaat adresi : Sadettin Nüzhet : İstanbul posta kutusu No: 471

İstanbul — Bozkurt Matbaası

EK-11

Sadeddin Nüzhet Ergun'un Islak İmzası ve El Yazısı

قونیه اراكك معلم مکتبی نشریاتندن :
عدد : ۲

خلق شاعر لری

ایکینجی کتاب

قره جاوغدان

Talehem Moor-huboye
16/5/1929
Sadeddin Ergun

سعد الدین نزهت
قونیه اورتا وارکک معلم مکتب لری ادبیات معلمی

۱۹۲۷

قونیه - ولایت مطبعه سی

ÖZGEÇMİŞ

1984 Yılında Bartın'da doğdu. 2001 yılında Bartın İmam-Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2004 Yılında Diyanet İşleri Başkanlığında İmam-Hatip olarak göreve başladı. 2010 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olan Aksoy Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından açılan olan görevde yükselme sınavıyla 2014 yılında Karabük, Yenice ilçesine vaiz olarak atandı. Daha sonra Karabük İl Müftülüğüne vaiz olarak tayin oldu. Evli ve 2 çocuk babası olan Aksoy halen bu göreve devam etmektedir.